

Anu Lahtinen

A detailed oil painting of a woman's face and upper torso. She is wearing a black veil with a white headband. Her expression is somber and contemplative, looking slightly to the right. The lighting is dramatic, highlighting her features against a dark background.

**Ebba
Stenbock**

SLS - APPELL

I MAKTSPELETS SKUGGA

EBBA STENBOCK

Anu Lahtinen

Ebba
Stenbock

I MAKTSPELETS SKUGGA

Översättning Heidi Granqvist

Denna bok är nr 12 i serien SLS Varia och utges gemensamt av
Svenska litteratursällskapet i Finland och Appell Förlag.

Boken utges med stöd av Ingrid, Margit och Henrik Höijers donationsfond II inom
Svenska litteratursällskapet i Finland.

© Författaren och Svenska litteratursällskapet i Finland 2022

Originalets titel: *Ebba, kuningattaren sisar*. Originalet publicerat på finska av Atena 2021.

Pdf-utgåva 2024

Omslag och grafisk form: Antti Pokela

Ombrytning: Christel Westerlund/Ekenäs TypoGraf

Omslagsbild: Helene Schjerfbeck, *Ebba Stenbock*, 1879, i olja.

I privat ägo, foto: Reima Määttänen, Tavastehus konstmuseum

Typsnitt: Adobe Caslon Pro

ISBN 978-951-583-563-5 (tryckt utgåva, Finland) www.sls.fi

ISBN 978-91-986643-2-4 (tryckt utgåva, Sverige) www.appellforlag.se

ISBN 978-951-583-602-1 (pdf),

<http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-583-602-1>

SLS Varia

ISSN 2489-7841 (tryckt)

ISSN 2670-0182 (digital)

UDK 929

INNEHÅLL

DROTTNINGENS SYSTER	7
STENSLOTTENS BARN	11
I FAMILJENS HÄGN	21
UPPVÄXT UNDER OROLIGA TIDER	29
KRIGAREN FRÅN ÖST	39
INOM FAMILJEN	53
VÄNNER OCH FIENDER	61
PÅ KUNGENS SIDA	69
FRU EBBAS FÖRBÖNER	77
EN FIENDE I DEN NÄRMASTE KRETSEN	83
DÖD ENLIGT GUDS VILJA	91
KVINNSTYRE	99
BEDRÖVELSE OCH FÖRFÖLJELSE	113
”EDER ÖDMJUKA SON HAVER JAG VARIT”	123
NÅD OCH RÄTT	133
FRÅN JÄMMERDALEN TILL DEN EVIGA GLÄDJEN	143
ARVET EFTER EBBA	153
Ebba Stenbocks släkt	160
Slutord	163
Noter	165
Källor och litteratur	191
Bildkällor	201
Personregister	203

ÖSTERSJÖREGIONEN PÅ 1500-TALET

DROTTNINGENS SYSTER

En kvinna som förfogade över nycklarna till Åbo slott. En kvinna som har lovordats för sin mildhet och statskloka resonlighet, kritiserats för sin kvinnliga obetänksamhet och oerhörda maktlystenhet. Drottningens syster, tillika maka och änka till Finlands mest skräckinjagande man. Kär moder och nådig fru.

På hösten 1597 var Ebba Stenbock i fyrtio-femtio årsåldern. Hon var änka och hade begravt nästan hälften av de barn hon fött. Hon gjorde sitt bästa för att ta hand om de tre döttrarna som vistades med henne på slottet i Åbo. Den ende överlevande sonen befann sig i Polen-Litauen, där han ingick i kung Sigismund Vasas följe.

Några år tidigare hade Ebbas kusin och kungens farbror, hertig Karl tillskansat sig positionen som riksföreståndare och nu försökte han överta makten av Sigismund, som sedan 1594 var kung över både Sverige och Polen-Litauen.

Ebbas make, ståthållaren och riksamiralen Klas Fleming, hade dött på våren. Han hade lett trupperna i Finland och hållit den östra riksdelen trogen Sigismund, vilket hade resulterat i att hertig Karls soldater nu grupperade sig utanför Åbo slotts murar.

Vi vet inte vilka tankar som rörde sig i Ebbas huvud under dessa dagar. Men vi kan anta att hon i september 1597 vankade otaliga gånger i de höstkalla korridorerna på slottet och försökte fatta stora beslut i det oklara läget.

Fru Ebba hade fortfarande en stor mängd trofasta personer som stödde henne och hon mindes anvisningarna som hennes salig make hade gett. Kanhända tänkte Ebba att det skulle gå att återuppbygga förtroendet trots att hennes man hade bränt många broar och ännu samla trupper till stöd för kung Sigismund. Eller kanske det föreföll säkrast att fortsätta på den väg som hon redan gett sig in på. Ebba hade även fått bud från såväl kungen som sina anförvanter, och de gav möjligen hopp om att det skulle komma stödtrupper från Polen-Litauen.

Fru Ebba beslutade stå på kungens sida och kämpa mot sin kusin, hertig Karl. Hon var ju trots allt född i en högadlig familj, änka till en fruktad ledare och syster till Sveriges drottning.

Den här boken handlar om Ebba Stenbocks väg till den stora sammandrabbningen 1597 och de följder den hade för henne. Även många andra viktiga händelser i hennes liv behandlas. Detta är den första omfattande biografien med finska som originalspråk skriven om en kvinna som levde på 1500-talet i Finland – eller i det svenska riket överlag.

Adelskvinnorna på 1500-talet och deras förmödrar hade upplevt belägringar och fångenskap, tagit itu med uppgifter när deras män dött, lett slott och överläggningar. Även om släkterna Stenbock och Fleming hörde till de mäktigaste i Sverige på 1500-talet, är det inte lätt att forska i deras historia. I tumultet av politiska strider, konfiskeringar och landsförräderidomar har en stor del av familjernas arkiv gått förlorade. Under en lång tid

har jag dock lyckats samla uppgifter ur olika källor som belyser Ebbas liv och hennes samtid.

Fastän livet för femhundra år sedan kan kännas avlägset och på många sätt främmande, var det just då många av de samhällsfunktioner som är grundläggande än i dag fick sin början. Det gäller bland annat centralförvaltningen, skatteförvaltningen, den lutherska kyrkan och ett skriftspråk för folkspråket. Även många maktcentrum som är viktiga i dag, bland annat staden Helsingfors, grundades under Ebbas livstid.

Läsare som är insatta i min forskning känner kanske igen vissa av händelserna från tidigare. I den här biografien har jag dock tagit med observationer och reflektioner som det inte har funnits plats för i mina andra publikationer. Nu är det Ebba själv som står i fokus. Genom ett kvinnoöde lyfter jag fram frågor som var aktuella förr och är det fortfarande i dag: frågor om familj, barn och makt, och hur kvinnor växlade mellan andras krav och egna lösningar för att hitta rätt väg framåt.

STENSLOTTENS BARN

I finsk historieskrivning upprepas det ofta hur oroligt livet var under gångna århundraden vid det svenska rikets östgräns, det vill säga i den delen som är dagens Finland. Det stämmer också att Sverige under 1500-talets sista decennier låg nästan ständigt i krig mot Ryssland, och krigstiden tärde hårt på befolkningen i de finska områdena.

Men det fanns oroliga gränstrakter även på andra håll i riket. De nordiska länderna har först under de senaste seklerna funnit kraften i samarbete. I århundraden var Danmark och Sverige fiender som sökte revansch mot varandra. Formellt fanns det mellan 1397 och 1521 en gemensam dansk härskare inom Kalmarunionen, men i praktiken hade Sverige ofta utnämnt sin egen riksföreståndare som kämpade om makten mot Danmark.

De som oftast led mest av krigen och anfallen var folket, men även adelsmän miste livet i striderna eller blev avrättade, och kvinnor och till och med barn tillfångatogs.¹ På 1500-talet var dagens sydligaste svenska landskap fortfarande i dansk-norsk besittning. Det pågick strider mot danskarna i Västergötland och slakten Stenbocks stenslott Torpa och Toftaholm hade byggts för att klara av försvaret mot fienden. Detsamma gällde även Qvidja, Svidja och de andra stenslotten i Finlands kustområden.²

I detta krigsdrabbade hörn av världen föddes i mitten av 1500-talet ett flickebarn som fick namnet Ebba efter sin mormor, Ebba Eriksdotter Vasa. Namn gick ofta i arv från far- och morföräldrar till barnbarnen. Det var vanligt att den äldste sonen fick sin farfars namn, och följande son sin morfars. Många barn dog som små, så samma förnamn gavs ibland också till yngre syskon, vilket bröt upp namnföljden. Barn brukade också döpas efter andra viktiga släktingar eller exempelvis kungliga faddrar.³

Ebbas föräldrar och hennes släktingar på både faderns och moderns sida hade personligen fått uppleva Kalmarunionens upplösningsstrider och konsekvenserna av dem. Hennes morfar, Erik Leijonhufvud, hade halshuggits i samband med Stockholms blodbad 1520. Danmarks kung Kristian II försökte då genom avrättningar tvinga Sveriges högättade familjer till lydnad. Riksråd och riddare som påstods vara skyldiga till kätteri avrättades på Stortorget i Stockholm och deras mödrar och systrar fördes till fångenskap i Danmark. Bland dem fanns Ebbas faster Anna Olofsdotter Stenbock.⁴

Kampen mot den danske härskaren tilltog dock. Ledare för upproret blev Gustav Eriksson, som hade förlorat sin far i Stockholms blodbad. Med honom i spetsen lösgjorde sig Sverige från Danmark och Kalmarunionen. Gustav Eriksson valdes till kung och numera är han känd under namnet Gustav Vasa. De svenska släkterna som hade stött Gustav utgjorde den nya maktkretsen i Sverige. I denna krets ingick släkten Stenbock, liksom också släkter som Brahe, Leijonhufvud, Sparre, Sture, Banér och Bielke, och i den finska delen av riket Horn och Fleming.

De adliga familjernas barn gifte sig med varandra och bildade rikets högsta nätverk, ett slags elitskikt. De fick uppdrag som de viktigaste domarna och fältherrarna samt ägde de viktigaste godsena och lantgårdarna. De var medlemmar av kungens riksråd, vistades vid hovet och understödde kungens politik. Adeln

var på 1500-talet uttryckligen ett militärt stånd, vars position och rättigheter, exempelvis skattefrihet, grundade sig på rusttjänst i kungens här.⁵

Adeln använde sina tillgångar, både sådana som fanns och sådana som inte fanns, på stiliga kläder och gästfrihet och bedrev utrikeshandel med sina egna fartyg. Eftersom det fanns begränsat med kontanta medel, liksom med övriga ägodelar, var följden ofta komplicerade skuldförhållanden mellan de förmögna. Ömsesidig hjälp samt nätverk av ”bästa bröder” och ”bästa syst-rar” knöt samman dessa familjer.⁶

Med stöd från adelsfamiljerna drev Gustav Vasa igenom reformationen som gjorde kungen till kyrkans överhuvud och bröt alla relationer till den katolska kyrkans ledare, påven. De tidigare biskopsborgarna övergick till kronan, markdonationer gjorda till kyrkan återtogs och kungen och adeln delade det mesta av kyrkans egendom sinsemellan.⁷

Det unga kungahusets ställning var dock inte särskilt stark och utomlands ansåg många härskarsläkter att Gustav Vasa var en upprorsmakare som den danske kungen snart skulle komma att störta från makten. Man misstänkte också att den tidigare riksföreståndarsläkten Sture i något skede skulle försöka ta makten av Gustav Vasa. Därför var det svårt för kungen att hitta sig en utländsk prinsessa till gemål.⁸

Slutligen lyckades Gustav Vasa ingå äktenskap med den tysk-födda Katarina av Sachsen-Lauenburg. På kungens bröllop 1531 vigdes, som brukligt var, även andra par: också Ebbas föräldrar Brita (Birgitta) Leijonhufvud (1514–1572) och Gustav Stenbock (1504–1571) gifte sig då.⁹

En bildserie av Stockholms blodbad 1520 som blev en vändpunkt i Sveriges politiska historia. Den danske unionskungen Kristian II hade tänkt sig kuva den svenska adeln genom att låta avrätta många högättade män och fängsla kvinnor. Resultatet blev dock att kampen mot danskarna tilltog. Sverige lösgjorde sig från Kalmarunionen, och Kristian II fick tillnamnet Tyrann.

*Leisvordstad per Riga si unquam
 fuerit cum de legibus instituit
 plurimum sub hinc est et conformata*

*De legibus Riga, Maritima ad altera oppida parte in mare Barchinensium cum curia
 regis habita, tunc nobilitas quam plures libertates, et iura et accipit ad patris, sed
 submissa, hoc in capitulum duo plures interpretatur, et in hoc fit a quibus libertatibus*

*In parte quae ad
 abbas sine curia*

*Deo pater sine spe
 dicitur ad hunc
 quod sit in hunc
 hunc*

*Deo hunc sine spe
 dicitur ad hunc
 quod sit in hunc
 hunc*

*Deo hunc sine spe
 dicitur ad hunc
 quod sit in hunc
 hunc*

Efter Katarinas död 1535 försökte Gustav inte ens söka sig en drottning utomlands. I stället intresserade han sig för syster-skan Leijonhufvud och valde Margareta Leijonhufvud till sin nya maka. Därmed blev Gustav sväger till Brita Leijonhufvud och Gustav Stenbock 1536. Vid den här tidpunkten var det ingen som förutsåg att deras dotter Katarina, då ett lindebarn, skulle komma att bli Sveriges drottning efter sin moster.¹⁰

Brita hade gift sig ung och hennes, liksom systrarna drottning Margaretas och grevinnan Märtas, liv präglades av ständiga graviditeter. Det täta barnafödandet tyder på att det fanns ammor i familjerna och en sådan trotjänarinna nämns åtminstone i grevinnan Märtas familj.¹¹ Därtill hade systrarna stöd av sin änkemoder Ebba, som även Gustav Vasa tycks ha högtaktat. Denna äldre fru Ebba var ett exempel på hur ålder, moderskap och erfarenhet gav äldre kvinnor auktoritet och aktning.¹² Hon var i stort sett jämnårig med kungen, vilket kan ha bidragit till att förtroende och samförstånd uppstod mellan svärmor och måg.

Systrarna Leijonhufvud och nästan alla av de barn de fick överlevde de farliga förlossningarna, barnsängstiden med risk för infektioner och småbarnssjukdomarna. Barnsängstiden var en tid av hopp och bävan. De äkta männen försökte i mån av möjlighet stanna nära sin fru och sina barn, fastän kungen emellanåt ondgjorde sig över att familjeangelägenheter gick före politiken. Kvinnor som miste livet i barnsäng dog, enligt kyrkans lära, i ett heligt uppdrag, men sådana ord lyckades inte helt skingra den rädsla som överskuggade förlossningarna.¹³

I brevväxlingen mellan systrarna Leijonhufvud och deras makar nämns ofta födslar, sjukdomar som drabbade små barn och råd för bästa vård. Frun i en adelsfamilj måste också se till godsets hus och vara bevandrad i de aspekter av rikspolitiken som familjefrågor och släktband anknöt till. Systrarna utbytte uppgifter om allt från anskaffning av byggnadsstenar och stora

förläningar till bra tjänstekvinnor samt vård av magsjuka barn. Vissa vårdinstruktioner, som att andas in brända fjädrar, låter inte särskilt nyttiga ur dagens synvinkel, men dessa familjer hade tillgång till sin tids bästa vård och mat.¹⁴

Ebba föddes alltså i en förmögen familj, som ingick i nätverket av Sveriges mäktigaste släkter, och hon uppfostrades säkert till att vara medveten om sin ställning från barnsben. Trots sitt högättade ursprung är Ebbas födelseår okänt. Under loppet av 1500-talet började fäder notera sina barns födelsedatum och till och med klockslag i sina anteckningsböcker, men endast få sådana anteckningar har bevarats.¹⁵

Vi vet dock något om födelseåren för Ebbas syskon och kan dra vissa slutsatser utifrån dem. Det äldsta av Britas och Gustavs barn, dottern Beata, föddes 1533 och därefter tycks det ha fötts barn i familjen varje eller vartannat år: Katarina 1535, Olof 1536, Erik 1538, Anna som dog som spädbarn 1539 eller 1540, Arvid 1541, sedan Abraham och Margareta, och Cecilia antingen 1545 eller 1546.

Efter Cecilia föddes åtminstone sex barn till – Ebba, Sten, Märta, den yngre Anna, Karl och Johan – men deras exakta födelsetider är okända. Åldersordningen kan ungefärligt fastställas enligt när sönerna fick militär- eller tjänsteuppdrag, när döttrarna gifte sig och i vilken ordning de räknas upp i familjens gemensamma arvsavtal.

Vi kan anta att Ebba föddes tidigast ett år efter sin syster Cecilia. En indikation på tidpunkten ger också det att Ebbas namne, hennes mormor Ebba Eriksdotter Vasa, dog 1549.¹⁶ Det skulle motsvara tidens namngivningspraxis att ett nytt barn döptes efter en nyligen avliden mor- eller farförälder.¹⁷ Ebba Stenbock skulle därmed ha kunnat födas kring 1550. Hon blev alltså namne med en kvinna som hade förlorat sin make genom bödelns svärd, men som även hade stöttat sina döttrar och söner att uppnå viktiga positioner.¹⁸ Det sista möjliga födelseåret är

1557 för att Ebba skulle ha varit tillräckligt gammal när hon gifte sig på hösten 1573.¹⁹

Fastän det inte finns källor som skulle befästa Ebbas födsel, kan vi med stor säkerhet anta att det enligt tidens sed skickades bud till släktingar när Ebba och de övriga syskonen hade fötts. Gäster inbjöds till både barnets dopfest och moderns kyrktagning. Den nyfödda fick faddrar som hade i uppdrag att för sin del sköta om barnet och lära det grunderna i den kristna tron.²⁰

En av faddrarna bar barnet till dopet och även de övriga inbjudna faddrarna deltog, i mån av möjlighet, i festen. Högedliga bad ofta medlemmar av den kungliga familjen att vara faddrar för sina barn.²¹ Fadderskapet var ett hedersuppdrag och den tillfrågade framförde sitt tack och sin förhoppning att barnet skulle växa i Herrens tukt och förmaning och till glädje för sina föräldrar.²²

Torpa stenhus i Västergötland var familjen Stenbocks huvudgods, och här tillbringade Ebba förmodligen en stor del av sin barndom och ungdom. På 1500-talet byggdes slotten även i försvarssyfte, för kriget mot danskarna pågick i nuvarande Sydsverige. Teckning av Ferdinand Boberg.

Vid festliga tillfällen som dopet presenterades småttingarna i fina broderade sammetslindor, trots att även högättade spädbarn och tultingar till vardags lindades i billigare tyger som var enkla att tvätta.²³ Det andliga syftet med kyrktagningen var att återuppta modern i den kyrkliga gemenskapen efter förlossningen, men den var samtidigt en stor familjefest och förmodligen inbjöds särskilt många, dock inte enbart, kvinnor.²⁴

Om Ebba föddes omkring 1550, var hon en liten flicka när en kunglig familjenyhet väckte sensation i Sverige och särskilt inom familjen Stenbock. Gustav Vasa hade blivit änkling 1551 efter Margareta och nu ville den 60-årige regenten hitta sig en tredje hustru och en mor till sin stora barnaskara. Valet föll på Ebbas storasyster Katarina.²⁵

Katarina var systerdotter till den föregående drottningen, alltså kusin till sina kungliga styvbarn. Begränsningarna gällande äktenskap exempelvis mellan kusinbarn hade upphört i och med reformationen, och Gustav Vasa och Katarina var ju inte heller direkt nära släkt med varandra. Kyrkan såg ändå inte med blida ögon på detta planerade giftermål mellan två personer med så nära familjeband.²⁶ Även ålderskillnaden var avsevärd. Visserligen var det inte ovanligt att en gråskäggig man tog sig en tonårig flicka till hustru, men det förekom också tve tydiga skämt, som i en samtida visa där det antyddes att en gammal man inte längre förmår ”spela på en ung jungfrus luta”.²⁷

Gustav Vasa trotsade kyrkan och fick igenom sin vilja. I augusti 1552 firades ett storslaget bröllop i dagarna tre i Vadstena med fackeldans och tornerspel.²⁸ Många av syskonen Stenbock uppnådde viktiga positioner och ingick goda äktenskap, men det var uttryckligen system Katarinas giftermål som definierade hela familjens ställning. Efter åtta års äktenskap, i den unga åldern av 25 år, blev Katarina änka och levde därefter som änkedrottning i över 60 år.²⁹

Som änkedrottning hade Katarina en pension, en livgeding, även om hennes ”kära kungliga barn” upprepade gånger ändrade åsikt om vilka egendomar Katarina skulle få ha i sin besittning.³⁰ Katarina hade inga egna barn, men i synnerhet Gustav Vasas döttrar stod henne nära. När det gällde Katarinas systrar och bröder, var de och deras familjer alltid välkomna till änkedrottningens slott och gårdar. Katarina hade sitt följe där hon uppfostrade hovdamer, hos henne avtalades många äktenskap, och under årens lopp ordnade hon bröllopsfester för sina syskon och andra släktingar.³¹

Familjen Stenbocks ställning väckte även avund. På hösten 1573, när Katarinas och Ebbas bror Arvid hamnade i gräl under ett dryckeslag på Åbo slott, sägs det att trätobrodern hade slängt ur sig beskyllningar om drottningens inflytelserika ställning:

*Din broder Erik, [...] jag såg honom aldrig framför fiender, där det [...] hugg skulle vankas, utan låg alltid och kröp bak buskarna, [...] eller kanske man skall icke töras säga eder det, för ni är drottningens bror i Sverige; kära, ja, Guds frid, drottningens broder!*³²

Förolämpningen ledde till handgemäng och Arvid tog livet av sin motståndare. Han räddades dock undan ett straff – av vem annan än system, änkedrottningen.³³ Även för Ebba kom Katarina att bli en trygghet, trots att en kunglig syster inte kunde inverka på precis allt.

I FAMILJENS HÄGN

Det finns inga källor från Ebbas barndomsår som skulle berätta om just hennes uppväxt och utveckling. Källor från 1500-talet anknyter överlag ofta till politik, ekonomi och viktiga avtal eller rättsfall, och halvvuxna barn var sällan inblandade i sådant. Vi kan dock sluta oss till mycket utifrån de uppgifter som bevarats från Ebbas närmaste krets och från tidsperiodens allmänna ideal.

När ett barn kommit till världen fick familjen motta brev där det framfördes förhoppningar om att den nyfödda flickan eller pojken skulle växa upp till en god och lydlig människa till ära för sin släkt, familj och församling. De vuxna glädde sig över barnens födsel, skrev oroliga brev om småttingarnas sjukdomar och roades och berördes av barnens förehavanden. Avkomlingarna förväntades dock hörsamma det fjärde budet: föräldrarna skulle hedras.³⁴ Katarina Stenbock, som till andra skickade sina nådiga hälsningar, skrev även som ung drottning mycket respektfullt till sin egen mor:

*Min mycket kärliga och välvilliga hälsning eder hjärtans kära moder, med Gud allsmäktig: tillförende etc. Hjärtans kära moder, jag tackar eder gärna för all moderlig kärlek som ni mig bevisat har, vilket jag och med all dotterlig välvillighet och allt annat gott som uti min makt vara kan, eder med kärlek vill gottgöra etc.*³⁵

Man önskade att barnen skulle följa sina föräldrars och släktens vilja och förhoppningar, men precis som i dag diskuterades också de rätta vård- och uppfostringsmetoderna. Disciplinen var strängare och föräldrarna var bekymrade över barnets själ och plats i himlen. Aga ansågs vara det rätta sättet att tillrättavisa

Sigrid Oxenstierna vid åtta månaders ålder 1613. Vid festliga tillfällen som dopet presenterades småttingarna i fina broderade dräkter. Klänningen som Sigrid bär på bilden finns bevarad och det går att se att den är sydd av återvunna tyger från en större dräkt.

barn, hustru och tjänare för dessas misstag. Men det fanns även en viss förståelse för att barn var barn, var fågel sjunger efter sin näbb och ålder och det gick inte att kräva samma behärskning och förstånd av de unga som av de vuxna.³⁶

Ett gott uppförande och kristendomens grunder framhävdes i uppfostran av små barn. Den kristna tron och religiositeten präglade allting. Ebba växte upp som ett barn av reformations-tiden. Det fanns fortfarande katoliker i den äldre generationen, men i Ebbas barndom hade man redan avstått från helgondyrkan, helgonlegender och den katolska kyrkans läror. Religionsundervisningen fokuserade på innehållet i Bibeln och Katekesen (bokstavligen ”undervisning av barn”).³⁷ Båda verken hade översatts till svenska och Ebba och hennes syskon fick säkert sina första lärdomar enligt principerna i Martin Luthers Lilla katekes.

Folk var övertygade om att det fanns ett liv efter detta och ville ge sina barn en uppfostran som ledde dem in på den rätta vägen. Adliga mödrar hänvisade till bönen ”Fader vår” och de tio budorden i sina råd för det dagliga livet. Uppvaknandet, måltiderna, andaktsstunderna och sänggåendet hade sina specifika böner, likaså olika händelser, som att bege sig ut på en resa.

Föräldrarna och faddrarna hade i uppgift att säkerställa att barnen lärde sig de viktigaste bönerna och trossatserna. Det som stod på spel var saligheten hos det växande barnets själ.³⁸ Bibelord, psalmer och religiösa ordspråk upprepas ofta i breven från denna tid.

Greve Per Brahe den äldre, Ebbas sväger, beskriver i sin handbok *Oeconomia* (1570), att utöver en religiös uppfostran skulle adelsfröknarna även lära sig att uppträda kyskt och sedesamt samt att sköta ett hushåll. Adelsjungfruarnas ”utbildning” fokuserade därmed på praktiska hushållsgöromål. Otivelaktigt fick Ebba och hennes systrar i sin barndom och ungdom undervisning i de ”vackra gärningar” som Brahe lovordar:

*Koka, baka, brygga, spinna och väva och andra nyttiga bohags-
sysslor, uppå det att när de framdeles själva skola sitta för bo och
få en hop ovetande folk att fås vid, måtte de så själva veta lära
och undervisa andra så till att bestyra, och göra som det bör att
vara.*³⁹

En hustru skulle enligt lagen ha hand om ”lås och nycklar”, med andra ord var det hennes rättighet och skyldighet att sköta hushållets mat- och klädförråd, bestående av varor som godsens mestadels själva producerade.⁴⁰ På en vanlig bondgård kunde hustrun ha några kistor och bodar på sitt ansvar, men på adelsfamiljernas otaliga herrgårdar fanns stora mängder textilier, matförråd, metallkärl och annat värdefullt som skulle förvaras och underhållas. Under senare århundraden separerades adelns liv från den vardagliga hushållsskötseln, men ännu på 1500-talet övervakade många adelsfruar själva det dagliga arbetet när de var på plats. Som Per Brahe konstaterade, kunde den som själv förstod sig på ”bohagssysslor” bättre övervaka arbetet.⁴¹

Varor från gårdarna – spannmål, smör och andra produkter – såldes och exporterades utomlands, och med intäkterna anskaffades festkläder, lyxprodukter, vin och utländska läckerheter.⁴² Dekorerade vägg- och takbonader, sängomhängen och sänglinne samt bänkuddar gav extra glans åt de dystra slotten och det var enkelt att ta med dem när man flyttade från ett gods till ett annat.⁴³

På målningar från 1500-talet är adliga personer ståtligt klädda i mörka, gulddekorerade sammetsplagg, som i och med den expanderande världshandeln även kom till Sverige.⁴⁴ Hovdräkterna var guld- och pärlbroderade dyrbarheter som donerades vidare och återanvändes. Av en sliten konstbroderad dräkt gick det att sy ett fint småbarnsplagg som kunde bäras till fest. Även Per Brahe medgav i sin uppfostringshandbok att en ståndsmässig klädsel var viktig, fastän det var andra dygder som var det centrala:

Och medan jungfrulig prydnad, icke allenast står uti skönhet, smycken, rena och vackra kläder, som dem likväl står och dem bör att ha, utan mycket mer uti snällt, fromt, tyst, blygsamt, tuktigt, jungfruligt, skickligt, stadigt, och allvarsamt beteende. Så måste dessa båda delarna, som är gudfruktighet och kärleksfull ödmjukhet till föräldrarna, med ljuvligt och vänligt tal och umgänge med vänner och fränder, och andra följas åt.⁴⁵

I dagens värld framhävs människans rätt att förverkliga sig själv och idealet är jämlikhet mellan människor. För femhundra år sedan var jämlikhet ett lika okänt begrepp som ateism. Människorna växte upp till att tänka att Gud hade skapat ordningen och överheten i världen. Kungen skulle följa Guds givna lagar, undersåtarna skulle tjäna sin härskare, hustrurna sina män, barnen sina föräldrar, tjänarna sina arbetsgivare. De högre stånden skulle beskydda och vägleda, vid behov även bestraffa dem som stod under dem. I vardagen tjänade människorna ofta på idealet enligt sitt eget tycke, vilket accepterades eftersom världen ansågs vara syndig och ofullständig. Den egentliga lyckan väntade först i livet efter detta.⁴⁶

Det är uppenbart att människorna på 1500-talet växte upp till en värld av ojämlikhet, ömsesidighet, beskydd, gentjänster och plikter. En adelsflicka som Ebba, född i en rik och mäktig familj, fick åtnjuta respekt och ekonomisk trygghet.⁴⁷ Hon kunde kanske också få tillgång till sådana kunskaper och färdigheter som döttrar i borgar- och prästfamiljer för att inte tala om pigor på landet inte hade en aning om. Hon förväntades dock även tänka på sin familj och familjens vilja när det gällde uppfostran och äktenskap.

Skillnaden mellan flickors och pojkars utbildning var att i regel var det endast pojkarna – om ens de – som studerade latin, vilket var nyckeln till bildning och teoretiska studier. Kvinnor däremot fick normalt sin utbildning på svenska. Adelspojkar

övade sig också i stridskonst såväl hemma, vid hovet som på slagfälten.⁴⁸

På 1500-talet lärde sig en del adelskvinnor främmande språk och de kunde ha egna, rätt så omfattande bibliotek.⁴⁹ Vissa av dem skrev släktkrönikor med syftet att värna om och återberätta ättens och gångna generationers historia.⁵⁰ På medeltiden hade skrivkunskapen snarare varit prästerskapets och skrivarnas färdighet än adelns. Alla adliga kunde inte ens under Ebbas tid använda en gåspenna mer än för att skriva sitt eget namn, och handstilen var hos många adelsmän och adelsdamer ett enda klotter. Skrivarna hade i uppgift att formulera och på diktering skriva viktiga brev. Avsändaren intygade brevet med sitt sigill och ibland, men inte nödvändigtvis, med sin egenhändiga underskrift.

Några av Ebba Stenbocks egenhändiga brev och kvittenser finns bevarade. De visar att hon hade en rätt så jämn och tränad handstil – mycket snyggare än hennes äldre systrar Katarina och Cecilia. Ebba skrev inte en vårdad och snirklig stil som var typisk för skrivare, men hon var uppenbarligen van vid att skriva även längre texter än bara sitt namn.⁵¹ Ebbas brev följer reglerna för brevskrivning med mångordiga inledande hälsningar och artiga formuleringar.⁵²

Handstilen var så tränad att Ebba inte kan ha lärt sig den enbart av sina föräldrar eller storasystrar. Någon vanare pennförfare hade undervisat henne, antingen hemma eller vid hovet. Ebbas systerdotter, den några år yngre Ebba Brahe, har en mycket liknande handstil.⁵³ Det är inte omöjligt att de nästan jämnåriga släktingarna tränade sig i att skriva tillsammans.

Vi kan mycket väl förmoda att hovlivet blev bekant för Ebba från barnsben. När drottning Margareta dog 1551 kallades hennes syster, Ebbas mor, för att ta hand om de kungliga barnen som blivit moderlösa. Det sades att Gustav Vasa litade på fru Brita i många frågor och han önskade att Brita skulle ta en

Ebba Stenbocks liv präglades av kungliga familjeförbindelser. Enligt traditionen var hennes syster Katarina förlovad med Gustav Johansson (släkten Tre rosor) före sitt giftermål med kung Gustav Vasa. Hugo Salmsons målning visar hur Gustav Vasa, enligt en senare berättelse, råkar höra Katarina tala i sömnen: "Kung Gösta håller jag mycket kär; men Rosen glömmmer jag aldrig." Gustav Johansson gifte sig senare med Ebbas och Katarinas syster Cecilia.

lämplig barnsköterska med sig. Det fanns även andra som var intresserade av att överse den kungliga barnskötseln. Änkefru Hebla Sparre, Klas Flemings mor, skrev från Finlands sydkust och erbjöd sig att bli sköterska åt de moderlösa barnen. Hon fick dock ett artigt avböjande svar av Gustav Vasa.⁵⁴

Prinsessorna Sofia och Elisabet samt Gustav Vasas yngste son, lille Karl, var i samma ålder som Ebba. Det är mycket möjligt att Ebba eller andra av hennes syskon vistades vid hovet med sina kungliga kusiner och i sällskap av sin syster drottning Katarina. Gustav Vasa gav även själv ingående anvisningar för barnens skötsel i sina brev. Under hans sista år beklagade sig Katarina över att den hetlevrade fadern med sina vredesutbrott skrämde sina minstringar till gråt.⁵⁵

Adelspojkar från riket kallades till hovet för att tjänstgöra som pager, eller småsvenner. Hovtjänsten lade grunden för en kommande karriär och ökade därtill kungens inflytande över familjerna.⁵⁶ Adelsmän, däribland Ebbas bröder, gjorde studieresor och diplomatiska besök utomlands. De skulle bli kungens riksråd, slottsfogdar och fältherrar; kunskaperna för detta måste inhämtas genom exempel och praktik i vardagen och blev därför vanligtvis inte särskilt systematiska.⁵⁷

Samtidigt som barnen och ungdomarna under sina besök vid hovet lärde sig hovetiketten, blev de bekanta med varandra och knöt livslånga vänskapsband – eller ovänskaper. Ebbas bröder, de ungefär tio år äldre Erik och Olof, var i kungens tjänst som unga hovmän på 1550-talet. Enligt den jämnåriga Hogenskild Bielke ställde bröderna ofta till med gräl.⁵⁸ Att försvara den egna hedern, även med våld, var naturligt för många av den tidens adelsmän, men Bielkes anteckningar och samtida observationer om Per Brahes vältalighet visar att inte alla av dem hade hårdhänta soldater som sitt ideal.⁵⁹

UPPVÄXT UNDER OROLIGA TIDER

Ebbä växte upp och blev en ung kvinna under Erik XIV:s tid vid makten, som orsakade mycket sorg också för familjen Stenbock. Genom giftermål hade familjen unika band till Gustav Vasa, men när den gamle kungen dog 1560 intogs tronen av en instabil ung kung utan gemål. Snart krigade kung Erik mot både sin bror, hertig Johan, och Danmark, tills han avsattes bara åtta år senare.⁶⁰

Till en början förde den unge regenten ny glans till hovet. Gustav hade varit knusslig med sina pengar, men Erik och Johan hade uppfostrats till renässansfurstar och uppträdde gärna i stiliga och anslående dräkter enligt det europeiska modet. Vi kan förmoda att Ebba var en av dem som bevittnade kröningsprakten 1561 både i Stockholm och vid den egentliga kröningsfesten i Uppsala. På festprogrammet stod dans, tornerspel, fyrverkerier och djurhetsningar som beskådades av tusentals människor. Den unge kungen och hans hovmän, bland andra Ebbas bröder och svågrar, red i torneringen som gick av stapeln på en rännar bana byggd av sand och spån.⁶¹

I fokus för festen stod familjekretsen som Ebba kände väl. Insvept i en vit änkeslöja och iklädd en svart sammetsdräkt

ledde hennes 26-åriga syster Katarina följet av kungafamiljens kvinnor. De unga prinsessorna strålade i sina klänningar av pärlstickade guldtyger. Ebbas svåger, rikshovmästaren Per Brahe, bar spiran, och en annan svåger, Gustav Johansson (Tre rosor), regentens gyllene nycklar. I samband med kröningen fördelade regenten högre adelstitlar till sina favoriter och därmed dubbad Per och Gustav till grevar. Ebbas far Gustav och bror Erik upphöjde kungen till friherrar; det var den näst högsta adliga värdigheten efter greve.⁶²

Bröderna Fleming, Joakim och Klas, som kommit från Finland, väckte uppmärksamhet under dagarna inför kröningen. De var i tjugooårsåldern och söner till framlidne riksrådet och riddaren Erik Fleming (d. 1548). Bröderna hade hunnit delta i både krig och fredsförhandlingar och befann sig ofta ute på uppdrag vid rikets gränser. Sålunda var de inte regelbundet sedda gäster vid hovet. Genom sin mor, Hebla Sparre, tillhörde Joakim och Klas Fleming en svensk ätt. De hörde till Finlands största landägare vid sidan av sin kusin Lars Fleming och fru Anna Hogenskild.⁶³

En kväll före kröningen anlände Joakim Fleming berusad till de pommerska sändebudens logi och började mucka gräl. Den yngre brodern Klas försökte lugna Joakim, men blev då själv slagen i ansiktet. Det uppstod ett masslagsmål där tiotals män skadades. När Erik XIV fick höra om händelsen krävde han dödsstraff för Joakim, eftersom denne hade kränkt de utländska sändebudens frid. De pommerska diplomaterna var däremot försonande och önskade att missdådaren skulle benådas, vilket också skedde.⁶⁴

Joakim Fleming hade tidigare misstänkts för stöld och våldsamhet, och han var en av få samtida som fick den yngre brodern Klas att framstå som sansad. Vid kröningen 1561 nådde bröderna Fleming ännu inte upp till samma status som familjen

Rusttjänst för kungen var grunden för frälserätten och riddaridealet visades upp med tornerspel bland annat på fester och bröllop. Torneringarna var mestadels sport och nöje, men ibland inträffade farliga olyckor. Detta harnesk för man och häst var en gåva av Anna Jagellonica av Polen-Litauen till Johan III 1574.

Stenbock i värdighet eller förmögenhet. Klas Fleming dubbad dock till riddare vid kröningen,⁶⁵ vilket var det första steget mot den högre adeln och värdigheten som friherre eller greve.

Joakim levde ett rastlöst liv, raljerade på ett farligt sätt under ett diplomatiskt besök hos den ryske storfursten och gifte sig slutligen med kung Eriks frilla, Agda Persdotter.⁶⁶ Klas Fleming beklagade sig senare över att den äldre brodern ”gjorde sig en slät giftermålshandel, skulle det än en gång ske, går mig mycket till hjärtat”.⁶⁷ Några år efter kröningen dog Joakim uppenbarligen mitt under ett diplomatiskt uppdrag, på väg mot Polen. Joakim lämnade efter sig dottern Anna Fleming som växte upp hos sin fars släktingar.⁶⁸

Kröningsstillställningen avslöjar att adeln under den här tiden i bästa fall förde ett mycket praktfullt liv, men att det förekom våld och olyckor som dämpade festligheterna. Det behärskade och kloka beteende som Per Brahe betonade i sin uppfostringshandbok glömdes snart i festens tumult, och ofta överskuggades glada stunder av olycksfall och andra incidenter. Under kröningsstorningen bröt Ebbas bror Erik sitt ben, vilket lade sordin på feststämningen bland damerna.⁶⁹

Per Brahe har beskrivit stämningen vid den misstänksamme och instabile Erik XIV:s hov som spänd. Regenten tolkade lätt hovfolkets leenden eller gester som hån. Det var inte förvånande att Per Brahe i sin handbok varnade för hovets blindskär. Han konstaterade att belöningen och uppskattningen sällan riktades till den som mest skulle ha förtjänat det. Vid hovet måste man kunna tala och föra sig på ett annat sätt än hemma och i familjekretsen. Man skulle även vara förberedd på att dygder inte belönades. Men Brahe uppmuntrade ändå inte till att intrigera, utan att svälja sin besvikelse och harm. I enlighet med andemeningen i den populära, apokryfiska Jesus Syraks vishet framhävde Brahe att man i hovkretsen skulle hålla sig väl med alla, men inte lita på någon.⁷⁰ Detsamma hade Erik XIV lärt sig av sin far, och

han var misstänksam mot alla sina undersåtar, slutligen på ett sjukligt sätt.⁷¹

I Erik XIV:s ögon hade adeln och hans egna bröder alltför stort inflytande och han försökte koncentrera förläningar och makt till sig själv. Kungen tog Älvsborgs stora slottslän av Ebbas far Gustav Stenbock, och de kvarvarande häraderna i Västergötland drabbades hårt i kriget mot Danmark som bröt ut 1563. Kriget gick dåligt och på grund av motgångarna hamnade såväl Ebbas far som hennes bröder Olof och Abraham i onåd hos kungen och blev föremål för hans misstänksamhet.⁷²

Samtidigt försökte kungen hitta sig en gemål som motsvarade hans värdighet. Han friade bland annat till tyska prinsessor och även till Englands drottning Elisabet, men förgäves. Hans yngre bror, hertig Johan, firade däremot bröllop med en polsk prinsessa, Katarina Jagellonica. Som hertig drev Johan en så egensinnig politik att han och Erik 1563 hamnade i krig med varandra och Johan med familj fängslades för många långa år.⁷³

Erik XIV inrättade en nämnd, konungsnämnden, en typ av tidig högsta domstol, inför vilken de som var misstänkta för grova brott ställdes. Vid behov sammankallade kungen riksdagen, där de närvarande stånden pressades att godkänna domarna dikterade av kungen. Ebbas äldste bror Olof blev åtalad och även dömd för att ha smädat kungen 1564, men han benådades. Han förblev dock under observation, i ett slags pantfångenskap. Samma öde drabbade kusinen Nils Sture, när kungen inte var nöjd med dennes framgångar i äktenskaps-sonderingarna utomlands.⁷⁴

Också Ebbas bror Abraham, som var kammarjunkare vid hovet, hamnade i onåd och misstänktes för förrädiskt intrigerande mot kungen. På riksdagen godkände stånden hans dödsdom, men snarare på grund av kungens påtryckning än av övertygelse om att den åtalade var skyldig. Abraham dödades på kungens befallning i maj 1567, samtidigt med sina kusiner Nils

och Erik Sture samt deras far Svante. Händelsen kallas vanligen Sturemorden.⁷⁵

Vi kan bara föreställa oss vilken skräck och förtvivlan mordet orsakade i familjekretsen. Det började bli uppenbart att den paranoida kungen var svårt sjuk och endast tidvis kapabel att regera. Erik XIV började rentav själv betvivla om han var kung eller fånge. Kungen och hans bröder hertigarna förenade än en gång sina krafter i kriget mot Danmark, men när Erik i juli 1568 ställde till med en stor bröllopsfest och upphöjde sin ofrälse frilla till drottning, var adelns mått rågat. Bröderna och högadeln allierade sig mot kungen, Erik XIV avsattes och den yngre brodern Johan blev regent.⁷⁶

Johan III steg till makten med stöd från de högättade, och som tack befäste han adelns ärftliga privilegier. Han gav sina favoriter nya titlar och betalade ersättningar till hårt drabbade familjer.⁷⁷ Även ätten Stenbock upplevde något av en nystart när en ny släkting föddes i början av 1569: Ebbas syster fru Beatas och greve Pers yngste son, som döptes till Abraham Brahe. Högst sannolikt gavs namnet till minne av den avrättade Abraham Stenbock.⁷⁸ Unge greven Abraham kom senare att ha en nära relation till syskonen Stenbock och deras familjer.

Mitt i den kaotiska maktkampen var det kanske inget märkligt att äktenskapsfrågor inte var det främsta bekymret inom Ebbas familjekrets. Eller kanhända fanns det olika planer, men de gick om intet på grund av de oroliga tiderna och dödsfallen. Sönerna i familjen Stenbock hade med tanke på sin ålder ingen brådska med att hitta sig hustrur, och även adelskvinnor kunde gifta sig först i mognare ålder.⁷⁹ Vanligtvis var dock de adliga brudarna mellan sexton och tjugo år gamla när de ingick äktenskap.⁸⁰

Ebbas mor Brita var sexton år när hon vigdes. Systemen Beata gifte sig med Per Brahe vid samma ålder. Och systemen Katarina var i stort sett lika gammal när hon blev Sveriges drottning.

Denna modedocka klädd
i dyrbara tyger brode-
rade med metalltråd och
pärlor tillhörde hertig
Karls dotter på 1590-talet.

Modedockorna visade
det senaste klämodet, de
finaste materialen och de
nyaste frisyerna. Adeln
ville klä sig enligt modell
från kontinenten och
moderiktiga, guld- och
pärlbroderade plagg kom
till Sverige i och med den
expanderande världs-
handeln.

System Cecilia var inte tjugo år fyllda när hon firade bröllop med Gustav Johansson (Tre rosor).⁸¹ Det äktenskapet ingicks senast 1563 och därefter firade syskonen Stenbock bröllop först tio år senare, 1573.⁸²

I ljuset av systrarna Beatas och Katarinas exempel var det förmodligen inte alls oklart för Ebba att en ung flickas giftermål inte grundade sig enbart på hennes egna önskemål. En ung kvinna skulle visserligen ge äktenskapet åtminstone sitt formella samtycke, ”det sista ordet i saken”, men också föräldrarnas ord vägde tungt. En jungfru som rymde hemifrån och gifte sig mot sina föräldrars vilja förlorade sitt arv, ifall föräldrarna inte tydligt uttalat förlät henne. Även de adliga männen uppmanades att hörsamma råden från sin släkt och ofta gjorde de så, men deras arvedel äventyrades inte på grund av egensinniga val av maka.⁸³

Ogifta adelsmän hade ofta kvinnoaffärer, antingen kortvariga eller längre. Ebbas bror Karl hade en erkänd utomäktenskaplig dotter, Malin.⁸⁴ Utomäktenskapliga barn som var erkända av sin far bodde ofta i familjens beskydd och var deras betrodda tjänare, men vanligtvis hänvisades det inte direkt till deras härkomst i familjens dokument och de hade inte rätt att ärva familjens vapen eller jordegendom. De var således både en del av familjen och utanför den. Vissa utomäktenskapliga barn kunde själva få ett eget adelsbrev och adelsvapen, som dock var annorlunda än faderns vapensköld.⁸⁵

Även unga adelskvinnor kunde ibland förvilla sig i amorösa äventyr, men om sådana blev allmänt kända, var de en skam för kvinnan och hennes familj. Adelsflickors kyskhet var viktig, fastän exempelvis historierna om prinsessan Cecilians fester visar att även högborna kvinnor kunde roa sig mer än vad som ansågs passande.⁸⁶ Per Brahe rekommenderade att hålla sträng plik på döttrar om de inte till sin natur var blyga, så att följderna inte skulle vara skam för hela familjen.⁸⁷ Brahe själv levde inte så länge att han skulle ha upplevt hur hans dotter Sigrid över-

gav den trolovade som familjen valt och i stället gifte sig med sin älskade Johan Gyllenstierna.⁸⁸

Någon gång i början av 1570-talet dök det upp en beaktansvärd friare till Ebba, en krigare från öst. Klas Fleming hade några år tidigare vänt sig mot Erik XIV och anslutit sig till upprorsmakarna som stod på hertig Johans sida. Som belöning fick han vid Johan III:s kröning friherreskapet till Vik och upphöjdes därmed till en jämlik ställning med ätten Stenbock.

Före denna statusförhöjning skulle Klas Fleming knappast ha kunnat anses vara en lämplig friare till en friherres dotter. Under de första åren av Johan III:s tid vid makten steg han i aktning och kring 1571 utnämnde kungen honom till riksamiral, befälhavare över krigsflottan.

Möjligen hade Ebba och Klas träffats redan på 1560-talet, när såväl Klas som Ebbas bröder deltog i kriget mot Danmark och hade gemensamma krigsledningsuppdrag.⁸⁹ Åtminstone männen i familjerna träffades också i början av 1570-talet, i och med att bröderna Stenbock och Klas Fleming turvis ansvarade för att vakta den avsatte kungen. Snart önskade dock Klas Fleming bli befriad från att vara fångvakt åt Erik XIV för att i stället få möjlighet att koncentrera sig på ”egna angelägenheter”.⁹⁰ En sådan angelägenhet kan mycket väl ha varit att arrangera sitt bröllop.

I början av 1570-talet förlorade Ebba båda sina föräldrar. Fadern Gustav dog 1570 på Strömsholms slott hos sin dotter Katarina. Modern Brita dog 1572 och enligt tidens sed lades hon till den eviga vilan bredvid sin make i Vadstena.⁹¹ Runt samma tidpunkt dog även Klas Flemings änkemor, Hebla Sparre. Det blivande äkta paret hade således arvedelarna efter sina föräldrar att vänta, vilket kan ha gett impulsen till att gifta sig. Detaljerna kring bröllopsfestligheterna fick änkedrottning Katarina planera.

KRIGAREN FRÅN ÖST

*Katarina med Guds nåd Sveriges, Götes, Vendes etc. Drottning
vår gunstiga benägenhet och hälsning med Gud allsmäktig all-
tid tillförene etc.*

*Vi kunna eder käre Herr Hogenskild icke undanhålla, att vi
änna i den heliga trefaldighets namn, hålla vår älsklig kära
systers jungfru Ebbas bröllop med den ädle och välborne herre
Herr Klas Flemming, friherre till Vik, uti Stockholm alla hel-
gons dag, som är den första november. Tillika och den ädla och
välborna jungfru Malin Persdotters bröllop med den ädle och
välbördige Ture Jacobsson.*

*Begär fördenskull kärligen att ni med eder närvarelse, vele
vara där på förbenämnda tid och förstärka det goda sällskap
som vi förväntar oss där då församlad bli. Det vore oss mycket
behagligt, och vele vi edert omak med gunst gärna gottgöra etc.
Och befalle eder här med Gud allsmäktig. Strömsholm den
8 september anno 1573.⁹²*

Ebba var ungefär tjugo år gammal i september 1573 när tjänarna förde ut bröllopsinbjudningarna sända i systemen Katarinas namn runt om i riket. Det var vanligt att bröllopfesten arrangerades av den av släktingarna som hade mest tillgångar och inflytande.

Det är känt att Katarina avtalade många av sina syskons och även deras barns äktenskap och stod för bröllopsarrangemangen.⁹³ Festplatsen var förmodligen änkedrottningens stenhus vid Svartmunkegatan i Stockholm, i närheten av den gamla dominikanerkyrkan. Några år senare firades Ebba Brahes och Erik Sparres bröllop i huset.⁹⁴

Trots att släkten ställde till med bröllop levde man i en spänd stämning 1573. Ebbas bror Erik hade råkat i onåd hos både regenten och familjen Sture på grund av sina egna äktenskapsplaner. Erik Stenbock hade länge velat ta sin kusin Malin Sture till hustru. Malin själv var också införstådd. Däremot motsatte sig brudens mor, änkegrevinnan Märta Leijonhufvud, ett giftermål mellan kusinerna, och moderns ord var lag.

Som ovan konstaterats, hade man i Sverige avstått från de officiella begränsningar av äktenskap mellan nära släktingar som den katolska kyrkan hade ställt. Ärkebiskopen motsatte sig dock giftermål mellan direkta kusiner. Grevinnan Märta lyssnade till kyrkans ledning och som änkemor bestämde hon över sin dotters äktenskap. Friaren försökte förgäves återopa Bibeln, de lärdas utlåtanden och sina egna starka känslor.⁹⁵

Erik och Malin, som båda var trettio år fyllda, avtalade till slut om "bortrövande av bruden". Erik sprängde fram i släde till Malins hemgård, och tillsammans med henne och hennes kammarjungfru och gamla amma rymde de till grevinnan Beata och greve Per Brahe. Syskonen Stenbock försökte vädja till den vredgade grevinnan Märta, deras moster, att hon skulle tillåta Malin och Erik att gifta sig.

Hertig Karl och familjen Stenbock var på rymlingarnas sida, Johan III och fru Märta mot dem. I synnerhet Erik förebråddes strängt för att ha sårat brudens mor. Erik Stenbock förlorade sina förläningar och ingen präst i riket vågade viga paret.⁹⁶ Efter att förgäves ha väntat på Märtas godkännande, reste Malin och Erik i januari 1574 över till Norge för att viga där. Senare anhöll

och beviljades paret förlåtelse av brudens sårade mor, och därmed säkerställdes även Malins arvsrätt, fast hon hade handlat mot sin mors vilja.⁹⁷

Fallet med Ebbas bror Erik visar att de adliga på den här tiden, om andan föll på, även kunde trotsa släktens och kyrkans råd och straff. I släktens memoarer beskrivs Malins försoning med sin mor och att Malin grät ymnigt över sorgen hon hade orsakat henne. Enligt berättelsen hade Erik Stenbock tigande åsatt den känslolösa återföreningen mellan kvinnorna.⁹⁸

Som om bror Eriks brudrövande inte hade gett upphov till nog med bekymmer, kom det dåliga nyheter även om brodern Arvid efter att inbjudningarna till Ebbas bröllop redan hade skickats ut. I slutet av september hade Arvid rest till Åbo slott för att förhandla om de utländska officerarnas löner. På en dryckesfest på slottet hade många skålar höjts och en ordväxling eskalerade till handgemäng. Fältherren och adelsmannen Ivar Månsson, känd som grälsjuk, hånade Arvid och dennes bröder för att vara ynkryggar och i slagsmålet som följde tog Arvid livet av Ivar (se s. 20). När det var dags för Ebbas bröllopsfest, satt brodern fortfarande fängslad på Åbo slott, och han benådades först några år senare.⁹⁹

Hur mycket tid och ork hade familjen för att förbereda Ebbas bröllop, om en del av syskonen var i onåd hos familjen Sture och regenten, och en bror satt i fängelse? Inga andra källor än inbjudningen har bevarats över förberedelserna. Förmodligen hoppades man ändå att Ebbas bröllop skulle bli en glad fest som skulle kunna sammanföra även de trötta familjerna och därmed kanske bidra till sämja mellan släktingarna.

Det att Katarina arrangerade Ebbas bröllop visar att hennes äktenskap med Klas Fleming hade den äldre systemns och även den övriga familjens godkännande. Enligt den vanliga seden vigdes även ett annat, lägre stående par samtidigt med huvud-

paret, i detta fall adelsfröken Malin Persdotter och Ture Jakobs-son Rosengren.¹⁰⁰

Det samlades säkert många gäster i änkedrottningens hus i Stockholm på allhelgonadagen den 1 november 1573 och festen pågick i flera dagar som brukligt var. Före festen hade det kanske ordnats ett brudbad, där bruden i en festlig procession fördes för att bada tillsammans med andra jungfrur och respektabla fruar.¹⁰¹

Inte ett enda porträtt finns bevarat av Ebba Stenbock, men nog av de andra kvinnorna i familjen. Den tidens porträtt eftersträvade visserligen inte en exakt likhet, men det är vissa ansiktsdrag som tycks vara gemensamma för släktens kvinnor. Alla ser rätt så spensliga ut, pannan är bred och hög, ögonen sitter ganska nära varandra, näsan är rak, överläppen tunn, hakan liten och spetsig. Det är känt att åtminstone drottning Margareta var tämligen liten till växten.¹⁰²

Ebba kan således mycket väl, i likhet med sin syster och moster, ha varit en för tiden ganska småväxt ung kvinna med spetsig haka och tunna läppar. Kanske hennes hals pryddes av ett tidstypiskt smycke av ädelmetaller och juveler, utformat som makens initialer.¹⁰³

Klas Fleming var närmare fyrtio år och därmed minst femton år äldre än sin brud. En sådan åldersskillnad var inte alls exceptionell. Klas tycks ha varit lik Ebbas bröder: van vid krig, obildad och snarstucken. Männen i dessa två familjer hade ingen boklig bildning, utan de hörde till tidens krigaradel. Klas Fleming hade redan i unga år lett skidtrupper vid rikets östgräns.¹⁰⁴

Inte ett enda porträtt av Ebba Stenbock finns bevarat, men vi kan förmoda att hon liknade sina systrar. Den äldsta system Beata var gift med greve Per Brahe den äldre. På detta porträtt bär hon enligt tidens mode ett smycke med makens initialer, Grev Per. Ädelstenarna och pärlorna i smyckena symboliserade bland annat kärlek och trohet.

Hovetiketten i 1500-talets Sverige var visserligen fortfarande något oslipad, men Klas Fleming betraktades även med sin samtids mått mätt som säregen och rentav ohyfsad. Särskilt under sina senare år beskrevs han som en konstig och egensinnig man, som lätt hamnade i gräl med sina ståndsbröder. Flemings handstil var oslipad, likaså hans skrivsätt, och det sägs att han lätt tappade humöret. Klas Fleming har karaktäriserats som en karsk krigare, men hans kunskaper i krigsledning lämnade även de övrigt att önska. Som befälhavare över krigsflottan hade han under Erik XIV:s tid inte åstadkommit några större segrar, utan tvärtom råkat i onåd hos kungen efter att han själv behållit pälsverk som beslagt tagits från handelsfartyg.¹⁰⁵

Som friherre och amiral i flottan var dock Klas Fleming formellt lämplig som friare till änkedrottningens yngre syster. Familjen tänkte förmodligen också att släktens män skulle ha nytta av giftermålet med en Fleming, för samtidigt skulle Stenbockarnas kontakter med det svenska rikets östra delar förstärkas. Hur som helst, i november 1573 knöt Ebba och Klas det oupplösliga äktenskapsbandet och lovade varandra trohet.

För att äktenskapet skulle vara lagligt måste bröllopet följa ett visst mönster dikterat av lagar samt av seder och bruk. Dessa omfattade överlämnande av bruden, ledsagande till brudsängen samt givande av morgongåva. Eftersom Ebbas far inte fanns i livet för att uttala överlämningsorden, var det någon av bröderna eller kanske den bröllopsansvariga systemen som överlämnade henne till Klas Fleming ”till heder och till husfru, till halva sängen, till lås och nycklar och till var tredje penning, som I ägen eller kunnen komma att äga i lösöre”.¹⁰⁶

Det nygifta äkta paret följdes till den gemensamma sängen och deras bröllopsnatt tillsammans befäste äktenskapet. Följande morgon gav mannen sin hustru en morgongåva – i adelsfamiljer var gåvan vanligtvis värdefulla gårdar eller gods. Om hustrun blev änka, skulle egendomen hon fått i morgongåva vara hennes

pension. Enligt svensk lag ärvde även kvinnor mark, om än endast hälften av det som män ärvde. Släktingar hade mycket att säga till om när det gällde ärvd markegendom, men sin morgongåva fick änkan ge bort, sälja eller i övrigt använda som hon ville.¹⁰⁷

Ebbas morgongåva inkluderade gårdar i sydvästra Finland, av dem känner vi till namnet åtminstone gårdarna Kausela i S:t Karins socken.¹⁰⁸ Som brukligt var, stadfästes gåvan av adelsmän som höll i ett speciellt spjut, glaven, som ingick i ceremonin: det hela kulminerade i att spjutet kastades iväg utanför festhuset, på ett liknande sätt som brudbukett och strumpeband kastas på bröllop i dag.¹⁰⁹

Om vi utgår från att festen påminde om systerdottern Ebba Brahes bröllop 1578, är det möjligt att kungliga gäster deltog och

Ett utsmyckat sängomhänge som enligt traditionen användes vid Gustav Vasas och Katarina Stenbocks bröllopfest. En väsentlig del av bröllopfesten var att följa det nygifta paret till brudsängen. Sängomhängen och övriga inredningstextilier var värdeföremål som Ebba Stenbock pantsatte och sålde för att klara sina skulder efter makens och sonens död.

torneruppvisningar var en del av programmet.¹¹⁰ Ebbas och Klas bröllop slutade dock i sorgliga tecken, för på natten mot den tredje festdagen dog brudens syster Anna Stenbock.¹¹¹

Vad var det som blev Annas död? Återigen är källorna mycket knappa, men Malin Sture skrev kort i sin anteckningsbok att Anna "avsomnade", vilket snarare tyder på en sjukdomsattack än på exempelvis en olycka. År 1573 tycks ha varit ett olyckans år för syskonen Stenbock, för också brodern Sten miste livet samma år. Det finns dock inga exaktare uppgifter om tidpunkten för hans död.¹¹²

De många turerna i bröllopfestligheterna betonade det att bruden övergick från sin barndomsfamilj till att vara hustru och husmor med ansvar för många uppgifter i parets gemensamma hushåll och på deras gårdar. Även lagen sade att efter bröllopsnatten skulle mannen "bära och ansvara för sin hustru", det vill säga vara hennes representant i juridiska ärenden, oavsett om det handlade om brott eller arvstvister.¹¹³ Makens betydelse som sin hustrus representant illustreras av ett dokument från 1584, där arvsfördelningen mellan syskonen Stenbock fastställdes:

Vi

- *Katarina med Guds nåd Sveriges och Götes etc. drottning etc.*
- *Per, greve till Visingsborg och friherre till Rydboholm, Sveriges riksdrots etc.*
- *Cecilia, grevinna till Bogesund och fru till Haga etc.*
- *Olof Gustavsson, friherre till Kungslena etc.*
- *Erik Gustavsson, friherre till Öresten, lagman i Västergötaland och ståthållare uppå Älvsborg etc.*
- *Klas Fleming, friherre till Vik, riksamiral etc.*
- *Arvid Gustavsson, friherre till Bockholm och ståthållare uppå Vadstena etc.*
- *Karl Gustavsson, friherre till Tofta etc.*

*Göre veterligt med detta vårt öppna brev, att vi samt den ädla och välborne vår kära syster jungfru Märta hava varit här uppå Strömsholm uppå ett vänligt och lagligt syskonskifte oss emellan.*¹¹⁴

Dokumentet visar hur det äktenskapliga ståndet inverkade på kvinnornas synlighet. Systrarna som var änkor anges med sitt eget namn. Däremot göms de systrar vars män var i livet bakom makens namn. System Märta som förblev ogift nämns allra sist.

När Ebba avgav sitt äktenskapslöfte förband hon sig till lydighet och trohet gentemot sin äkta make. Sveriges landslag framhöll att Gud hade givit hustrun mannen till hjälp och underlydande, dock inte till träl eller fotpall. Mannen hade rätt att "skäligen näpsa" sin hustru, och det är välkänt att en våldsam make kunde tänja gränserna för det skäligen mycket långt.¹¹⁵

Samma lagrum som gav rätt att näpsa, men förbjöd att slå hustrun "blå eller blodig", talade å andra sidan även om kärleken mellan makarna: "bör varandra älska, hon honom som huvud, och han henne som lem".¹¹⁶ Detta stycke i lagen visar att kärlek betraktades som handlingar i enlighet med makarnas ställning. Samtiden kallade också vissa okontrollerade känslor för kärlek, men sådana ansågs inte nödvändigtvis vara en bra grund för äktenskap. Fallet med Erik Stenbock och Malin Sture är ett belysande exempel på att samtiden ställde kyrkans och änkemoderns vilja i första hand och förebrädde den yngre generationen för olydnad.

Däremot betraktades äktenskaplig kärlek och kärlek inom familjekretsen som ömsesidig omvårdnad och beredskap att stötta familjemedlemmar under svåra tider. I en otrygg värld visade äkta makar varandra kärlek genom att dela säng, vara trogna och uppfylla sina förpliktelser. Det handlade inte om sedermera idealiserad kärlek som själsfrändskap, fastän något

slags tycke kan ha uppstått mellan de trolovade redan före det officiella avtalet. Kärlek var framför allt handlingar utförda för varandra – något som även i dagens parrådgivning framhålls som ett viktigt element i relationer.¹¹⁷

Historikern Yrjö Koskinen, som 1877 publicerade en utvidgad version av sin studie om klubbekriget, bedömde utifrån det tillgängliga materialet att fru Ebba och herr Klas verkar ha haft ett "tämmligen lyckligt" äktenskap.¹¹⁸ Det har dock bevarats ytterst lite uppgifter om det kvartssekellånga äktenskapet och de långa tysta åren kan ha inrymt vad som helst.

Som vi ska se längre fram, tycks Klas Fleming ha ansett att hans hustrus inblandning i saker och ting bara orsakade ytterligare förvirring. Ebba däremot ansågs som en klart mildare person än sin man, och genom henne sökte man ibland lindring av stränga straff som han hade utmätt. Enligt egen utsago lyssnade Klas Fleming på sin hustrus vädjanden, och Ebba berättade att maken under sin sista tid i livet var mycket angelägen om att träffa henne.

Oavsett vilka konflikter det kan ha funnits i relationen mellan makarna, framhävdes lojaliteten i offentligheten. En viss respektfull attityd måste upprätthållas åtminstone utåt – och det finns allmänt taget ytterst få källor från 1500-talet där makarna skulle ha klandrat varandra. Sporadiska omnämningen av Klas Fleming tyder på att han betraktade Ebba som välmenande och godhjärtad. Efter att hon blivit änka, betonade Ebba för sin del att hennes make alltid trofast hade tjänat sin kung.

Breven mellan många äkta makar var rätt så formella – de kunde ju hamna i orätta händer eller var rentav avsedda att läsas högt, men det förekom skillnader mellan brev och mellan brevskrivare. Ebbas bror Arvid Stenbock skrev känslösamma brev till sin hustru. I breven till sin "A K B V", allra käraste bästa vän, ville han försäkra sig om hennes välmående och förklarade sig lita på sin hustrus " eget skön".¹¹⁹ Så hjärtliga meddelanden finns

inte bevarade mellan Ebba och Klas, men de kunde ju skriva många slags brev under årens lopp.

Äktenskapet var ett viktigt steg som förändrade både kvinnans och mannens liv. Det innebar dock inte ett definitivt farväl till den egna släkten. Både mannens och hustruns familjeband var viktiga för släktskapsnätverken, och Ebba hade många fler nära släktingar i livet, vars stöd det gick att lita på. När Klas planerade sitt giftermål med Ebba tyckte han förmodligen att det var positivt att han skulle få en mängd inflytelserika svågrar och svägerskor – inte minst änkedrottningen. Ebbas familjekrets i sin tur värdesatte antagligen det att Klas föräldrar hade efterlämnat ett enormt arv, av vilket en stor del skulle tillfalla Klas och hans barn.

Vid tiden för giftermålet hade fru Ebba och herr Klas, som källorna ofta benämner dem, båda redan förlorat sina föräldrar. Klas far, riddaren och riksrådet Erik Fleming, hade dött så tidigt som 1548, när Klas var runt femton år. Modern, svenskfödda Hebla Sparre, hade gått hädan på vintern 1572–1573 och begravts intill sin man i Pargas kyrka, i kapellet som tillhörde Qvidja gård.¹²⁰ Klas hade redan under sin mors livstid säkerställt att släktens huvudgård, Svidja i Sjundeå, skulle gå i arv till honom. Svidja hade varit Heblas morgongåva och Klas hade fått gården mot att ha lovat att försörja modern under hennes ålderdom.¹²¹

Som ovan konstaterats, hade Klas enda bror Joakim avlidit redan i början av 1560-talet och broderns enda barn var den föräldralösa dottern Anna. Klas hade även en syster, Filippa, som bodde på Yläne gård i sydvästra Finland och trolovade sig med Knut Jönsson Kurck, herre på Laukko gård.¹²² Filippa respektive Anna Flemings eventuella arvingar skulle dela på en del av den stora ärvda egendomen, men ätten Flemings vapen, friherrliga värdighet och Svidja gård skulle i varje fall gå till Klas barn inom äktenskapet.

Klas Fleming hade åtminstone fyra barn redan före äkten-
skapet: sönerna Karl, Gottskalk och Olof samt dottern Filippa.
De var födda senast 1573 och hade eventuellt samma mor. Senare
framkom det att Klas Fleming hade gett några av sina skatte-
fria arvgårdar underställda Qvidja gård till sin troligen ofrälse
frilla och hennes barn.¹²³ Hertig Karl klandrade Klas Fleming
för denna fördelning av ärvda marker, men å andra sida visade
Fleming uttryckligen personlig omtanke om sin tidigare älska-
rinna och sina avkomlingar.

Namnet på de utomäktenskapliga barnens mor nämns inte i
något sammanhang – det väsentliga var att Fleming hade erkänt
barnen och att de hade fötts innan han ingick ett lagligt äkten-
skap. Om han skulle ha avlat barn med andra än sin hustru, hade
det varit fråga om strängt straffbart hor och barnen hade varit
rättslösa oäktingar.

Av Klas Flemings söner utom äktenskapet studerade Karl
(d. 1597) utomlands, medan Gottskalk (d. 1593) som fick en
adelstitel, och fältherren Olof (d. 1599) var till stöd för sin far och
halvbror i militära och politiska uppdrag. De kallades Klasson,
men omtalades i familjekretsen som tjänare, inte som söner eller
bröder. Utomstående hänvisade dock utan omsvep i brev till
”Klas Flemings oäkta söner”.¹²⁴ Filippa Klasdotter nämns senare
som ett viktigt stöd till sin halvbror Johan Fleming.

Ebba, liksom många andra adliga kvinnor, var tvungen att
acceptera dessa utomäktenskapliga barn i sin närmaste krets,
oavsett om hon gillade det eller inte. Enligt lagen ärvde utom-
äktenskapliga barn endast en liten summa pengar eller lösöre,
barnens mor ännu mindre.¹²⁵ Därmed hotade de inte på något
sätt Ebbas eller hennes kommande barns officiella ställning.
Tvärtom var de helt beroende av välviljan hos faderns familj.
På 1590-talet vävdes också ödet för Klas Flemings utomäkten-
skapliga och inomäktenskapliga barn tätt ihop.

I november 1573 kunde dock inte de nygifta Ebba och Klas förutse kommande års maktkamper, segrar eller förluster. Där-
emot hoppades de säkert att den närmaste framtiden skulle föra
med sig egna arvingar. De följande åren skulle paret befinna sig
i centrum av politiska händelser och väntan på nya efterkom-
mande, skötseln av egendomarna och de militära uppdragen
kom att fylla deras liv.

Livet var lugnare än under den paranoida Erik XIV:s tid vid
makten, men även Johan III var ofta misstänksam och snar-
stucken. Genom hans högättade gemål Katarina Jagellonica
förstärktes förbindelserna till Polen-Litauen. Många aristokra-
ter grubblade över rikets och adelns framtid. Hur skulle det bli
om och när kronprins Sigismund, som uppfostrats till sin mors
katolska tro, följde sin far Johan III på tronen? Hur skulle den
kommande regentens närmaste krets utformas och hur många
lyckades behålla sin ställning ens under den nuvarande kung-
ens misstänksamma blick?

INOM FAMILJEN

Efter Ebbas och Klas bröllop gick säkert hela släkten och väntade på att de skulle få ett barn, med den blandning av förhoppning och skräck som präglade graviditeter och förlossningar under gångna sekel. När en adelsdam väntade barn och den beräknade nedkomsten närmade sig, samlades ofta släktens kvinnor hos henne som hjälp och stöd. Kvinnor ansågs också vara sakkunnigare vittnen om det skulle behövas vittnesmål om att fostret var fullgånget eller om förlossningens förlopp.¹²⁶ Änkedrottning Katarina hjälpte ofta till under sina kvinnliga släktingars barnsängstid och ägnade även i övrigt mycket tid åt sina systrars barn i egen-
skap av deras moster, mors moster och fadder.¹²⁷

Vid denna tidpunkt var systemen Cecilia redan änka och även Beatas barnsängstider var över, medan det bara var Erik av bröderna som var gift. För systrarna Stenbock var Ebbas barn de närmaste tillskotten i släkten. Brevväxlingen visar tydligt att Ebba fortsättningsvis hade nära kontakt med sina systrar och tillbringade mycket tid i deras sällskap. På familjen Flemings gårdar i Finland fanns ingen svärmor eller andra kvinnliga släktingar som skulle ha kunnat stötta henne på samma sätt som hennes egna systrar, och maken var ofta borta på militära eller politiska uppdrag.

I maj 1575 hade änkedrottning Katarina goda nyheter att berätta för systemen Cecilia: Ebba var gravid. Katarina önskade att systrarna skulle kunna träffas under barnsängstiden och njuta av den ”vackra tiden” på Kastelholms slott på Åland:

Vi ämna oss, om Gud vill unna oss hälsan, till Åland med det första, och kunne det vara i vår k[ära] systems belägenhet att göra oss sällskap dit, säge vi det gärna [...]. Vår k[ära] s[yster] kunde då få tala med våra systrar Ebba och Märta.

*Och som vi hava förnummit så är min syster Ebbas belägenhet så att hon väntar sig nu om Sankte Johannes tid, Gud givve att henne måtte gå väl [...] Efter att här är nu städse så vacker tid och sommar så hoppas vi oss att vår k[ära] s[yster] lagar så sin belägenhet, att vi må vara till hoga i denna sommar [...]*¹²⁸

Katarina hade Kastelholms slott som livgeding 1569–1603 och slottet verkar ha varit en viktig mötesplats för systrarna. Tidigare forskare har ibland betvivlat att Katarina skulle ha vistats på sin förläning på Åland.¹²⁹ Förläningstidens räkenskaper har nästan helt och hållet gått förlorade, så det finns tämligen lite uppgifter tillgängliga. Korrespondensen mellan systrarna visar emellertid tydligt att Katarina tillbringade såväl sommar- som vintermånader på slottet, och under många år nämns det att Ebba varit där tillsammans med henne. På våren 1577 planerade även syster Beatas familj en resa till Åland, för att fira fru Ebbas barnsöl.¹³⁰ Det finns uppgifter om besöket i räkenskaperna, enligt vilka det för ”nädig drottning” och hennes följes behov skaffades tiotals höns och hundratals ägg.¹³¹

Ebba och Klas fick åtminstone sex barn och på släkttavlor uppges de namngivna barnen i följande ordning: Gustav (d. 1583), Erik (dog ung, begravd i Pargas kyrka), Katarina (d. 1649), Johan (1578–1599), Hebla (d. 1644) och Margareta

(begravd 1599).¹³² Det är dock inte säkert om detta var syskonens åldersföljd.

De två äldsta sönerna, som var namnar med sin morfar respektive farfar och därtill med kungar, dog unga. Stora förhoppningar ställdes på den yngste sonen Johan, och enligt bevarade källor fick han en finare utbildning än vad hans far hade fått. Katarina verkar ha varit den äldsta av döttrarna och hon bar senare stort ansvar även för sin mors angelägenheter. Utifrån förnamnet kan vi anta att hon var guddotter till änkedrottningen. Hebla fick uppenbarligen namn efter sin farmor, Margareta däremot kan ha namngetts efter sin mors kungliga moster. Å andra sidan hade även Klas Fleming haft en moster och en faster med samma namn.¹³³

Gemaket på Gripsholms slott som kallas hertig Karls kammare. På 1500-talet var slott och gårdar byggda i sten ofta kalla och dragiga, men träpaneler, kuddar och bonader gav dem värme. När de kungliga eller adliga personerna flyttade från ett gods till ett annat tog de ofta med sig inredningstextilier och lösöre.

Omnämningarna av vistelserna på Kastelholm illustrerar väl att adeln på 1500-talet förde ett rörligt liv och flyttade mellan olika gårdar och gods enligt vad årstiden, politiska sammankomster, familjetillställningar eller erhållna tjänsteuppgifter krävde. Det kunde förekomma viktiga tilldragelser i familjen så ofta som en gång i månaden och för att närvara vid dem måste man ibland resa långa vägar. Flyttningarna var inte lätta, för vid byte av vistelseplats tog man med sig kistvis av kläder, möbler och annat lösöre.¹³⁴

Kastelholms slott var en välkommen mötesplats mellan Sverige och Finland. Slottet hade flera stora rum med träpaneler och tygdraperier, och lämpade sig väl för aristokrater att bo i. Ägorna försåg slottet med spannmål och mjölkprodukter, och från havet fick man fisk av alla de slag.¹³⁵

Ebbas graviditeter, barnsängstider och vården av hennes små barn fortsatte att regelbundet sammanföra systrarna Stenbock på Kastelholm. Det gällde särskilt Ebba, Katarina och Märta. Systemen Beata hade egna avkomlingar från småbarn till giftasvuxna söner och döttrar, så hon hade mer familjeförpliktelser på annat håll. Även Cecilia lät ofta bli att träffa sina systrar, vilket änkedrottningen ondgjorde sig över.¹³⁶

Ibland avbröts resandet för långa tider i och med att vädret, krigshandlingar eller sjukdom satte stopp för planerna. Strax före julen 1577 skrev Katarina om förhinder orsakat av menföre. Änkedrottningen hade anlant till Åland från Finland tillsammans med Ebbas familj med avsikten att resa vidare till Sverige, men på grund av menföre var de tvungna att stanna över vintern på Kastelholm. Som det framgår av Katarinas brev, var ”onda gäster” en orsak till oro under vintern – kriget mot Ryssland innebar tidvis att fiendetrupper kom till den finska kusten och folk blev tvungna att söka skydd på Åbo slott.¹³⁷ Trots att det högättade sällskapet inte vågade försöka ta sig över det vintriga havet, fick en tjänare eller sjöfarare i uppdrag att föra brevet till Sverige.¹³⁸

För fjorton dagar sedan, som var Sankt Andreas dag, är vi komna hit till slottet ifrån Finland, och ha va länge varit på resan förhindrade, av det långstândige väder som i höst varit haver. Och efter det är så långt uppå året framlidet, därför måste vi bli va här på Åland i denna vinter, Gud allsmåktig bevare oss för onde gäster.

Och där Gud allsmåktig vill unna oss hälsan, ämna vi med första öppet vatten att begiva oss utöver, Gud låte oss finna vår kära syster och alla våra vänner med hälsan. [...]

Och vi vele här med ha va vår kära syster Gud den allsmåktige till all lyckosam välfärd. Kärligt låter vår käre svåger herr Klas och våra kära systrar hälsa vår kära syster, med önskan om många lyckosamma goda dagar. Kastelholms slott den 17 december anno etc. 1577.¹³⁹

Det är typiskt för tidens strikta rangordning att Klas Fleming nämns först, före systrarna, i brevetts sluthälsningar. Eftersom Katarina skriver om ”våra kära systrar”, fanns det fler än bara Ebba av systrarna Stenbock i sällskapet, förmodligen Märta. Även den andra ogifta system, Margareta, levde fortfarande, men hon nämns inte i breven, åtminstone inte vid namn.¹⁴⁰ Ebba, Katarina och Märta hade alltså tidigare på hösten vistats tillsammans i Finland.

I Katarinas brev från Kastelholm finns en ovanlig hänvisning till Ebbas lille son. Efter det officiella brevet som var skrivet av en skrivare lade Katarina till ett egenhändigt långt postskriptum, där hon förargades över brodern Karls äktenskapsplaner samt gav sin syster tips för spannmålsförsäljningen. Texten har på några ställen suddats ut som om någon svept över den med handen eller en tygbit, och i slutet har Katarina skrivit: ”Kära Syster, Gösta Fleming haver hjälpt oss att skriva därför är detta brev så väl skrivet”.¹⁴¹

Det måste vara en skämtsam kommentar, för Ebbas och Klas son Gustav (Gösta) som ingick i sällskapet, var då högst två år gammal. Antagligen hade lille Gustav lekt i närheten av änkedrottningen och kommit åt brevet innan bläcket torkat helt. Kanske hade han lyfts från det kalla golvet för att sitta på det stadiga bordet i stället, sådana omnämningen finns nämligen.¹⁴² Katarinas slutkommentar och bläcket som suddats ut ger en glimt av att kvinnorna och barnen levde tätt tillsammans i slotstens frukammare, och att även högtidliga brev kunde innehålla ömsinta skämtsamheter.

Föräldrarnas känslor svängde ofta mellan hopp, glädje och skräck: barn var väntade och önskade, men förlossningen blev ödesdiger för många kvinnor och även många nyfödda dog. En adelskvinna beskrev sin sons chock när hans hustru och barn dog: "Jag såg aldrig mer min son vara glad." I Strängnäs domkyrka finns gravmonumentet över hertig Johans och Katarina Jagellonicas dotter Isabella som dog som liten.

Det här brevet är en av de få gånger då Gustav nämns. År 1583 gjorde Malin Sture en sorgligare notering i sin anteckningsbok – Ebbas syster Beata och ”fru Ebbas son Gustav Fleming” hade dött på ätten Brahes slott Rydboholm.¹⁴³ Det finns inga närmare uppgifter om Ebbas eller den övriga familjens känslor, men ett barns död innebar alltid en stor sorg trots att, eller kanske just för att, man kunde frukta det i förväg. Sporadiska beskrivningar har bevarats av andra situationer där förkrossade eller sörjande adelsdamer ger utlopp för sin smärta.¹⁴⁴ De avmätta och korta anteckningarna i dokumenten förmedlar naturligtvis inte alla de känslor som föräldrarna och syskonen bar på.

Man kunde vara förvissad om att små barn kom från den jordiska jämmerdalen till uppståndelsens glädje, men det oaktat satte förmodligen hoppet och förtvivlan vid sjukbäddarna sina spår av lidande, sorg och längtan i familjemedlemmarna. Vi kan anta att Ebba försökte trösta sig med de välbekanta orden från Jobs bok, som hennes kusin hertig Karl tydde sig till något senare, efter att ha förlorat sin första hustru och alla sina barn utom ett: ”Herren gav och Herren tog, välsignat vare Herrens namn och förläne mig tålmod i all min bedrövelse.”¹⁴⁵

På 1500-talet hade alla vuxna sett döden på nära håll, många hade tagit farväl av otaliga av sina närstående. Det är förståeligt att mitt i denna osäkerhet var familjens välmående, sjukdomar och återseenden ett centralt tema i dåtidens brevväxling. Utöver barnens hälsa, uttryckte man även oro över sina vuxna syskon. Ebba var sjuk 1588 och den bekymrade änkedrottningen skickade via systemen Cecilia vårdanvisningar och önskade Ebba Gud den allsmäktiges beskydd.

Katarina uppmanade bland annat att Ebbas hjärta skulle förstärkas med kamfer. För att sjuklingen skulle sova gott kunde man blanda frön från en sallatsbesläktad läkeväxt, mandlar och rosenvatten, och lägga detta läkemedel på tinningarna. Slutet

på brevet med behandlingsråd uttrycker den äldre systemns oro och otåliga väntan på nyheter:

Den allsmåttige evige Gud give att vi måtte få goda nyheter ifrån henne. Och vi önskar att vår Kära syster vill med det första låta oss förnimma några underrättelser ifrån vår Kära syster, förty Gud vet, att vi icke är väl tillfreds för än vi få förnimma om vår Kära systems belägenhet.¹⁴⁶

För 1500-talets människa låg dock allting ytterst i Guds händer och skedde enligt Hans vilja. Som det sades i en testamentformel använd redan på medeltiden: döden är viss, men stunden oviss. Man var tvungen att inställa sig på att avskedet från ens närmaste familjemedlemmar kunde komma när som helst.

VÄNNER OCH FIENDER

S om Klas Flemings hustru fick Ebba lära känna Sveriges östra riksdal bättre än tidigare. I öster låg Finland, men även Livland, de norra delarna av dagens Baltikum, varifrån Tyska orden hade dragit sig tillbaka undan Sverige. Många adelsmän fick administrativa och militära uppdrag i gamla Livland, där viktiga centrum var Reval (Tallinn) och Narva. Nuvarande Finlands område var en del av det svenska riket och områdets invånare var representerade på riksdagen. Riksdelen hade dock sin egen prägel och som det framgick av breven från Kastelholm, försvarade menföre resandet och informationsgången under delar av året. Invånarna i Sveriges kärnområde förhöll sig med misstänksamhet till och hade fördomar om riksdalarna bortom havet.¹⁴⁷

Om exempelvis Stockholm och Uppsala framstod som anspråkslösa städer jämfört med utländska, så var utbudet i många finska städer ännu blygsammare. Det finns ett brev bevarat från 1592, som adelsmannen Mårten Boije skrivit efter att han och Ebba Stenbock inkvarterats i Helsingfors i väntan på att trupperna skulle samlas. Klas Fleming hade seglat till Narva, varifrån han väntades återkomma, men Mårten Boije kände sig uppenbart besvärad i den högättade fruns sällskap och uppmanade Arvid Tawast att komma till Helsingfors: "[...] det vore för alla ting rådligast, om min Bror ville begiva sig hit till Hel-

singfors och förvänta den välborne herres ankomst, i synnerhet eftersom fru Ebba är här så enslig”.¹⁴⁸

Det är inte känt att Ebba skulle ha gjort sällskap med sin man till gränstrakterna – till skillnad från exempelvis Arvid Stålarms maka Elin Fleming som följde med trupperna.¹⁴⁹ Men Boijes brev ger ett exempel på att Ebba i varje fall följde sin man en bit på väg på hans resor och rastlöst väntade på krigsnyheter redan långt före den stora sammandrabbningen 1597. Den lilla staden Helsingfors vid Finska vikens kust, farligt nära slagfälten i Livland, var synnerligen anspråkslös och så länge kriget pågick fanns alltid faran att fiendens trupper skulle hinna fram innan den egna hären hade samlats.¹⁵⁰

I källor från 1500-talet talas det om ”den finska adeln”, men det syftar snarare på en geografisk och politisk grupp än på språk eller nationalitet. I Finlands del av riket fanns egna inflytelserika släkter som ofta ingick äktenskap sinsemellan och domar- och befälhavaruppdrag gick ofta från generation till generation i en familj.¹⁵¹

Klas Flemings familj med sina gods och slott vid kusten hörde till Finlands ledande markägare. I Tavastland utgjorde Arvid Henriksson Tawasts familjekrets för sin del ett viktigt lokalt maktnätverk. I Askais på västkusten reste sig stenslottet Villnäs som innehades av en annan gren av släkten Fleming, och i närbelägna Masku låg Kankas, ätten Horns huvudgods.¹⁵²

Herman Fleming på Villnäs och Henrik Klasson Horn på Kankas hade varit i hertig Johans tjänst under dennes tid i Åbo. Deras söner studerade senare tillsammans utomlands, tjänstgjorde vid hovet och följde med sina fäder på fälttåg.¹⁵³ Herman Flemings söner gifte sig med Henrik Horns döttrar, och dottern Elin Flemings make Arvid Stålarms (d. 1602) hörde till samma släktkrets.¹⁵⁴

Hornarna på Kankas och Flemingarna på Qvidja och Svidja hade turvis varit i onåd hos eller misstänkta av regenten. I början

av 1540-talet hade kungen misstänkt Erik Fleming för kontakter med utländska spioner och fiender, och Henrik Klasson Horn hade varit tvungen att reda ut saken.¹⁵⁵ I maktkampen mellan hertig Johan och Erik XIV på 1560-talet hade Henrik Horn och Herman Fleming slutligen övergett den sturske hertigen och ställt sig på Erik XIV:s sida, vilket Johan mindes mycket väl när han i sin tur blev kung.¹⁵⁶

Johan III:s regeringstid var ett nästan oavbrutet krigstillstånd i synnerhet mot Ryssland. Efter sitt bröllop stod Klas Fleming fortfarande högt i gunst hos kungen, och 1574 utnämndes han till hövitsman på Viborgs slott, som var viktigt beläget med tanke på kriget. Samtidigt behöll han sin position som riksamiral och riksråd samt lagman i Söderfinne (södra Finland), en befattning som också många av hans förfäder hade innehaft. För krigsföringen på land ansvarade däremot Herman Fleming.¹⁵⁷

År 1576 föll dock Klas Fleming i onåd. En utredning som kungen låtit göra avslöjade att Finlands ledande adel själv hade behållit ansevärda belopp av kronans skatter. Klas Fleming visade sig vara den största förskingraren av skatteintäkterna, och han hade särskilt missbrukat sin ställning som domare. Därmed förlorade han sin lagmanstjänst, till vilken kungen i stället utnämnde Herman Fleming.¹⁵⁸ Detta glömde i sin tur Klas Fleming inte och femton år senare återgäldade han med ränta.

Mellan 1576 och 1589 var Klas Flemings uppdrag tämligen blygsamma på grund av hans impopularitet hos kungen. Även inom familjekretsen förekom det missämja och motgångar, för Klas Flemings syster Filippa efterlämnade vid sin död ett testamente där hon gjorde brodern arvlös. Filippa hade varit förlovad med Knut Kurck, herre på Laukko gård. Utifrån dödsboets förteckningar över tyger och kläder, med barnkläder och andra textilier, kan man gissa att hon förberedde sig på bröllop och moderskap.¹⁵⁹

Filippa hade varit sjuklig länge. Så sent som i april 1578 kvitterade hon ett stort spannmålslån som förmodligen var avsett för broderns användning, kanske till krigshären.¹⁶⁰ Vid ungefär samma tidpunkt blev hon dock sängbunden och dog fyra månader senare på Yläne gård.¹⁶¹ Några dagar före sin död upprättade Filippa ett testamente som orsakade stor bestörtning. Hennes bror Klas blev utan arv och egendomen gick till kungen samt hennes föräldralösa brorsdotter och skyddsling, Anna Fleming.¹⁶²

Filippa motiverade sin donation med att Johan III alltid hade varit till stöd för henne i stället för föräldrar och beskyddare. Sina jordegendomar vid den finska och svenska kusten ville hon ge till sin brorsdotter Anna som hade ”sig icke annars än som en fattig god broderdotter, uti välvilja och lydriad förhållit sig”. Filippa tackade även sin trolovade för den trohet han visat och önskade att Knut Kurck skulle ansvara för fördelningen av hennes arv – inte ens i detta litade hon alltså på sin bror.¹⁶³

I sitt testamente räknade Filippa upp fyra orsaker till att hon inte ville göra sin bror delaktig av sitt arv. För det första hade Klas lagt beslag på marker som hon ärvt av deras mor, för det andra var det så att brodern ”vet själv bäst” vart lösöret efter föräldrarna hade tagit vägen. För det tredje var han skyldig sin syster ”en god summa” guld och silver. Men det fanns även en fjärde orsak, som var den viktigaste:

Han som är min köttslige bror, haver uti denna min sjukdomstid, alls inte låtit sig vårda om mig, utan låtit mig vara platt förgäten, och snarast sagt uti ingen måtto varit mig till viljes, eller kommit mig ihåg. [...] Därför haver jag och nu på denna tid, betänkt honom, såsom han uti min långa sjukdomstid haver kommit mig ihåg. [...] Och vet mig fördenskull nu inte ha något att förära honom, utan vill önska honom Guds nåd och vänskap, och att vi finner var annan framdeles i den eviga glädjen, etc.¹⁶⁴

Klas Fleming försökte påvisa att testamentet var ogiltigt, men kungen godkände gärna en donation genom vilken han fick Yläne gård som kungafamiljen redan länge hade velat få i sin besittning. På 1570-talet fick alltså Klas Fleming på alla sätt känna av såväl regentens som sin besvikna systers misshag. Vi kan föreställa oss att han inte riktigt hade lyckats upprätthålla en god relation till sin syster, och arvsrättsprotokoll från 1620-talet verkar befästa systemens beskyllningar om att han hade undansnillat hennes arv.¹⁶⁵

Ebbas och Klas växande familj vistades långa tider i Sverige på 1570- och 1580-talen, i och med att karriären i Finland hade kommit av sig.¹⁶⁶ Detta kan tänkas ha passat Ebba, eftersom hon då kunde umgås med sina egna släktingar, på tryggt avstånd från kriget mot Ryssland. Kriget orsakade oro och rädsla även bland civilbefolkningen vid Finlands kustområden och ålade invånarna i den östra riksdelen tunga förpliktelser att underhålla militären.¹⁶⁷

Fastän livet i detta skede inte bjöd på några stora omvälvningar, betydde det inte sysslolöshet. Det finns inte särskilt många omnämmanden, men Ebba nämns som närvarande vid olika familjetilldragelser, exempelvis som stöd hos sin namne Ebba Brahe under dennas barnsängstid på 1580-talet.¹⁶⁸ Ebba Stenbock hade nu fött flera barn och hade själv mognat till en fru som kunde erbjuda sitt stöd och sällskap åt något yngre och oerfarna mödrar i släktkretsen.

Som adlig fru var Ebba också ständigt omgiven av åtskilliga människor. I hennes närhet fanns barnen, personliga tjänare, allehanda gäster, budbärare och gårdsfolk. Som ovan konstaterats, var vilket adligt hushåll som helst till största delen självförsörjande och godsens hade stora förråd av såväl mat, kläder som övriga förnödenheter.

Det mesta av de granna kärnen, stiliga festskrudarna, musikinstrumenten, smyckena och kläderna har gått förlorade, så vi

kan lätt få intrycket att de högättade på 1500-talet levde i väldigt karga förhållanden. Och visst var livet på många sätt anspråkslöst och även de mest privilegierade fick stå ut med många slags obehagligheter, köld och faror, exempelvis när de reste i släde eller på stormiga vatten. Räkenskaperna och korrespondensen visar dock att livet även kunde vara nog så angenämt.¹⁶⁹

Musik, dans och andra nöjen, andliga tillställningar och andaktsstunder gav krydda åt adelsdamernas dagar. Sporadiska memoarer ger glimtvisa beskrivningar av alla de personer som fanns i hushållet, från trotjänare som ammor till olika tillfälliga skyddslingar. På resor kunde de åtföljas av barnflickor, sällskapsdamer samt beväpnade manliga tjänare och budbärare.¹⁷⁰

Många av Ebbas följeslagare är relativt okända. Hennes ogifta syster Märta verkar ha tillbringat långa perioder i hennes sällskap, men hon nämns ofta bara sporadiskt i brevhälsningar.

Märta gifte sig aldrig och det finns inga uppgifter om huruvida detta berodde på något särskilt skäl: hälsoproblem, en eventuell trolovads död, syskonens ekonomiska fördel, eller om det var hennes eget beslut. Märta hade sina egna arvegods från vilka hon fick sitt uppehälle, men ett ogift syskons faders- och modersarv gick vid dennas död tillbaka till de övriga syskonen och deras barn. Märta verkar för det mesta ha bott hos sina systrar, både som stöd för Katarina och som sällskap åt syskonens barn.¹⁷¹

Några av Märtas egenhändiga brev har bevarats och de är skrivna med en oerhört vacker och personlig handstil. Hon tycks ha haft tid och intresse för att hantera pennan.¹⁷² Det skicka-

Märta Stenbock, fru Ebbas ogifta syster, var den som ofta skötte kontakterna mellan släktingarna. I detta brev från april 1608 berättar hon att änkedrottning Katarina har lånat en båt åt system Ebba. Det var förmodligen ett litet fartyg som kunde användas på Mälaren mellan de olika slotten.

des såväl respektfulla som skämtsamma hälsningar till henne. I ett brev till Klas Fleming hälsade fältherren Arvid Stålarms till Flemings "kärkomna husfru" och tillade: "[...] beder att jag ville bevärdigas hälsa min kära mor, jungfru Märta med min ödmjuka och sonliga tjänst".¹⁷³ Arvid Stålarms skämtade i sin typiska varma ton när han kallade Märta sin "mor".

Systersonen Abraham Brahe tackade för sin del senare Märta översvallande för allt det goda hon hade gjort för att sköta hans hustru och lilla dotter. Han bedyrade att han på alla sina tillbudsstående sätt skulle gottgöra sin kära mosters "höga dygder" och stora besvär och bevisa sig vara henne värdig.¹⁷⁴

Under denna tid var breven ofta mycket formella och även Abraham skrev på det sättet. I all sin formalitet förmedlar ändå brevet tacksamhet över att Abrahams käraste under hans frånvaro hade fått den bästa möjliga hjälpen mot det ständiga hotet om sjukdom och död. Märta svarade: "Så är det intet synnerlig omak, utan vill gärna så mycket mig möjligt är, alltid vara henne till godo [...]."¹⁷⁵

PÅ KUNGENS SIDA

Ar 1589 fick Ebbas make möjlighet att återvinna förtroendet som han hade förlorat över tio år tidigare. Johan III hade några år innan dess lyckats få sin son Sigismund upphöjd till kung över Polen-Litauen – han var ju katolik och tillhörde på modernet den Jagellonska ätten. Ett par år senare hade kungen dock ändrat åsikt och 1589 sammankallade han ett stort rådslag i Reval, där han föreslog att Sigismund skulle avstå från den polsk-litauiska kronan och återvända som tronarvinge till Sverige.

Merparten av den svenska adeln ansåg att detta var en mycket dålig idé och befarade att det skulle resultera i en brytning med Polen-Litauen. Klas Fleming tog tillfället i akt och ställde sig på Johan III:s sida.¹⁷⁶ Den misstänksamme och förbittrade kungen tog Fleming som sin gunstling och lät de övriga riksråden känna av sin vrede. Förutom att behålla sin ställning som riksamiral blev Klas Fleming utsedd till lagman i Uppland och Norrland, domare i Österbotten, riksmarsk, ståthållare i Finland och Estland samt högsta befälhavare i kriget mot Ryssland. Därtill utnämnde kungen honom till ståthållare i Stockholm.¹⁷⁷

Ett nytt kapitel i maktkampen mellan ätterna Horn och Fleming, som pågått i generationer, inleddes 1590 när Johan III

beskyllde Karl Henriksson Horn och hans bröder för misslyckade krigsoperationer i Ingermanland. En rättegång inleddes, där Klas Fleming utsågs till åklagare och ordförande för domstolen. Målet var att utmäta dödsstraff för landsförräderi. Under rättegången nagelfors inte bara vapenvilan som bröderna Horn hade ingått, utan också orsakerna till misstro och bitterhet mellan tidigare generationer av släkterna Fleming och Horn. Hela rättsprocessen fördjupade Klas Flemings söndring med Flemingarna på Villnäs och Hornarna på Kankas.¹⁷⁸ Rättsvistisen fick ett slut med Johan III:s död när han på sin dödsbädd benådade de åtalade.¹⁷⁹

Landsförräderirättegångarna och riksrådets impopularitet som överskuggat Johan III:s sista tid väckte hos samtiden minnen från Erik XIV:s sista år vid makten, med konungsnämnden, förräderimisstankarna och Sturemorden. Adelsmannen Sten Banér berättade att han diskuterat läget med änkedrottning Katarina, som också var bekymrad: ”ty hon minns huru det gick för 23 år sedan, det jag och kommer ihåg, och önskade här på en god ände”.¹⁸⁰

I protokollen från Stockholms stadsråd antecknades en beskrivning av 1590-talets första hälft:

*Det är för efterkommande att märka och veta, att herr Klas Fleming så ofta nämnes i denna års tänkebok, där till är dessa orsaker, att de flesta gode herrarna i riksrådet voro vid denna tiden i stort betryck och kval, och somliga voro fängslade och inspärrade, och herr Klas Fleming var av Kungl. Maj:t högt betrodd. Han var riksråd, riksmarsk, riksamiral, överste fältherre för krigsfolket, lagman i Uppland. Summa: han rådde mer än nog [...]. Gud löne den gode herren för mången man han hugnade till mången djup hjärtans suck, så att tårarna runno nedåt kindbacken.*¹⁸¹

I marginalen till protokollet finns dessutom en notering som på ett träffsäkert sätt sammanfattar stämningarna under dessa år: ”Rikets herrar är förtryckta. Herr Klas Fleming florerar.”

Klas Fleming hade understött kung Johans rentav galna projekt och nu vunnit dennes orubbliga förtroende. När Johan III dog 1592 hade Fleming uppnått en maktposition som inte stod i någon som helst proportion till hans verkliga förmåga. Fleming var framgångsrik eftersom han varit Johans trogna anhängare och fortsatte visa samma odelade lojalitet gentemot sonen, Sigismund.

Det var flottan ledd av Klas Fleming som säkerställde Sigismunds ankomst från Polen-Litauen till Sverige. Med stöd från Klas Fleming kröntes Sigismund också till Sveriges konung 1594. Kungens katolska tro väckte dock misstro bland de svenska undersåtarna. Sigismund motarbetades av sin farbror, hertig Karl som försökte minska kungens makt och förhindra att den katolska tron skulle få fotfäste i Sverige. I Polen-Litauen i sin tur förhöll man sig skeptiskt till att Sigismund skulle tillbringa alltför mycket tid i Sverige. Polen-Litauens och Sveriges gemensamma framtid under samma regent, men som självständiga riken, verkade från första början vila på bräcklig grund och den trettioårige härskaren framstod som tämligen osäker.¹⁸²

Efter kröningen återvände kung Sigismund till Polen. Han litade dock inte på hertig Karl och dennes bundsförvanter för det fanns redan tecken på att hertigen själv var intresserad av tronen. Före avfärden från Sverige försökte Sigismund säkra sin ställning i riket genom att utse lojala män till olika slott och områden. Klas Flemings ställning som ståthållare i Finland stadsfästes och Ebbas bröder fick ansvar över viktiga slott i södra Sverige: Erik Stenbock över Älvsborg och Karl Stenbock över Kalmar. Brodern Arvid Stenbock blev ståthållare i Östergötland.¹⁸³ Den makt som syskonen Stenbock och deras familjer nu innehade var också en grund till misstänksamhet.

En politisk pamflett riktad mot greve Erik Brahe, Ebbas syster-
son som konverterat till katolicismen, beskrev hela syskonskaran
Stenbock som religiösa avfallingar:

*Därtill hade och konungen mot sin ed och löfte förordnat en hop
papister uti regementet, [...] till stor del svågrar, [...] som man
görligen kunde se den papistiska fraktion vara benägna, av
vilka var först Erik Sparre, vilken var en uppenbar papist, som
hade greve Eriks syster till maka; Klas Fleming, som hade greve
Eriks moster till maka; Erik Gustavsson, som var greve Eriks
morbror; Arvid Gustavsson, som var och greve Eriks morbror;
Karl Gustavsson, [...] vilken och var greve Eriks morbror, och
andra fler som voro för långt att uppräknas. En sådan oriktighet
och oordning var uti vårt fädernesland.¹⁸⁴*

Hertig Karls anhängare upprepade då och även senare att bröderna Stenbock och deras sväger Klas Fleming utgjorde en suspekt och ohederlig allians. I och med att Ebbas bröder härskade över slotten vid Sveriges kuster, Klas Fleming övervakade Finlands kustområden och änkedrottning Katarina innehade Kastelholm, föreföll makten över slotten verkligen ha koncentrerats hos en grupp av släktingar.

Storslagna festligheter ingick i hovlivet. De kungliga i Sverige ville ta efter traditionerna i den stora världen och arrangerade fester enligt internationell modell. Folket begäpade processionerna, det slängdes slantar och serverades mat åt åskådarna. Bilden visar en del av den långa bildrullen som skildrar Sigismunds andra hustrus, Konstantia av Österrikes, intåg i sitt nya hemland Polen-Litauen 1605.

Sveriges långa krig mot Ryssland hade tagit slut, men det jäste fortsättningsvis i landet. Kung Sigismund och hans farbror hertig Karl kämpade om rätten till den svenska kronan. Underhållet av armén och beskattningen hade tårt på folket. Borgläger, det vill säga befolkningens skyldighet att erbjuda krigsfolket inkvartering och mat, var en viktig orsak till bitterhet, och även inom adeln fanns det de som kritiserade systemet.¹⁸⁵

Hur tedde sig allt detta ur fru Ebbas synvinkel? När maktkampen eskalerade verkade även hon ha blivit bekymrad över sin makes verksamhet, men de omnämmanden som avslöjar något om Ebbas liv under dessa år handlar mestadels om något helt annat än politik och maktspel. Som hustru till ståthållaren fick Ebba tillfälle att ge uttryck för sin gästfrihet på Åbo slott, där familjen hade egna kockar och källarmästare, för att inte tala om övriga tjänare, budbärare och vapendragare. År 1593 verkar Ebba ha varit värdinna för sin bror Karls bröllop i Åbo domkapitels-hus. Karl hade tidigare varit förlovad med hertig Johans oäkta dotter Lucretia, men hon dog under oklara omständigheter och Karl gifte sig i stället med Lucretias halvsystem Brita Västgöte.¹⁸⁶

Som det ovan framkommit var det vanligen änkedrottningen Katarina som ansvarade för bröllopfesterna i släkten. I det här fallet verkar hon inte ha varit nöjd med Karls äktenskapsplaner, utan konstaterade att ”vi hade icke trott senast vi talade med vår käre broder att detta giftermål skulle ske”. Därtill krävde hon att Karl inte skulle ge Tofta herrgård i morgongåva till sin blivande hustru.¹⁸⁷

Det pågick uppenbart en viljornas kamp inom adelsfamiljer på 1500-talet om huruvida släktens viktigaste gårdar kunde ärvas fritt och ges i morgongåva, eller om de skulle ärvas av de manliga släktingarna från en generation till nästa.¹⁸⁸ Katarina lade ner hela sin storasysterliga auktoritet i brevet när hon önskade att brodern skulle lyssna till hennes råd:

Och vi haäva så ofta skrivit till honom våra kärliga och systerliga råd och förmanat honom att betänka sig, och ställa sina saker så att de kunde vara honom till godo och hans förvanter till någon glädje, men han haäver icke en gång velat skriva oss [...] om [...] han kunde betänka sig och taga goda råd och lyda dem som honom väl ville.¹⁸⁹

Katarina verkar ha fått igenom sin vilja, för Brita Västgöte blev tvungen att nöja sig med anspråkslösare morgongåvor. I övrigt stöttade dock änkedrottningen sin bror och dennes maka under de kommande åren.¹⁹⁰

Det finns en minnesteckning bevarad över Ebbas gästfrihet, som också den på ett intressant sätt har en annan ton än hennes makes förehavanden under samma tid. Medan männen på Villnäs och Kankas förde en bitter kamp om liv och ära mot Klas Fleming, besökte familjens kvinnor med barn Åbo slott, vilket Henrik Fleming (1584–1650) senare beskrev i sina memoarer. Han nedtecknade på 1620-talet händelser från sin barndom, delvis för att utgående från sina egna missöden och faror i unga år varna sina egna barn. En olycka skedde under ett besök i Åbo:

Emedan jag en liten pojke var, följde jag med min salige käre moder till Åbo slott, emedan hon besökte salige Fru Ebba (Stenbock), gamle herr Klas Flemings maka, som på den tiden general i Finland var. Då löpte jag ifrån min moder förut neder till slädarna, efter jag tillika med min kära syster i en släde åkte.¹⁹¹

En av slottets hästar, som drog en lång släde, skrämdes och skenade i väg. Släden slängde bakom hästen och träffade Henrik i högra lårbenet som bröts av stöten. Familjens skrivare sprang dock till undsättning och lyfte undan Henrik med risk för sitt eget liv, innan den skenande hästen återkom.

Efter sådant farligt och olyckligt, som mig vederfors, blev jag för död uppbugen i salen där fruarna voro och efter barberaren till staden skickat. Lades jag således i syster Katarinas säng. När barberaren kom kände han var skadan var, och således blev alla kläder saktlig ifrån mig skurna, och lärpipan igen utsträckt och spjälad. Så måste jag i stor värk och sveda det uthålla.

Och var fru Ebba en sådan from och dygdesam fru, att hon höll mig på slottet i hennes kammare liggandes, och mig många stora moderliga välgärningar visade, ändock min salige moder och fader ofta kom till mig. Dock fingo de inte röra eller föra mig förrän som 14 dagar förbi var och benen sig något ihopsatta var, och sedan hjälpte Gud mig nådeligen småningom till hälsan.¹⁹²

Trots att männen i familjerna var fiender i politiken och rättskipningen, så att Henrik senare var tvungen att fly från landet med sin far, avspeglades dessa konflikter inte i memoarerna. Däremot hade fru Ebbas omvårdnad tydligt stannat i hans minne i en situation där han som liten pojke säkert längtade efter såväl sina föräldrar som vård och sympati överlag. Han skrev om händelsen för sina egna barn som en påminnelse om att små barn inte ska springa iväg från sina föräldrar utan en vuxen som skyddar dem.

FRU EBBAS FÖRBÖNER

S om ståthållare i Finland förde Klas Fleming befäl över armén i riksdelen och meddelade sig ta order enbart av kung Sigismund.¹⁹³ Det långa kriget mot Ryssland var slut, men Fleming ville inte hemförlova trupperna. Det väckte bitterhet, i synnerhet då soldaterna var placerade i borgläger som befolkningen på landsbygden skulle förse med proviant och husrum. Fleming beredde sig emellertid på sammandrabbningar antingen vid riksgränsen eller mot Sigismunds motståndare, särskilt hertig Karl. Armén skulle hållas i beredskap med vilka medel som helst.¹⁹⁴

Hertig Karl låg än så länge inte i öppet krig mot kungen. Därmed kunde han inte direkt kritisera Klas Fleming för att denne försvarade Sigismund som var den laglige kungen. Hertigen sammankallade dock flera möten som benämndes riksdagar och herredagar, där han tvingade till sig större befohgenheter.¹⁹⁵

På de hastigt sammankallade mötena försökte hertig Karl bevisa och få deltagarnas bekräftelse på sitt påstående att Sigismund inte ville eller hann delta i skötseln av rikets angelägheter. Med tiden började riksråden protestera mot hertigens maktsträvanden och då började han i sin tur beskylla dem för att intrigera för en brytning mellan honom och kungen.¹⁹⁶

Mellan 1592 och 1597 höll Klas Fleming Finland i sitt hårda grepp. I egenskap av ståthållare i riksdelen var hans mål att bryta kontakterna med hertig Karl, och bara de som redan låg i konflikt med Fleming och hade litet att förlora vågade sig till riksdagarna som hertigen sammankallade.

I sina brev framhävde Klas Fleming och hertig Karl sin vilja till fred och sämja. Samtidigt förmedlade deras betrodda tjänare och spioner nyheter och rykten om intrigerande och våld till båda parterna. Spionerna försökte för sina uppdragsgivare samla all information som de antog kunde vara till nytta eller glädje för mottagaren, och en stor mängd rykten florerade: än visste man med säkerhet att hertig Karl eller kung Sigismund hade dött, än var det helt säkert att det samlades trupper för ett anfall i antingen Polen, Finland eller Sverige.¹⁹⁷

Alla historier är säkert inte ordagrant sanna, men det är klart att Klas Fleming höll fast vid Sigismunds ställning till vilket pris som helst. Flemings soldater rörde sig i Finland och misshandlade, fängslade och till och med tog livet av bönder som försökte ta sig över till Sverige för att klaga över borglägren och andra belastningar som undantagstillståndet orsakade.¹⁹⁸

Fru Ebba nämns specifikt i en rapport som levererades till hertig Karl 1596. Författaren till rapporten, Rasmus Henriksen, sade sig ha fått uppgifterna av länsmannen i Korpo, som i sin tur bedyrade att han hört dem av Flemings egen skrivare vid namn Tomas. Underrättelsen, som gått via många mellanhänder, påstod att Klas Flemings skrivare var rädd för sin herre och hade velat avgå från sitt ämbete, men vågade inte.

Rapporten innehåller färgstarka beskyllningar om att Klas Fleming intrigerade för att så split mellan hertig Karl och Sigismund. Enligt Rasmus hade fru Ebba varnat Klas Fleming för dennes avsikter med orden: ”Min Herre akta er vad ni tager er för, ty ni har intet tillstånd här uppå av hans konung”. Enligt

berättelsen skulle Ebba till svar ha fått en tämligen grov uppmaning att fokusera på sin frustuga och sina pigor.¹⁹⁹

Rapporten återger Klas och Ebbas repliker som direkta citat – kanske de baserade sig på ett samtal som skrivaren hade råkat åhöra. Vi kan föreställa oss att dylika ordväxlingar var typiska för perioden. Adelsdamerna såg och följde politiska händelser i sin närmaste krets. Via kvinnorna förmedlades nyheter och de deltog i diskussioner åtminstone inom familjen. Å andra sidan var deras råd eller varningar enkla att avfärda som oinvidga, om de inte föll mannen i smaken.²⁰⁰ Ibland verkar Klas Fleming ha använt sin hustrus förhävanden som bortförklaringar till varför han inte kunde besvara förfrågningar. I ett sammanhang nämns det att Fleming hade förklarat att han inte kunde läsa ett brev han fått för att hustrun hade ”förlagt det bland andra papper”.²⁰¹

När klyftan mellan rikets östra och västra del vidgades, fick Åland och Katarinas Kastelholm en ny betydelse som knutpunkt för informationsgången. Rasmus Henriksson hade hört att ”gamla drottningen”, alltså Ebbas syster, via sin fogde på Kastelholm skickade meddelanden där hon varnade Klas Fleming för hertig Karls avsikter.²⁰² Änkedrottningens slott och personer som rörde sig i dess omgivning var nu potentiella fiender.

I det spända läget var kunskap makt och målet var att avbryta fiendens informationsgång. Dessutom var det avgörande till vem man överlät hästar och båtar. Rasmus Henriksson berättade att en åländsk länsman hade ordnat en båtskjuts åt en av hertig Karls tjänare och för det lät Klas Fleming fångsla länsmannen och tortera honom i skruvstäd så att några av hans fingrar inte längre gick att räta ut.²⁰³

Den stackars länsmannens hustru åkte tillsammans med åtta man till Åbo och försökte reda ut saken med hjälp av fru Ebba. Allra först sökte hustrun stöd hos en lokal borgarfru, Häpo-Karin eller Häst-Karin:

*Kära Moder, vi hava hört att ni är väl aktad hos herrens fru,
därför göre väl och följ oss till henne och bed för oss att vi måtte
få vår länsman ut av sitt fängelse och vilja vi därför giva er en
halv tunna torsk för omaket.*²⁰⁴

Åbofruns reaktion var dock avspisande, för hon svarade: ”Jag giver hertig Karl och alla de med honom hålla tusen djävlar.” Enligt rapporten fortsatte ändå ålänningarna sin resa till slot- tet och lyckades få länsmanen fri genom att betala lösen och ge Ebba en tunna torsk.²⁰⁵

I berättelsen frigavs alltså länsmanen med hjälp av fru Ebba. Klas Fleming hade 1596 uppdrag på olika håll i Finland, så Ebba verkar även ha fattat vissa andra beslut ”uti ädle välborne herr Klas Flemings frånvaro på Åbo slott”.²⁰⁶

Ebbas eftermäle har speciellt påverkats av vittnesmålet från Ljungo Thomasson, kyrkoherde i Kalajoki, som påstod att hennes ”förböner” räddade bönder från att bli fängslade. Enligt Ljungo blev bönder som framförde folkets klagomål tystade och hotade av soldater, ”till fängsel undsagda och instängda, var de icke synnerlig Fru Ebbas förbön åtnjutit hade”.²⁰⁷

Berättelserna betydde inte nödvändigtvis att Ebba skulle ha varit av en helt annan åsikt än sin man om politik överlag eller om böndernas behandling i synnerhet. Men i en adlig familj stod den äkta mannen för den högsta disciplinen och frun för sin del för mildhet och nåd. Detta ideal gällde såväl regentparet som par i vanliga hushåll.²⁰⁸ Hustrun skulle dock inte revoltera mot sin make, utan lugna honom och avvärja överdrivna handlingar.²⁰⁹

Svante Norrhem har jämfört en adlig frus inflytande med det hos en kunglig skrivare. Båda befann sig nära den högsta beslutsmakten och till båda framfördes önskemål att förmedlas vidare till makthavaren. Önskemålen kunde åtföljas av gåvor, som ålänningarnas torsktunna. Fru Ebba kanske också ansågs

vara enklare att närma sig, eftersom hon inte hörde till maktens absoluta kärna.²¹⁰

Visserligen kunde också män uppvisa mildhet och be om nåd. I samtida källor nämns ofta ”goda människor”, ”goda män” och ”goda kvinnor” och vädjanden som de framfört exempelvis för en brottsling. Ibland visade vädjandena på personligt inflytande, ibland var de snarare ceremoniella.

Omnämningarna om Ebbas inflytande på Klas Flemings administration är slutligen tämligen få. Det kan dock vara bra att fästa uppmärksamhet vid att när Ebba nämns, berättas det att hon varnar sin man, hjälper klagande och räddar fångar. Man ansåg absolut inte att Ebba skulle ha uppmanat till våld eller obarmhärtighet. Förmodligen stod det klart för alla att Klas Fleming inte behövde någon uppviglare.

EN FIENDE I DEN NÄRMASTE KRETSEN

S om om den eldfångda politiska situationen på riksnivå inte skulle ha orsakat nog med bekymmer, fanns det även andra problem på närmare håll. Från början av 1590-talet blev Ebba tvungen att utreda sin mans skyddsling Anna Flemings äktenskapsönskemål. Anna Fleming var frukten av det ”släta giftermålet” som Joakim Fleming ingått; hans dotter som systemen Filippa valt att ihågkomma i sitt testamente.

Föräldralösa Anna var vid det här laget över trettio år gammal och ogift, men det var också mången annan adlig kvinna på 1500-talet. Klas Fleming var Annas närmaste manliga släkting och därmed hennes giftoman samt förvaltare av hennes egendom så länge hon var ogift.

I praktiken vistades Anna i sällskap av familjens kvinnor, och i början av 1590 eller lite tidigare befann sig Anna hos änkedrottningen på Strömsholms slott, eventuellt tillsammans med Ebba. Där träffade Anna den tyske adelsmannen Hieronymus von Birckholtz som var i tjänst hos Johan III. Som Klas Fleming senare skrev, ”där haver de båda först begynt tala om den handeln sinsemellan”.²¹¹

Hieronymus von Birckholtz (1565–1618) kom från markgrevskapet Brandenburg och var född i Küstrin vid floden Oder (dagens Kostrzyn nad Odrą), centralorten i grevskapet. Han studerade vid universitetet i Heidelberg 1586, men fick ingen examen, vilket inte var ovanligt för en adelsman. I slutet av 1580-talet tog hans färder honom till Sverige och en anställning hos Vasaätten.²¹² Sådana nykomlingar dök regelbundet upp i Sverige; vissa prövade lyckan på slagfälten, andra inom handel och politik.

När ett adligt giftermål planerades måste brudens gifto- man tillfrågas om hans åsikt. Helst skulle man först närma sig släktingarna via talesmän.²¹³ Enligt sin egen utsago hörde Klas Fleming första gången om sin brorsdotters äktenskapsönskemål i mars 1590, i samband med bröllopet mellan Katarina Brahe, systerdotter till Ebba, och den tyskfödde Christoffer Schenck på Strömsholm:

*Då talte välbärgade Herr Schenck till mig på hans vägnar. Dock ville eller kunde jag icke svara honom något till det [...] eftersom jag icke kände honom, så mycket mindre visste något till hans släkt eller börd, varifrån han var kommen. På det sista begynte många andra hjälpa där till att det måtte ske, dock finge de inget svar utav mig vidare, utan jag sporde där efter varmed han ville försäkra och försörja henne.*²¹⁴

Klas Fleming hade skäl att vara misstänksam. Det var svårt att kontrollera de utländska nykomlingarnas bakgrund och tillgångar, och alla var inte vad de påstod sig vara. På den här tiden baserade sig individens anseende på att personen och dennas ställning och familj var kända. Familjen var en människas visitkort och garanti för ett gott rykte. Det fanns de i Sverige som fick ångra att de hade gift bort sina döttrar med utländska friare som gett sig ut för att vara adliga, men senare visade sig vara

bedragare.²¹⁵ En utländsk friare hade inte ens jordegendom att ge sin hustru i morgongåva och det var ett allvarligt problem, om brudgummen inte i stället kunde betala ett ansevärt belopp för att trygga sin hustrus änkedagar.

Klas Flemings beskrivning av äktenskapsförhandlingarna illustrerar väl det faktum att ett giftermål inte var en sak som löstes enkelt genom att förmyndaren sa ”ja” eller ”nej”. En stor del av släkten deltog i överläggningarna och Annas friare von Birckholtz hade uppenbarligen övertygat såväl änkedrottning Katarina, Christoffer Schenck som fru Ebba. Förmyndarfarbrodern hade inte möjlighet att använda all sin tid och energi på att sköta bara denna sak, utan kunde tänkas ge efter om den närmaste kretsen fortsatte att försöka övertala honom.²¹⁶

När von Birckholtz en tid senare framförde sitt frieri på nytt, svarade också Klas Fleming ja, men på ett villkor: morgongåvan måste betalas. Friaren lovade i närvaro av fyra högättade vittnen att han skulle garantera Anna en morgongåva på tiotusen riksdaler i reda pengar, och inte kräva sina äktenskapliga rättigheter förrän han betalat beloppet. Klas Fleming konstaterade att i synnerhet fru Ebba hade talat för äktenskapet:

Icke dess mindre brukade han vänner och väns vänner. Synnerligen brukade han min hustru där till, som gjorde många förböner för honom, att det där till komma måtte, och på det sista efterlät jag honom hans begäran.²¹⁷

Oftast nämns äkta hälften i brev från den här tiden i ordningen ”herr och fru”, men när Klas Fleming talar om äktenskapsförhandlingarna konstaterar han att ”min hustru och jag” litade på avtalet. Eftersom Anna Fleming tillbringade sin tid främst med Ebba och hennes kvinnliga följe, litade maken i sista hand på sin hustrus åsikter.²¹⁸

Det är även möjligt att Klas Fleming betonade fru Ebbas inflytande i saken, eftersom han inte ville ta ansvar för problemen under förlovningstiden. Hieronymus von Birckholtz började nämligen snart beklaga sig att det i själva verket skulle bli svårt för honom att få ihop den utlovade summan. Tidsplanen för morgongåvans betalning justerades flera gånger, men inga pengar syntes till.²¹⁹

Omkring 1592 berättade von Birckholtz att hans far nyligen hade dött och att han därför inte kunde be om stora penningbelopp av sin mor när han reste till Tyskland. ”Detta trodde min hustru och jag vara sant”, konstaterade Klas Fleming. Följaktligen ville von Birckholtz återigen omförhandla betalningen av morgongåvan: han skulle betala fyratusen daler i förväg och resten så småningom. När detta avtalats sände von Birckholtz sin tjänare till Tyskland, men hans mor vägrade överlämna en så stor penningssumma till den för henne okände mannen.²²⁰

Därefter ämnade von Birckholtz själv resa till Tyskland, men planen gick om intet och Klas Fleming träffade honom igen först vid tidpunkten för Sigismunds kröning, i april 1594. Då förklarade von Birckholtz att han skickat en gammal betrodd man till Tyskland. Några månader senare var läget dock oförändrat och Fleming skrev i uppgiven ton:

*Och eftersom hans ankomst fast fördröjes, vet jag icke vad honom kan vara påkommet, antigen han av ålderdom är död-bliven eller vart han är bliven, vet jag icke. Inga penningar haver man ännu erhållit därifrån.*²²¹

Klas Fleming bedyrade att han eftersträvade sin brorsdotters bästa, så att denna inte skulle drabbas av samma öde som sin far Joakim i tiderna, när han ingick ett dåligt giftermål med Erik XIV:s frilla Agda Persdotter (se s. 32).²²²

Samtidigt blev också det politiska läget allt känsligare. von Birckholtz hade övergått i tjänst hos hertig Karl och för Klas Fleming framstod han nu som ärkefiendens hejduk.²²³ Bevarade källor visar att under sina besök i Finland samlade von Birckholtz uppgifter om de stämningar som rådde och de politiska åsikter enskilda adelsmän hade. Han rapporterade om dem till hertigen, var i praktiken alltså spion – sådana hade både Klas Fleming och hertig Karl på olika håll i riket.²²⁴

Hertig Karl började i sina brev till Klas Fleming försöka övertala honom att tillåta äktenskapet mellan Anna Fleming och Hieronymus von Birckholtz. Han till och med erbjöd sig att donera några av sina ärvda gårdar åt paret och önskade Anna Fleming välkommen som hovdam till sin hustru, men det förargade säkert den avoga förmyndaren ännu mer. Vilka hemligheter som gällde familjen eller politik skulle von Birckholtz eller hans blivande hustru avslöja för hertigen? Klas Fleming uppmanade därför hertig Karl att låta den lättsinnige friaren själv sköta sina ärenden och gav utlopp för sin irritation:

Över allt detta stora misshag han har bevisat mig, har han nu på det sista skrivit min hustru ett grovt och oförståndigt spotskt brev till tack för allt det goda hon honom gjort och oförskyllt bevisat. Det är allom väl veterligt vad ära och gott honom hos oss är vederfarit, sedan han är kommen i giftermålshandel. Skriver och uti samma brev, att han väl får den hustrun han vill ha, även om Sankte Per den onde stormade emot. [...] Men om sådan obeskedlighet tjänar i sådana handlingar, överlåter jag uti Er Furstliga Nådes nådige och högre betänkande.²²⁵

Hertig Karl tyckte att Hieronymus var ”en brukelig och tjänlig karl”,²²⁶ medan Klas Fleming ansåg honom vara en skrävlande, hållningslös drömmare, vars tidigare lättsamma liv inte gav hopp om någon förbättring. Å andra sidan gav Fleming inte ens nöd-

vändigtvis friaren någon chans. Enligt en samtida beskrivning uppförde sig Klas Fleming, sin vana trogen, vresigt mot Hieronymus von Birckholtz och vägrade att skaka hand med honom eller ens lyssna till slut på budskapet han kom med.²²⁷

Till hertig Karl lät Klas Fleming meddela att han skulle kunna fatta ett beslut i frågan först när han hade fått tala personligen med hertigen. Givetvis hade han inte den minsta avsikt att träffa hertig Karl, utan tvärtom försämrades förbindelserna mellan den västra och den östra riksdelen ytterligare. Det började förefalla som att en beväpnad sammandrabbning mellan hertig Karl och Sigismunds anhängare bara var en tidsfråga.²²⁸

Äktenskapsprojektet förföll dock inte, utan tog en ny vändning. På ett eller annat sätt lyckades Anna och Hieronymus tillbringa tid tillsammans under 1594, för i början av 1595 var Anna Fleming gravid. Graviditet under trolovningstiden var i och för sig inget ovanligt, men i det spända politiska läget var det katastrofalt för familjens anseende.²²⁹

En jungfru i fru Ebbas följe hade missbrukat sin familjs förtroende. Friaren hade tagit tillfället i akt, trots att han hade svurit dyrt och heligt att han inte skulle framföra några krav på äktenskap förrän han kunde betala morgongåvan i pengar. Klas Fleming beskyllde Anna för att hon låtit skända sig, ”mig och min hustru till största vanära och spott”, och von Birckholtz för att han skröt om saken offentligt.²³⁰

Därnäst ryktades det att Klas Fleming höll sin brorsdotter i husarrest eller rentav fängslad. Hieronymus von Birckholtz reste på våren 1595 över till Finland för att utreda sin trolovades öde. Enligt ett brev reste Hieronymus ”själ sjätte”, det vill säga att han hade fem tjänare eller följeslagare med sig. von Birckholtz reste flera gånger mellan Sverige och Finland 1595 och 1596.²³¹ Hertig Karl försökte vädja även till änkedrottning Katarina för att hon skulle ge sitt stöd till de trolovades äktenskapsplaner.²³²

Klas Fleming själv konstaterade i ett brev att vad honom anbelangade, kunde den odugliga brorsdottern och den oförskämde friaren leva med sin skam, utan hopp om någon bröllopsfest.²³³ Trots dessa hårda ord var söndringen inte total. Av räkenskaperna för Åbo slott framgår det att von Birckholtz vistades på slottet 1596 som gäst hos fru Ebba och att han på hennes befallning hade fått mat från slottets förråd – enligt skrivarens anteckning uttryckligen när Klas Fleming varit frånvarande.²³⁴

Det verkar alltså som att Ebba fortsättningsvis försökte stötta von Birckholtz och Anna Flemings sak; det är möjligt att hon litade på Birckholtz – eller orkade, till skillnad från sin make, lyssna på hans synpunkter till slut. Det är även möjligt att Ebba ansåg Annas situation vara mycket ömkansvärd, och förmodligen vädjade både de trolovade själva och de som stödde dem till henne.²³⁵ Parets första barn, Hieronymus von Birckholtz

Qvidja gård i Pargas var viktig för släkten Fleming, och deras gravar låg i Pargas kyrka. Ågorna runt gården sköttes ofta av arrendatorer som levererade spannmål, smör och boskap till familjen. Det behövdes mycket tjänstefolk på herrgårdarna och i det adliga hushållet ingick sällskapsdamer, kammartjänare, skrivare, präster och även "barberare" som tjänstgjorde som fältskärer.

den yngre, var av allt att döma redan född 1596, så det kändes kanske naturligt för Ebba att fadern skulle få komma och träffa sitt barn.

Som det redan framkommit i andra sammanhang, delade inte fru Ebba alltid sin mans åsikter, även om hon var lojal mot honom. Det var vanligt att hustrun till en inflytelserik man enligt eget övervägande kunde stödja även sådana personer som var i onåd hos hennes make. På vintern 1596–1597 tog dock Klas Flemings tjänare von Birckholtz till fånga på Yläne gård. Anna Fleming för sin del verkar ha varit på Qyidja gård i Pargas.²³⁶

Mot slutet av 1596 överskuggades dock denna kris som prövat familjens inbördes relationer av andra problem. Ett växande missnöje med särskilt borglägren ledde på senhösten till att bönder i Österbotten och andra avlägsnare landskap började resa sig i uppror och ta till vapen mot Klas Fleming och den överhet han representerade. Spänningen kulminerade i en kamp, känd som klubbekriget, mellan bondestyrkorna och Flemings beväpnade trupper. I den ständiga strömmen av hotfulla nyheter riktades uppmärksamheten mot andra bekymmer än det enskilda äktenskapsprojektet.

DÖD ENLIGT GUDS VILJA

Bönderna i Österbotten hade gjort uppror redan under vintern 1595–1596, men den resningen hade kuvats och upprorsledaren Jaakko Ilkka hade satts i fängelse på Åbo slott. Han lyckades dock rymma från slottet. Snart samlades klubbemän och bondetrupper på olika håll i Finland och det egentliga klubbekriget började i november 1596. Under vintermånaderna anföll upprorsmännen kronans ämbetsmän och soldater i landskapen. Namnet klubbekriget kom från männens vapen: i brist på annat utrustade sig trupperna med klubbor och andra tillgängliga slagträn.²³⁷

Adeln var oroad. Kunde slottsherrarna bli instängda ifall upprorsmakarna omringade dem? Hur skulle hustrurnas säkerhet garanteras? Klubbemännen härjade inte blint överallt, utan exempelvis i Kangasala i Birkaland lämnade de Karin Mänsdotters herrgård ifred. Men vem visste vad som kunde hända om de lyckades tillfångata frun eller barnen till ståthållaren ”Perkele-Klas” – som var upprorsmakarnas öknamn på Klas Fleming?²³⁸

Klubbemännen och kungens trupper beskyllde varandra för att ofreda civilbefolkningen. I källor upprepas det allmänna klagomålet att trupperna ”sparade varken kvinnor eller barn”.²³⁹ Ingendera parten skröt själv med sådant. Trots att civilbefolk-

ningens lidande betraktades som en ofrånkomlig följd av kriget, ansåg inte samtiden att dödande av svaga eller hjälplösa var hedervärt.

I inlandet tog sig en grupp adelsfruar och hustrur till Tavastehus slott för att söka skydd bakom slottsmurarna, men fru Ebba stannade förmodligen på Åbo slott eller i närheten av det. I hennes sällskap ingick döttrarna Katarina, Hebla och Margareta, eventuellt också systemen Märta. Klas Fleming hade i årtal uppträtt som kungens man och försvarare, och han tvekade eller mjuknade inte nu heller: för honom var den enda möjliga lösningen att slå ner klubbemännens uppror. Fleming gav sig av med sina trupper och inför avfärden diskuterade han framtiden med Ebba. Hon beskrev senare deras sista tankeutbyte i ett brev:

Käre framlidne herres högsta begäran åt mig, den tid han drog till de upproriska bönder, till att avställa deras uppror, att där honom uppå den tiden hade kunnat ske något att förkorta hans liv, att jag våra högförmögne och rättrådige anförvanter icke låta tro förebråelser. För rättvisa vill jag hellre bekosta, att de bliva med sannfärdighet tillbakavisade.²⁴⁰

Klas Fleming ansåg sig strida för rätt sak och betraktade beskyllningarna om skräckvälde som falska. För honom var det viktigaste att hålla Finlands område troget kung Sigismund till vilket pris som helst. Hans metoder var dock sådana att även samtiden förfasade sig över dem. Klubbemännen hade inte vapen och inte heller kunskaper i krigsföring eller intrigerande som skulle ha räckt till seger när motståndarna bestod av ryttare i rustning. På vintern 1596–1597 drabbade Klas Flemings och andra adelsmäns beväpnade kavallerier skoningslöst samman med de upproriska bönderna.

Rapporter från klubbekrigets slagfält om att kapitulerade ur bondehären hade avrättats upprörde även många adliga. Det

typiska för den här tiden var att ledarna för kapitulerade trupper eller upprorsmakare dömdes, men fotfolket benådades, eftersom de ansågs ha lytt order från sina överordnade eller uppviolare.²⁴¹ Nu gick det annorlunda. Ivar Tawast hade i Nyystölä i Padasjoki lovat att benåda klubbemännen om de lade ner sina vapen. I stället hade de avrättats efter kapitulationen. Klas Flemings adliga namne skrev senare om det inträffade:

*O sanning och hjältemod! Måste så de tillintetgöras som för-gäves hade försvarat sig, som tvingade av extrem nöd hade rest sig till uppror och sedan snart kapitulerat. [...] Denne vår man [Fleming] kunde inte få nog av blodspillan bland sina underlydande.*²⁴²

Många högättade, särskilt Flemingarna på Villnäs, förstod vilket trångmål bönderna levde i och klagade över att allmogen hade ansatts alltför hårt.²⁴³ Men för Klas Fleming fanns det inga andra alternativ än att kväsa alla upprorsförsök.²⁴⁴ Vi kan bara föreställa oss vilken sorg och nöd nyheterna om de hundratals döda förde med sig till de avlägsna byarna och gårdarna därifrån en far, make eller son hade gått ut i kriget för att aldrig återvända.

Hertig Karl hade sporrat upprorsmakarna, om än inte gett dem särskilt mycket direkt stöd; därmed hade striderna sammanflätats med den pågående kampen i riket, där hertigen försökte ta makten av kung Sigismund och hans vapendragare, ståthållaren Klas Fleming. Fleming rustade sin kungatrogna här och hertig Karls maktsträvanden växte, vilket gjorde det uppenbart att följande slag skulle stå mellan kungens och hertigens trupper. När isen smälte var det sannolikt att antingen hertig Karl anlände med sina soldater till den östra riksdelen eller Sigismunds armé gav sig av till Sveriges kärnområden för att kräva rättvisa för kungen.²⁴⁵

Klas Flemings egenhändiga postskriptum till kung Sigismund. I brevet skrivet i november 1591 bedyrar Klas Fleming sin trohet och önskar att han inte ska glömmas. Klas Flemings handstil var mycket ovärdad och hans uppförande oslipat även med samtidens mått, men han ville också medvetet upprätthålla rollen som en kärv soldat.

I Finland satte Sigismunds anhängare sina förhoppningar utöver de egna krafterna även till de förväntade stödtrupperna från Polen-Litauen. Men skulle kungen skicka krigsskepp och soldater till sina trogna underlydande om hertig Karl och hans trupper anföll? Kung Sigismund hade visat sig vara en svag härskare och även läget i Polen-Litauen krävde hans uppmärksamhet.

Sigismund skickade visserligen brev där han uppmanade sina underlydande till trohet, konstaterade att hans farbror Karl handlade helt mot hans vilja och fördömde de upproriska klubbemännen. Brev var dock inte till särskilt stor hjälp när det gällde att förse soldaterna med mat och vapen.²⁴⁶ Utan stödet

från Klas Fleming skulle Sigismund kanske inte ens ursprungligen ha vågat bege sig till Sverige för att kräva sin fars krona. I april 1597 förlorade han plötsligt sin riksamiral.

Klas Fleming var på återresa från Nyland mot Åbo när han drabbades av ett sjukdomsanfall och dog dagen därpå, den 13 april.²⁴⁷ Den här uppgiften om hans död har uttryckligen antecknats av fru Ebba i ett brev som hon skickade till sin syster änkedrottningen i juni. Brevet gav samtidigt Ebba tillfälle att föra fram sin egen tolkning av sin man, och hon var fullständigt lojal mot honom.

Ebba berättade att hon hade ämnat resa för att möta Klas Fleming men hann inte fram för att bevittna hans död. Baserat på tjänarnas redogörelse kunde hon dock berätta för Katarina att Klas hade blivit sjuk efter en måltid.

Den andra dagen därefter hade han ämnat sig till Bjärnä kungsgård, där han hade begärt, att jag skulle möta honom. När han så färdades blev han mycket svag [...] så att ingen fördristade sig låta honom draga längre. Ändock han själv, efter den stora trängtan han hade till att tala med mig, gärna hade dragit dit.

Och hade han ingenstädes sig att beklaga över sin sjukdom, annat än att han var maktlös in till sin döds stund, och icke alldeles hade förmodat, att det skulle ha varit hans döds sjukdom. När han förnam, att han blev för svag, begärde han av sin barberare mäster Markus, att han skulle läsa uti hans böcker för honom, och överlämnade sig med liv och själ uti Gud den Allsmäktiges händer och vilja, och så hugneligt uppgav sin ande, att jag i alla mina bedrövade livsdagar har att trösta mig därvid.²⁴⁸

Sjukdomsanfallet inträffade vid en politiskt så känslig tidpunkt att många som begrät klubbemännens öde eller bekymrade sig över rikets framtid betraktade det som ett himmelskt straff,

mord eller till och med självmord. Det cirkulerade rykten om förgiftning och senare beskrev Johannes Messenius i sin krönikan Flemings död med orden: ”Then herre ett trolskått do af, / Lappen som thetta honom gaf / Fem hundrade dalar ty fåhr”; Messenius trodde sig alltså rentav veta hur stor belöningen var som hade betalats för trolskottet.²⁴⁹ Hertig Karl skrev i sin kalender: ”Fick jag veta att den giftige Klas Fleming till Svidja var död, när han först, Gud bevar, hade jämmerligen anrättat ett stort blodbad på en hop fattiga bönder”.²⁵⁰

Alla sådana rykten om en skamlig död sårade ståthållarens änka. När Ebba skrev till sin syster om makens död, hoppades hon säkert att systemen skulle vidareförmedla hennes berättelse till släktingar och bekanta. Ebba konstaterade att hertig Karl i ord, brev och tryckta skrifter hade attackerat hennes man, och inte ens efter hans död gav honom ro, utan ville tolka Klas Flemings död på värsta sätt.²⁵¹

Ebba poängterade i sitt brev makens trogna arbete för kung Sigismund. Därtill förde hon fram att även om döden hade kommit som en överraskning, hade den ändå varit värdig. Klas Fleming hann enligt mönstret för en god död, *mors beata*, lyssna på andliga texter som hans tjänare läste och dog lugnt, alltså uppenbart vid en tidpunkt enligt Guds vilja och med förhoppning om frälsning.²⁵²

Ebba beskrev sig själv som en änka nedbruten av sorg. Efter ett nästan tjugofemårigt äktenskap innebar mannens död säkert en stor omvälvning. Enligt brevet – det vi vet baserar sig verkligen enbart på ett bevarat brev skrivet till systemen – hade paret diskuterat möjligheten att det kunde hända Klas något och i så fall skulle Ebba bli ensam kvar för att försvara sin mans projekt.²⁵³ Även av denna orsak hade herr Klas säkert velat tala en sista gång med sin fru.

Ebba ville inte bara meddela om dödsfallet, utan hon ville också att så många som möjligt skulle höra och tro på hennes

version. Brevet riktat till system, änkedrottningen, dög att läsas högt eller kopieras, även eller i synnerhet om det skulle råka i en fiendes händer. Bifogat till brevet fanns dock ett mindre formellt privat meddelande där Ebba gav utlopp för sin sorg över andra händelser inom familjen:

Har och måst emottaga det förtret Hieronymus Birckholtz mig tillfogat har, icke allenast det han tillförende sig otillbörligen förhållit har uti min Salige Käre Herres livstid, utan nu efter hans död. Uti min stora bedrövelse har han hemligen låtit taga Anna Joakimsdotter av vår gård. Skall det vara rätt gjort, vill jag hemställa åt Gud [...].

Jag tvivlar icke att han såväl som hon skola av sin orättfärdighet mycket frambära. Dock har jag så mången ärlig till vittne hur jag mig emot dem ställt har, för allt det de med ord och gärningar sig emot min Salige Käre Herre och mig försett har.²⁵⁴

Hieronymus von Birckholtz hade efter Klas Flemings död lyckats rymma från Yläne gård och även föra bort sin trolovade Anna Fleming. Fru Ebba hade ursprungligen stött äktenskapet mot sin makes misstankar, men nu betraktade hon von Birckholtz och även Anna som förrädare och fruktade kanske också att de skulle förmedla känslig information till hertig Karl. De trolovade flydde till Sverige, och i juli samma år betalade hertig Karl för deras bröllopfest i Nyköping, som var huvudorten i hans hertigdöme. Utöver sonen Hieronymus fick paret senare en dotter, som döptes till Hebla efter Annas farmor.

Ebba försäkrade sin syster Katarina om att hon med alla medel tänkte försvara sin man mot de rykten som hertig Karl spred, bara tillfälle gavs. Hon hoppades förmodligen att kung Sigismund snart skulle återvända till Sverige och krossa hertig Karl. Då skulle hon som Klas Flemings änka och deras barn Johan, Katarina, Hebla och Margareta vara hedersgäster medan

avfällingskusinen skulle störtas nesligt. Ifall kungen återvände för att bringa ordning i sitt rike, skulle han säkert övertyga sina underlydande om det som han förkunnat i sina brev: Klas Fleming hade handlat rättrådigt för kungens sak.²⁵⁵

Det har i olika sammanhang framgått att fru Ebba inte instämde i alla åsikter hennes make hade. Trots det förväntade sig knappast ens de politiska motståndarna att hon skulle ha fördömt Klas Fleming efter dennes död. Samtiden värdesatte trohet, särskilt en hustrus trohet mot sin man. Läget var osäkert och Sigismunds ställning vacklade, men Ebbas exempel ingav ännu hopp om att en seger var möjlig för de kungatrogna. Samtidigt berodde Ebbas egna påverkningsmöjligheter på om hon kunde stötta Sigismunds anhängare och väcka förtroende bland dem.

Förvisso hade Ebba även kunnat kapitulera. Hon hade kunnat vädja till kvinnlig otrygghet och sin änkesorg, den begränsade armén och det hopplösa läget. Hon hade kunnat skicka en inofficiell förfrågan till sin kusin hertig Karl eller Sigismund om på vilka villkor det eventuellt vore möjligt för henne att dra sig ur konflikten. Ebba hade emellertid lovat sin man att försvara hans ära också efter döden. Löftet var jämförbart med en försäkran given vid dödsbädden, som samtiden värdesatte särskilt högt.²⁵⁶

Oavsett vilken osäkerhet fru Ebba eventuellt kände, skickade hon våren 1597 även andra bud från Åbo slott än brevet till sin syster änkedrottningen. Herrarna och adeln i Finland kallades till Åbo för att överlägga om hur den östra riksdelen och den krönte konungen bäst kunde försvaras. Klas Flemings kropp hade förts till kapellet på Åbo slott i väntan på en lämpligare tidpunkt för en ärevärdig begravning. Åbo domkyrkas klockor ringde i flera dagar för att hedra den fruktade ståthållarens död.²⁵⁷ Tillsvidare måste dock sörjandet av den döde vänta.

KVINNSTYRE

Från våren till hösten 1597 beredde sig fältherrarna i Finland på att försvara den östra riksdelen mot hertig Karl tills kung Sigismund eller åtminstone hans trupper skulle anlända från Polen. Sigismunds anhängare väntade dock förgäves för varken kungen eller några stödtrupper syntes till. På hösten 1597 anlände hertig Karls soldater till Finland med riksdagens bemyndigande att kväsa de ”upproriska finnarna” och de lyckades i sitt uppdrag – tillfälligt. Sigismunds anhängare i Finland kuvades slutligt först 1599, med tragiska följder för Ebba.

Trots att Ebba i tidstypisk stil beskrev sig som en stackars änka nedbruten av sorg, ansåg hon själv sig vara förpliktad och berättigad att fortsätta sin mans arbete. Ebba hade i årtionden sett hur maktkamperna splittrade regentfamiljen och adeln. Hon hade sin mans brevväxling i sin besittning och information om vilken planen var för att säkerställa kung Sigismunds ställning. Kanhända hade Klas Fleming inte delgett henne alla detaljer kring krigföringen eller de politiska dragen – enligt rykten hade han ju emellanåt ifrågasatt sin hustrus råd. Det oakttat hade han säkert i förtroende diskuterat med Ebba hur kampen skulle fortsätta.

Klas Fleming hade i många lägen hänvisat till orderbrev från kungen, när han hade velat få andra att gå med på sina planer. Ebba agerade på samma sätt och försökte utesluta opålitliga personer från politiska överläggningar.²⁵⁸ Detta fick släktingen Klas Hermansson Fleming, herre på Lehtis, och hans bröder känna av. Klas Hermansson Fleming beskrev i sina memoarer hur de utestängdes från rådslag arrangerade av Ebba:

Men vi blev bedragna, när de som kommit före oss redan hade släppts in på [Åbo] slott, och när vi anlände försökte även vi komma in, men förgäves: portarna var stängda. Samtidigt meddelade slottets befallningsman Hans Eriksson oss genom sin tjänare att Flemings änka hade förbjudit vårt inträde. Hon ville nämligen inte att hennes makes auktoritet skulle försvinna i och med hans död, utan hon ville delta i och även leda förhandlingarna och administrationen.

Vi återvände till staden, efter att ha sänt vår tjänare till Olof Sverkersson och Hartvig Henriksson för att be dessa fråga av Flemings änka, varför vi hade utsatts för denna förödmjukelse. Hon sade att hon hade ett brev av Hans Kungliga Majestät, där det förbjöds att släppa in någon misstänkt. Dessa bad henne visa brevet för att se om även vi nämndes bland de misstänkta. Men hon vägrade göra detta och befallde oss att böja oss för hennes vilja.²⁵⁹

Den åsidosatte och indignerade Klas Hermansson ansåg att "Flemings änka" betedde sig överdrivet och poängterade särskilt att fru Ebba rentav ville använda den högsta beslutandemakten. Enligt Klas Hermansson var detta orimligt och i sina memoarer förkunnade han vidare:

*Ingen torde kräva en djärv attack mot denna kvinna, någon kanske rättgång. I försöken att verkställa sina avsikter förstör hon dem, eftersom hennes brinnande intresse saknar visdom. Om vem är en sådan stackare som tål att vara underställd kvinnligt styre, som hos oss är något nytt och oerhört!*²⁶⁰

Beskrivningen av Ebba Stenbock i memoarerna motsvarar den klassiska bilden av henne som en gammaldags, viljestark adelsfru som historieskrivningen, litteraturen och konsten har upprepat. Ebba använde sig säkert av sin makt i underhandlingarna och hennes närvaro var viktig för att skapa allmänt förtroende. Hennes deltagande i beslutsfattandet och försvaret var motiverat uttryckligen för att hon var "Klas Flemings efterleverska", en representant för hans arv och auktoritet. Uttrycket "brinnande intresse" som Klas Hermansson använder är delvis typiskt för den färgstarka stilen i memoarerna, men det verkar ändå vittna om att kvinnan som höll i trådarna tog sin sak på allvar.

Klas Hermansson använde överlag ett målade språk i sina memoarer och kallade Ebbas agerande "nytt" och "oerhört". Men det var inte fråga om något nytt fenomen. Det hade även tidigare förekommit att en adlig änkefru höll ett slott i sin besittning och deltog som slottets andliga eller verkliga ledare i politiska och militära maktkamper.

På medeltiden kunde det gå flera månader efter att slottsherren avlidit innan en ny utnämndes. Änkan var familjens inflytelserikaste representant efter sin make och kunde mycket väl sköta administrativa uppdrag innan den nya slottsherren anlände. En av de mest framgångsrika slottsfruarna var Gunilla Bese, som 1511–1512 styrde Viborgs slott tills hon hade säkerställt att hennes svärson Tönne Eriksson Tott skulle bli slottets nya befälhavare. På så sätt övergick positionen som slottsfru till hennes dotter, Katarina Bielke.

Fru Gunilla fick som hon ville, eftersom hon styrde över det avlägsna Viborgs slott som inte lätt kunde erövrats av konkurrerande maktpretendenter. Dessutom fick hon stöd av ett antal högt uppsatta personer i riket, framför allt Sveriges riksföreståndare. Gunilla krävde inte att hon själv skulle få en permanent ledarposition, utan hennes mål var att trygga familjens ställning. Som änka var hon maktens väktare och garant för att den övergick till nästa generation. I praktiken var det uttryckligen Gunillas svärson som skötte förhandlingarna och reste mellan Stockholm och Viborg.²⁶¹

Ett annat motsvarande fall är känt från 1520 och det hade Ebba alldeles säkert hört talas om. Efter riksföreståndaren Sten Sture den yngres död tog hans änka Kristina Gyllenstierna över som ställföreträdande regent och försvarade Stockholm mot den danska kungens trupper. Samtidigt kämpade man även i Kalmar mot danskarna och där leddes slottet av ovan nämnda Gunilla Beses dotter Anna Bielke. Anna försvarade Kalmar slott mot de danska soldaterna efter att hennes make, ståthållaren Johan Natt och Dag hade dött.²⁶²

Kristina Gyllenstierna och Anna Bielke lyckades dock inte lika väl som Gunilla Bese. Kristina försökte få hjälp från Lübeck, men hennes begäran avslogs delvis med den motiveringen att vädjan kom från en kvinna (lat. *Quia mulier*).²⁶³ Den svenske forskaren Per Wieselgren såg på 1800-talet det befogat att utifrån de liknande ödena presentera fru Ebba som "den Finländska Christina Gyllenstierna".²⁶⁴

Precis som för dessa föregångare var grunden för Ebbas makt personliga familjeband. Det verkar som om Ebba var bland de sista adelsfruarna som använde sin änkemakt för att styra över ett enskilt slott. På 1600-talet förstärktes centralmakten och krigiska maktkamper inom riket gick till historien. Det fanns inte längre varken plats för eller behov av självständiga ståthållare eller deras änkefruar.

Även Ebbas agerande framstår som tämligen försynt betraktat i ljuset av den officiella korrespondensen. Utan memoarerna, såväl de beundrande som de fördömande, hade det knappast ens framgått av de officiella breven att Klas Flemings änka deltog i de politiska diskussionerna. Korrespondensen från Åbo slott till den högsta makten i Sverige och Polen-Litauen sköttes av adelsmän som kungen hade utnämnt till ledande positioner. Ny ståthållare i Finland blev Arvid Stålbarm, till befälhavare för trupperna på Åbo slott utsågs Bengt Söfringsson (Gyllenlood/Juusten) och Hans Eriksson (till Brinkhall). Ebbas närvaro nämns endast sporadiskt, exempelvis i ett brev där det berättas att de två befälhavarna samt "fru Ebba" utrustade en budbärare till kung Sigismund i Polen.²⁶⁵

Som ovan konstaterats, var Ebbas inflytande inofficiellt, och detta hade såväl goda som dåliga sidor. Det var svårt att utpeka henne som skyldig i ett läge där hon inte använde sig av en

En konstnärs avbildning av Åbo slott i början av 1800-talet. Slottet ligger vid Aura ås mynning och man färdades in till staden antingen längs landsvägen eller på vintern även längs den frusna ån. Till höger syns Korpolaibacken därifrån hertig Karls kanoner besköt slottet över ån på hösten 1597. Vid åns övre lopp reser sig Åbo domkyrka, centrum för det dätida andliga livet i Finland.

makt som var direkt kopplad till ett ämbete. Ebba kunde inte ge direkta order till härarna, men det var svårt att helt förbigå henne. Bara det att Ebba befann sig på Åbo slott var ett problem för hertig Karl.

Hertigen var fast besluten att nå tronen. I början av 1597 hade han sammankallat riksdagen i Arboga, där han hade godkänts som riksföreståndare, i praktiken alltså regent. Under vårens lopp hade Karl pressat Ebbas bröder Erik, Karl och Arvid att avstå från sina uppdrag som ståthållare och överlämna de viktiga slotten till hertigens trupper. Sveriges västra riksdal hade därmed övergått i hertig Karls händer och på sommaren förberedde han ett anfall mot Finland.²⁶⁶

Karl lät sig inte störas av små ryktesskador på vägen mot seger. Ebba var ju trots allt hans kusin och syster till hans styvmor. Hertigen skulle säkert klandras för hur han behandlade en "värnlös änka" och sin egen släkting. Om hertigen å andra sidan framställde Ebba som en inflytelserik fiende värd att kväsa, skulle han ge slutlig och snöplig erkänsla åt makten hos "kinnostyret". En högättad kvinnas inflytande kunde sträcka sig vitt, men att offentligt erkänna det verkade vara otänkbart för hertig Karl liksom för Klas Hermansson Fleming.

Hertigens trupper anlände till Åbo i början av september 1597 och intog positioner på Korpolaibacken, mitt emot Åbo slott. Kanonerna riktades mot slottet där Finlands främsta adelsfruar befann sig med sina döttrar och sällskapsdamer. Finlands ståthållare Arvid Stålarms gjorde genast flera missbedömningar. Han lämnade slottet med en liten här för att förhandla och byta fångar med hertigen. Mötet slutade dock i en sammandrabbning, Stålarms rutt tillbaka till slottet skars av och han var tvungen att fly med sina soldater.²⁶⁷

Kvar på slottet för att leda försvaret fanns Bengt Söfvingsson, Hans Eriksson och fru Ebba. Av kvinnorna på slottet är Ebba den första och oftast den enda som nämns vid namn medan man

om de övriga kvinnorna skriver att de befann sig ”hos henne”.²⁶⁸ Budbärarna förde brev mellan hertig Karl och slottets ledare, men med magra resultat. ”Sände en trumpetare till slottet, kom tillbaka med ont svar”, skrev hertigen i sin kalender.²⁶⁹

Brevväxlingen under belägringsveckorna har kopierats i hertig Karls brevkav under rubriken ”Finska acterne”.²⁷⁰ I breven förhandlade fältherrarna och hertigen om möjligheter till kapitulation eller vapenvila – men utan resultat. Fru Ebbas namn nämns endast en gång i samlingen. Enligt hertig Karls egenhändiga meddelande erbjöd han Ebba och de övriga fruarna möjlighet till räddning:

Den 17 september skrev Hans Furstliga Nåd med egen hand en sedel till herr Klas fru Ebba, förmanandes henne att hon med andra fruar och jungfrur som där inne voro ville bege sig därifrån, det skulle dem fritt vara [...] att dra vart de syntes. Men var de icke villiga att bege sig därifrån, och dem därför någon skada eller olycka hände, då ville Hans Furstliga Nåde därför alldeles ursäktad vare, att Hans Furstliga Nåde icke var där vållandes till, utan hade dem noggsamt för deras skada varnat. Där uppå gavs slätt inget svar.²⁷¹

På slottet fanns fruarna till flera finska befälhavare: Ebba med döttrar, förmodligen även hennes syster Märta samt Axel Kurcks hustru Karin Boije och Arvid Stålarms hustru Elin Fleming. Eftersom hertig Karl inte fick något svar, vet vi inte hur pålitligt hans erbjudande skulle ha visat sig vara. Ebba kan mycket väl ha kommit ihåg hur kung Kristian II fick Kristina Gyllenstierna att ge upp Stockholm 1520 med falska löften om benådning, och hur det hela slutade med blodiga avrättningar och brinnande bål.

Och vart skulle fruarna ha tagit vägen och vem skulle ha beskyddat dem om de hade åkt från slottet till sina egna gårdar? Men framför allt: om fruarna till fältherrarna hade lämnat

slottet, skulle de egna soldaterna längre ha litat på seger? Med sitt erbjudande hade hertig Karl i varje fall tvätt sina händer: kvinnorna hade erbjudits en möjlighet att ta sig i trygghet. De hade endast sig själva att skylla om drabbningarna kom att hota deras liv och hälsa.

Det lände dock inte hertigen till heder att hans kanonjärer besköt kronans slott där adelsdamer befann sig. Kanske det var därför hertig Karl i ett brev förklarade att han inte hade beskjutit Åbo slott på allvar.²⁷² I slottets väggar, både i det runda sydöstra tornet och vid ingången på den norra gaveln, finns dock fortfarande kvar de kanonkulor som sköts av hertigens trupper.²⁷³

Hertig Karls oäkta son och hans trogna anhängare, Carl Carlsson Gyllenhielm, beskrev beläringen i sina memoarer. Han berättade att man först besköt slottets fönster, eftersom hertigen ville skrämma kvinnorna som befann sig hos Ebba: ”Men de räddes inte, utan fru Ebba sporrade de adliga och det vanliga folket som var hos henne till manlig kamp.”²⁷⁴

Trots att han kämpade på den motsatta sidan, verkar Carl Carlsson ha gett fruarna och särskilt Ebba erkänsla för deras tapperhet. Kung Sigismunds anhängare för sin del lovordade Ebba utan förbehåll. De beskrev Ebba som orädd och uppmunrande, och hur hon sporrade alla att förbli kungen trogen och tappert hålla ut ända till slutet.

Beskrivningarna innehåller även en liten pik mot härförarna: när männen inte var tillräckligt uthålliga och rentav övergav sin krönte kung, måste kvinnorna visa manligt mod. Redan i Bibeln hade det berättats om exceptionella kvinnor som Gud i farans stund gav kampvilja att resa sig över de svagheter som förknippades med kvinnlighet.²⁷⁵ En samtida berättelse beskrev hur Ebba deltog i en bönestund när kyrkan träffades av en kanonkula och en man bredvid henne dog. Enligt berättelsen satt Ebba lugnt på sin plats tills andakten var slut och lät sig inte störas av eldgivningen.²⁷⁶

Trots all uppvisad tapperhet var situationen på Åbo slott mycket svår efter tre veckors belägring. Störst var faran för soldaterna som försvarade slottet på murarna och även i kungatrogna rapporter medgavs det att moralen bland dem började sjunka. Vakter och kanonjärer rymde och gick över till hertigens trupper, tills deras lojalitet började övervakas av beväpnade styrkor.²⁷⁷ En så stark misstro bland försvararna förebådade redan ett nederlag. Hertig Karl antecknade belägringens inverkan kortfattat i sin kalender: ”25.9.1597 begynte jag skjuta med de stora styckena. 26, 27, 28.9.1597, dessa dager begynte folket löpa från dem på slottet. 29 gav de sig i handel med mig. 30 fick jag Åbo slott.”²⁷⁸

Enligt källor konstaterade fru Ebba och befallningsmännen att försvaret av slottet var lönlöst, då folk flydde och kanoner förstördes. En som betraktades som särskilt förrädisk och hetsande till nederlagsstämning var den unge studenten Daniel Hjort, som hade ingått i Klas Flemings följe. Även Katarina Fleming ansåg senare att Daniel Hjort var en förrädare vars intriger ledde till att slottet kapitulerade.²⁷⁹ Dramatikern Josef Julius Wecksell skrev på 1800-talet ett sorgespel om Hjort, där han framställde sin huvudperson som en osäker själ lik Hamlet, som vacklade mellan lojaliteter och maktkamper.

Det var den sista september enligt den julianska tideräkningen, enligt den nuvarande kalendern redan oktober, och det låg säkert höstkyla i luften, kanske även ett förebud om vinter. Ebba och Hans Eriksson öppnade dörren i porten till Åbo slott och fru Ebba överlämnade slottets nycklar – symbolen för slottsfruns makt – till hertig Karl.²⁸⁰ Sigismunds tilläggstrupper hade inte anlant, krigshären i Finland var splittrad och framtiden var höljd i dunkel. Men också hertig Karl hade sina dubier, det beskrev i varje fall en samtida källa:

Uppå stunden att göra sitt intagande in uti slottet hyste Hertigen betänkligheter, eftersom honom var berättat, att någorstädes skulle krut vara underlagt. Eskorterades för den skull emot sig uti porten fru Ebba, Klas Flemings änka. Och sedan han med några ord henne hade tilltalat, hur hon honom från slottet uppehållit, lät han henne gå framför sig upp uti slottskyrkan, där herr Klas Flemings lik stod över jord.²⁸¹

Det verkar som om hertig Karl var rädd för att sprängas i luften, och senare beskyllde han Bengt Söfringsson för sådant intrigerande.²⁸² För att vara på den säkra sidan lät alltså Karl Ebba gå först och leda honom till kyrkan genom gångarna i slottet. Som Ebba hade nämnt i brevet till systemen, låg Klas Flemings lik där, eventuellt balsamerat. På 1500-talet bevarades döda kroppar ibland långa tider innan det var möjligt att arrangera en ståndsmässig begravning, och ofta ansågs det viktigt att den döda lades till den sista vilan i familjegraven.²⁸³ Ebba hade på Åbo slott haft flera fältskärer, bland annat den berömde Filip Kern, som kan ha haft kunskaper i att konservera lik med örter och salvor. Därtill kunde dubbla kistor användas, av vilka den inre var av bly och tätt slutet.²⁸⁴

Om detta ögonblick finns en berättelse som har upprepats av historieskrivarna Anders Fryxell, Zacharias Topelius och många andra. Berättelsen är mest känd från Albert Edelfelts historiemålning *Hertig Karl, skymfande Klas Flemings lik*. Enligt berättelsen ryckte hertigen den döde i skägget och konstaterade att hans huvud inte skulle ha suttit säkert om han ännu hade levat. På detta sägs fru Ebba ha svarat: ”Om min salige herre levat, så hade Hans Nåd aldrig kommit här in.”²⁸⁵

Samtida beskrivningar av händelsen var något annorlunda. Sigismunds anhängare berättade att hertig Karl lät öppna Klas Flemings kista eftersom han ville försäkra sig om att denne verkligen var död. Enligt en annan samtida källa hade Hiero-

Albert Edelfelts välkända målning *Hertig Karl, skymfande Klas Flemings lik* från 1878. Edelfelts brevväxling visar att han utforskade motivet grundligt, men vändades över den svåra kompositionen. På 1500-talet fick liken ofta vänta på begravning i flera månader eller fraktades långa vägar till släktgraven. Kroppen kunde dock balsameras och förvaras i en tät kista.

nymus von Birckholtz påstått för hertigen att Klas Fleming var vid liv och hade flytt till Polen, och likkistan sades vara fylld med Flemings silver och guld:

Vilket dock annorlunda befanns så snart hertigen lät kistan öppna och han liket fick se. Det han utav ilska med händer ruskade, skällandes häftigt på den döda och önskade att han honom levande hade fått uti sin makt.

Därefter följde Hertigen fru Ebba uti hennes gemak, och sedan han hade tagit nycklarna till alla rum, logerade han sig själv inne i hennes rum. Fru Ebba och hennes döttrar lät han förvara under bevakning.²⁸⁶

Detta är den äldsta bevarade beskrivningen av hur Klas Flemings lik skymfas och den är grövre än den senare beskrivningen där en fyndig ordväxling har lagts i de historiska personernas mun. Ebbas hårdnackade svar nämns inte och replikerna har etablerats i berättelserna först senare.²⁸⁷ Anmärkningsvärt är att påståendet om skatterna i kistan sägs ha kommit från Hieronymus von Birckholtz. Den tyske friaren spionerade uppenbarligen fortfarande för hertig Karl och det cirkulerade tydligen rykten om Klas Flemings flykt.

Hertig Karl utnämnde nu nya befallningsmän till Åbo slott och de som valdes var Klas och Lars Hermansson Fleming, som Ebba ställde sig avogt till. Eftersom de länge hade varit i politisk opposition hade de inte deltagit i klubbekriget eller i striderna mot hertig Karl och var därmed lämpliga för uppdraget. Ebbas egendom konfiskerades: hertig Karl gav i brev order om att beslagta livsmedel, smör och boskap som reserverats för henne, och att anhålla familjens tjänare. Senare fördes även egendom bort från hennes gods.²⁸⁸

Trots att Ebba och hennes döttrar mestadels verkar ha varit fängslade, fick hon uppenbarligen möjlighet att delta i sin makes begravning i Pargas kyrka. Det finns inga andra omnämnan- den om händelsen utom det som den yngre Klas Fleming, trots sina många konflikter med den döde marsken, berättar i sina memoarer:

När Flemings lik skulle föras för att begravas, bad jag tillsammans med några andra adliga att hertigen skulle tillåta oss att delta i följet. Men trots att hertigen nekade oss tillstånd att delta i begravningsföljet, gjorde jag dock vad jag hann för att hedra den döde och hjälpte följeslagarna med de nödvändigaste behoven.²⁸⁹

Hertig Karl ville uppenbarligen inte tillåta någon vidlyftigare begravningsfest för Klas Fleming, men ställde inte heller till med någon offentlig skymfning av liket – det skulle utan tvivel ha varit oförståndigt med tanke på relationen till kung Sigismund. Några år senare var läget redan ett annat.

Efter att slottet erövrats nåddes Åbo av rykten om att Sigismunds trupper var på väg mot Sverige. Hertig Karls Finlands- expedition blev kort och han styrde kosan tillbaka över Bottniska viken. När hertigens fartyg i början av oktober seglade mot Stockholm fanns även Ebba och hennes döttrar ombord. De skulle föras till fångenskap i Sverige.²⁹⁰ Det enda hoppet för dem var nu att Sigismund och sonen Johan Fleming, som ingick i kungens följe, skulle komma till undsättning, antingen genom förhandlingar eller med kraften hos en krigshär. I annat fall skulle det samtida uttrycket ”kvinnostackare” verkligen bli sanning.

BEDRÖVELSE OCH FÖRFÖLJELSE

I månadsskiftet oktober–november 1597 hade de ”finska fruarna”, som hertig Karl benämnde adelsdamerna, förts till fångenskap i Sverige. Ebbas dotter Katarina Fleming berättade senare att familjerna fräntogs både lösöre och fast egendom, och att de fängslade kvinnorna placerades i olika hus i Stockholm, under sträng uppsikt och utan något som helst underhåll.²⁹¹ Detta var en stor omställning för dem som var vana vid frihet och förmögenhet.

Vi kan mycket väl föreställa oss att förändringen var särskilt omskakande för dottern Katarina och hennes systrar, som nu förmodligen var i tonåren. De var för unga för att ha personliga minnen av tidigare decenniers politiska maktkamper, avrättningar och fängelsetider. Det kan förvisso också vara på sin plats att ägna en tanke åt det att kriget som pågått i decennier, det blodiga bondeupproret samt striderna de följande åren säkert orsakade förtvivlan i många familjer som levde i mer anspråkslösa förhållanden. Om deras svårigheter finns det dock ytterst få skriftliga källor bevarade.

Den politiska pamfletten *Hertigh Carls Slaktarebenck* som skrevs i början av 1600-talet anklagade den makthungrige hertigen för hans behandling av adelsdamerna:

Han icke allenast befallningsmännen till fångar / som Bengt Söffringsson / Bertil Ivarsson / och Anders Larsson ryttmästare / utan och mången av adeln / så väl som fruar / och jungfrur / dem han lät föra till Sverige / och satte i fångelse på sina slott / och gårdar. Och ändå Högborne Kungliga Majestätet genom herr Samuel Laski lät befalla hertigen / att han äntligen skulle giva alla fångar fria / förrän Hans Kungliga Majestät personligen komme till riket / så blev dock sådant av hertigen slätt inte aktat / utan han lät hålla dem i värre fångelse än förr.²⁹²

Hertig Karl ämnade knappast ställa kvinnorna inför rätta. Där-
emot förhörde han Bengt Söffringsson och de övriga befall-
ningsmännen på Åbo slott och krävde att riksdagen skulle
döma dem för uppror.²⁹³ Adelsdamerna skulle hållas i husarrest
så att de inte orsakade någon förtret. Vid behov kunde de även
användas som gisslan för att utpressa deras makar som var kvar
i Finland att agera enligt Karls vilja. Hertigen hade i övrigt gett
rikets högättade order om att hållas ”lugnt på sina ägor” om de
inte ville bli misstänkta för förrädisk verksamhet. Ebbas systrar
Katarina och Cecilia följde denna uppmaning.²⁹⁴

Änkedrottningen Katarina verkar ha balanserat mellan sin
styvson hertig Karl och sina syskon, och hon motsatte sig inte
öppet hertigen. Hon försökte dock stötta sina syskon så gott
hon kunde. På hösten när hertig Karl med trupper hade erövrat
Åbo slott och tagit Ebba fången, hade kontakten med henne
avbrutits och i november 1597 skrev Katarina oroad till systemen
Cecilia:

*Och begär att vår Kära syster vill giva oss tillkänna om hon
haver något förnummit var vår kära syster fru Ebba nu skall
vara stadd. Gud allsmäktig tröste henne och fler som sorg och
bedrövelse tillfalla.²⁹⁵*

I början av december fick Katarina kontakt med systemn Märta som verkar ha varit i Ebbas sällskap. Ebba var i Stockholm där hon var placerad i framlidne myntmästaren Welam de Wijks hus som nu innehades av de Wijks änka och hennes nya make Jöran Bär.²⁹⁶ De Wijks son, Welam de Wijk den yngre, tjänstgjorde i hertig Karls flotta. Efter allt hon varit med om var Ebba mycket sjuk och sängliggande. Oron fick hennes drottning-syster att ta till exceptionellt skarpa ordalag när hon förmedlade nyheter till Cecilia:

Vi önska av den allsmäktige [...] att han ville vara hennes hjälp att hon måtte leva ännu någon tid med sina barn, och vi som är hennes syskon och flere hennes vänner måtte hava den hugnad att hon måtte än en gång komma till sin hälsa och styrka igen. Och kunna väl tänka att den stora hjärtans sorg och förföljelse som hon haver haft den framlidne tid haver varit orsaken till hennes svaghet.

Den nådige Gud, som haver lovat vara alla änkor och faderlösas tröst, han hugsvale henne och oss flere, och där vår käre syster haver fått något bud ifrån vår syster fru Ebba, begäre vi att vår syster ville låta oss det förnimma med det förste. Och kunna vi nu inte vara tillfreds förrän vi få veta hur det bliver med vår kära syster fru Ebba, Gud giv oss goda nyheter.²⁹⁷

Drottningen aktade sig för att uttryckligen nämna hertig Karl, eftersom politiska ställningstaganden i brev var farliga om de hamnade i fel händer.²⁹⁸ Katarina talade dock ohöjlt om förföljelse. Styvsonen orsakade även Katarina direkta bekymmer med sina fälttåg; han hade övertagit ”sin kära mors” förläningsinkomster från Åland för att få mat åt sina soldater. Katarina tog till sin auktoritet för att stötta sin syster och sina bröder som hade hamnat i konflikt med hertig Karl.²⁹⁹

26.12.
95

Det som ytterligare ökade Ebbas och hennes döttrars bedrövelse var att de inte på länge hade hört något från unge Johan Fleming. Många familjer hade splittrats när männen och sönerna flydde utomlands. Ebbas bröder Erik, Arvid och Karl hade lämnat landet och sonen Johan Fleming befann sig vid kung Sigismunds hov. I februari 1598 kunde dock Margareta Fleming skriva försiktigt hoppfulla nyheter till sin bror i Polen-Litauen:

Jag giver min käre bror systerligt tillkänna att min kära Moder haver varit mycket svag uti denna vinter, så att vi aldrig hade trott att hon skulle behålla livet. Dock haver den gode Gud varit oss så nådig och barmhärtig att hon är bliven något bättre, så att hon orkar nu något vara uppe ifrån sin säng. Den gode Gud hjälpe henne till sin fullkomliga hälsa och låte henne leva med oss fattiga, eländiga och bedrövade barn.

Min Käre Broder, Gud skall veta hur mycket min Kära Mor och Moster och vi alla hava varit bedrövade, för vi hava inget bud eller skrivelse fått ifrån Min Käre broder sedan han drog ifrån riket.³⁰⁰

Av såväl änkedrottning Katarinas som Margareta Flemings brev framgår det att Ebba hade varit ytterst svag. Sannolikt hade maktkampen och bekymren under 1597 och slutligen den hårda fångenskapen tärt på hennes krafter. Det var farligt att korrespondera med Sigismunds anhängare, eftersom hertig Karls tjänare beslagtog brev och förhörde budbärare. Kungens anhängare lyckades dock lirka eller muta skeppare att ta med sig brev, som gömdes i fisktunnor eller syddes in i skinnomslag.³⁰¹

Epitafet som krigsherren Arvid Stålarmlät resa till minne av sin hustru Elin Fleming i Tenala kyrka. Elin Fleming fängslades på hösten 1597 i likhet med Ebba. Trots att de adliga visste hur man njöt av det goda i livet, kallades den timliga världen ofta jämmerdalen och man längtade efter den eviga lyckan i livet efter detta. Tanken på ett återseende i himmelriket tröstade i en tid där döden var ständigt närvarande.

Hertig Karls egen ställning var fortfarande osäker. I den östra riksdelen hade Arvid Stålarms återtagit Åbo slott och hela Finland i sin besittning och svor fortsättningsvis trohet till kung Sigismund. I Finland, Livland och Polen-Litauen planerades nu ett anfall mot Sverige och hertig Karl. Kungen hade redan på vintern 1597 från Polen skickat sin rådgivare Samuel Laski för att förhandla med hertig Karl. I februari 1598 framförde Laski många anklagelser mot hertigen på riksdagen i Uppsala och hans beskyllningar väckte genklang bland adeln och prästerskapet.³⁰²

Laski hade även i uppdrag att spionera på stämningarna i Sverige och senast på våren fick han kontakt med fru Ebba. Trots att hertig Karl upprepade gånger hade gett order om strikt övervakning av de adliga damerna misslyckades han uppenbarligen i att isolera dem – och visste det också själv. I april beklagade sig hertigen för Axel Rynning att ”de finska fruarna alltid där de i staden vistas och umgås, brukar deras onyttiga mun på oss, så befalla vi fördenskull härmed nådeligen, att ni därefter rannsakar, tillstodjandes och dem att de icke det ringaste steg utstige, av de hus där de är införvarade.”³⁰³

För att förhindra intriger och splittra fiendens styrka planerade hertig Karl att flytta adelsdamerna längre bort från Finland, till Örebro. Enligt planen skulle varje dam ha endast en tjänarinna som sällskap.³⁰⁴ Denna order visar att damerna förvisso inte försmäktade i fängelseceller. Men omständigheterna var förstås något helt annat än under normala tider, när kvinnorna hade tiotals tjänare och tillgång till de egna godsens matförråd, kläder och utrustning. Eftersom de egna medlen inte kunde användas, var de tvungna att skuldsätta sig. Ebba jagades under de följande åren av långivare som hade fordringar på hundratal daler.³⁰⁵

Hertig Karls brev om de ”finska fruarna” nämner inte Ebba vid namn. Det är emellertid klart att Sigismunds anhängare och

sändebud försökte träffa henne och att hon betraktades som en särskilt viktig kontaktperson. Senast på vårintern hade Ebba återfått hälsan så pass mycket att hon åter kunde hålla kontakt med Sigismund och hans anhängare, framför allt sin egen son. Kung Sigismund för sin del skickade ett brev till borgerskapet i Stockholm, i vilket han lovade gottgöra dem för ett lån på hundra daler som fru Ebba behövde för sina nödvändiga utgifter.³⁰⁶

Under våren 1598 fick Ebba och döttrarna nyheter från Polen-Litauen. Nyheterna var uppmuntrande, för de tydde på att kung Sigismund äntligen tänkte anlända till Sverige med sina trupper.³⁰⁷ I maj spred sig informationen bland Sigismunds anhängare att Ebba hade fått goda nyheter av sin son. Kungens fartyg närmade sig Stockholm och Johan bad sin mor ordna med foder åt hans ridhästar.³⁰⁸ Johan Fleming hade i likhet med sin kusin Gustav Stenbock utsetts till kungens kammarherre. Det innebar att om Sigismund på nytt tog makten i Sverige, skulle fru Ebbas och Klas Flemings son kunna få ledande uppdrag i riket.

Sigismund hade i mars 1598 fått godkännande av ständerna i Polen-Litauen för ett stridståg mot Sverige, och i slutet av juli landsteg hans armé i Kalmar i södra Sverige. Adeln och krigshärarna i Götaland anslöt sig till kungens sida och utöver slotten där lyckades trupperna även erövra Stockholms slott. Sigismunds förtrogne man, Klas Bielke, blev befälhavare på slottet. I slutet av juli landsteg även de finska trupperna i Uppland, men Sigismunds soldater försenade sig från den avtalade anfallstiden och Arvid Stålarms med manns måste retirera. Den avgörande sammandrabbningen mellan hertig Karls och Sigismunds krigshärs ägde rum utanför Linköping i september 1598.

Medan striderna pågick verkar fru Ebba samt döttrarna Katarina, Hebla och Margareta ha varit kvar i Stockholm.

Trots att de befann sig långt från slagfälten, var de inte sysslösa. I augusti 1598 försökte man sig inom hertig Karls flotta av allt att döma på myteri. Intrigerandet påminde om det som Daniel Hjort gjorde under belägringen av Åbo slott, men nu riktade det sig mot hertig Karl. Det spreds ett rykte bland manskapet på skeppet "Lejonet" att en stor del av trupperna stod på kungens sida och att flottan borde avbryta sitt krigståg och återvända till Stockholm. Förluststämningen spreds av kapten Welam de Wijk den yngre – samme man hos vars mor fru Ebba satt fängslad.

Welam de Wijk ställdes inför krigsrätt för sina försök till uppvigling. Rättegångsprotokollen visar att de Wijk hade fått anvisningar för myteriet av såväl Laski som Ebba.

Så skulle han bliva gjord till en stor herre [...] Bekände och förtalte Welam att Fru Ebba, herr Klas Flemings änka, hade rått honom till att förhandla med herr Klas Bielke och Herr Laski, att han kunde få nåder. Därpå han är gängen till dem och så vitt genom deras ord, löften och tillsägelser låtit beveka sig, det han haver dem lovat och tillsagt, att ville göra folket motspänstigt uti hela flottan, och göra myteri (Det han ock någondeles begynt haver, och väl mera uträttat om Gud icke hade detta hans förrädiska uppsåt uppenbarat).³⁰⁹

Den unge kaptenen dömdes till döden och sköts dagen därpå. Enligt protokollet var skeppets hela besättning närvarande och de tillfrågades ceremoniellt om de ville att de Wijk skulle benådas. Tre gånger ropade alla att de inte ville benåda en förrädare, eftersom benådning befarades uppmuntra andra till förräderi. Alltså fick kapten de Wijk dö.

Carl Carlsson Gyllenhielm berättade i sina memoarer att de Wijk hade avslöjats under ett dryckeslag som underamiral Per Stolpe hade ställt till med för att hitta förrädaren. Stolpe hade

druckit duskålar och samtidigt dragit av sig sin rock och sina byxor och krävt att de lägre officerarna skulle göra likadant. En betrodd tjänare undersökte kläderna som slängts från kajutan ut på däck och då i Welams kläder hittat brev av Samuel Laski.³¹⁰ Enligt Carl Carlsson hade de Wijk i sina kläder gömt brev även av Ebba och Sigismund, men de nämns inte i rättegångsprotokollet. Carlsson berättar vidare att Ebba hade övertalat Welam de Wijk till förräderi ”med stora löften om äktenskap med en av herr Klas Flemings döttrar”.³¹¹

Hade fru Ebba verkligen köpslagit om sin dotter för att störta hertig Karl från makten? Som så ofta är fallet, har de färgstarkaste påståendena om Ebbas agerande antecknats först i senare hågkomster. Rättegångsprotokollet som fördes genast efter att förräderiet avslöjades säger ingenting om dottern eller äktenskapslöften. Samtida anekdoter kunde inbegripa äktenskapslöften som gavs för politiska syften, men i bevarade brev finns inga medgivanden från föräldrar eller giftomän om sådana motiv.³¹² Det är dock mycket möjligt att de unga tu hade lärt känna varandra i Welam de Wijks hus och att det hade varit tal om giftermål. Författaren Fredrika Runeberg har i sin roman *Sigrid Liljeholm* (1862) målat upp en fiktiv kärlekshistoria mellan Katarina Fleming och Welam de Wijk.³¹³

Welam de Wijks försök till myteri förefaller kanske en aning klumpiga. I augusti 1598 verkade Sigismund ändå fortfarande ha möjligheter att återta sin maktställning i Sverige. Eftersom även Stockholms slott var i händerna på Sigismunds anhängare, kan viljan att försvara kungen och fru Ebbas anvisningar ha påverkat den unge de Wijk. Också i övrigt tycks Ebba ha fortsatt agera för kungen på alla sätt hon bara kunde. I september 1598 förlorade dock kungens trupper slaget vid Stångebro utanför Linköping. Efter slaget avtalade hertig Karl och Sigismund att Sigismund skulle komma till Stockholm och ta över regeringsmakten. Därefter skulle riksdagen och ett

oavhängigt råd sammansatt av utländska furstar utreda rikets tillstånd.³¹⁴

Sigismund bröt omedelbart mot avtalet. Han litade på varken sin farbror, sina anhängare eller sig själv. I stället för Stockholm styrde kungen sin flotta mot Polen. Till sina trogna skaror i Finland och Livland sände han stränga uppmaningar att försvara sig mot hertig Karl och gav vaga löften om att skicka kompletterande styrkor.³¹⁵ Ebba och hennes döttrar befann sig fortfarande i fångenskap och hoppet måste så småningom ha falnat. Det hårdaste slaget låg dock ännu framför dem.

”EDER ÖDMJUKA SON HAVER JAG VARIT”

Vintern 1598–1599 förstärkte hertig Karl sin makt i Sverige. Det var allt lättare att beskylla kung Sigismund för att vara ynkryggad och för att han hade övergett sitt rike och placerat opålitliga riksråd på slotten. I januari 1599 godkände adeln och prästerskapet hertig Karl som regerande arvfurste, det vill säga de gav honom praktiskt taget kungens befogenheter. Sigismund ålades att sammankalla riksdagen inom fyra månader. I praktiken var det givetvis klart att det var rätt så omöjligt för kungen att ta sig till Sverige vintertid.

I maj 1599 kapitulerade det kungatrogna Kalmar slott och i juni konstaterade riksdagen i Stockholm att kung Sigismund hade lämnat det svenska riket vind för våg och svikit sin kungaed. Hertig Karl fick tillstånd att anfälla Finland med beväpnade styrkor och tvinga de finska trupperna till lydnad. Hertig Karls andra fälttåg till Finland blev även ödesdigert för Ebbas son Johan Fleming.³¹⁶

Johan Fleming hade deltagit i slaget vid Stångebro vid sidan av kungen och dragit sig tillbaka till Polen med Sigismund. Johan var knappt tjugo år gammal, fortfarande en yngling också

i samtidens ögon. Som son till den berömde Klas Fleming och som Sigismunds kammarherre representerade han hoppet om kungens återkomst, men hans möjligheter att påverka situationen var begränsade.

Johan reste dock till Finland 1599 för att där försöka samla ihop en del lösöre som skulle kunna hjälpa modern Ebba och systrarna. I februari var han i Reval där han lånade åttahundra daler av kapten De la Blanche.³¹⁷ Senast på sommaren anlände han till Finland. System Katarina beskrev händelserna nästan ett halvsekel senare:

Dock efter han fått höra om sin Moders besvärliga tillstånd, och han ingen undsättning kunde vinna hos konungen, förorsakades han att fordra sig tillstånd, att draga till sina gods i Finland, och tillse, om han där kunde bringa sin fångna moder och systrar undsättning. När han dit kom voro godsens öde blivna [...] Alltså gjorde han sig färdig på resan till sin tjänst igen; dock uti den mening, att taga avsked till att pröva sin lycka i främmande land.

När han kommit till sin gård Qvidja, [...] att där stiga till skepps, så tilldrog sig, att några aviser kommo emellertid från Sverige, att Hertig Carl var på resan för att åter intaga Finland. Alltså kom Arvid Eriksson till honom till Qvidja, och övertalte honom med dessa formalier att bli kvar, att om gemene man såg att han som var konungens kammarherre reste därifrån, skulle det giva dem en sådan skräck, att icke en man skulle hålla stånd.³¹⁸

Johan Fleming stannade alltså i Finland för att kämpa för sin kung och deltog i försvaret av Åbo slott på hösten 1599. Hertig Karls trupper slog Sigismunds anhängare först i S:t Märten, sedan i Helsingfors, Åbo och Viborg. Befålet på Åbo slott kapitulerade när de lovades rättegång inför riksdagen. Detta gav

hopp om att ständerna kunde uppnå en lösning på konflikten, och under tiden i väntan på rättegången skulle hertigen kanske vekna något och Johans liv kunde besparas. Arvid Stålarms var även redo att som högsta fältherre ta all skuld på sig. Kort efter att slottet kapitulerat, i mitten av oktober 1599, skrev Johan till sin mor i rätt så hoppfull ton:

Min hjärtans allra käraste Moderkär, jag önskar utav Gud eder hälsa måtte långvarig bliva, desslikes min kära moders syster jungfru Märta, samt mina kära syskons; Jag, Gud ske lov, mår väl till livssundhet. Vad annan motgång beträffar, är med mig, såsom efter världens lopp, med alla människor vanligen föreligger, som få vänner haver uti motgången [...] Vad andra mina belägenheter beträffar, vet denna budbärare väl till att berätta. Intet mera lyder till att skriva, utan önskar, att jag måtte få se min hjärtans allra käraste Moderkär med hälsan. [...]

Eder ödmjuka son alltid

*Johan Fleming, Friherre till Vik.*³¹⁹

En knapp månad senare var stämningen dystrare. Hertig Karl hade inte hållit sitt löfte om att den finska adeln skulle föras för att förhöras av riksdagen, utan hade genast efter kapitulationen arrangerat en rättegång i Åbo, där ”upprorsmakarna” dömdes till döden, bland dem Klas Flemings söner. I början av november avrättades Johan Fleming och hans halvbror, den utomäktenskaplige Olof Klasson, på torget i Åbo.

I väntan på avrättningen hade Johan Fleming i sitt fängelse- rum på Åbo slott den 8 november 1599 skrivit en ”Memorial för min hjärtans kära moderkär, vad efter min oskyldiga död skall bliva bestält”.³²⁰ I den bad Johan Fleming sin kära mor ihågkomma familjens trogna tjänare som hade hjälpt honom under hans sista stunder. Han nämnde särskilt Filippa Klasdotter, den oäkta dottern till hans far, och hennes make Johan Johansson,

som under hans fångenskap hade levererat mat och dryck till honom och lovat ombesörja en hedersam begravning för honom. Johan Fleming berättade att han hade lyckats få ihop något av familjens egendom från Pargas och Sagu och hade skickat det till Gävle för förvaring. Han bad sin mor betala hans egna och faderns skulder och avslutade med orden:

*[...] den trängtan och åstundan, som Hans Furstliga Nåde
haver haft, till att ödelägga eller fördämpa min släkt, haver
varit den förnämsta orsaken, vilket nu efter hans vilja gånget
är. Gud tröste Eder min hjärtans kära Moderkär samt mina
kära syskon och låte oss finnas uti den eviga glädjen.*

Eder ödmjuka son haver jag varit

Johan Fleming.³²¹

Utöver dessa sista hälsningar fick Ebba i slutet av 1599 läsa tjänaren Johan Bertilssons beskrivning av själva avrättningen. Johan Bertilsson berättade i sitt brev hur han hade försökt föra förmildrande meddelanden mellan hertig Karls betrodda män och den fängslade Johan Fleming, och hur Johan Fleming länge hade hoppats få något slags nåd eller ens anstånd med avrättningen. Men när inget hopp längre fanns, hade den unge mannen berett sig på att i dödens stund på alla sätt uppvisa lugn och tapperhet.

Enligt tjänarens skildring koncentrerade sig Johan Fleming på tröst genom böner och med stöd av en präst. Avrättningen hade gjorts till en storstilad händelse med en procession där de dömda gick från Åbo slott längs Aura å till torget framför rådhuset, där bödeln halshög dem. I beskrivningen vann Johan Fleming en moralisk seger över hertigen och sina domare, för han vände med sitt mod avrättningen till sin egen martyrb berättelse:

Så gick han ett gott stycke fram och tröstade sig med Guds ord [...] och vad icke prästen kunde trösta honom, så tröstade han prästen, så att ändock det var bedröveligt och mer än sorgeligt, att så skulle tillgå, dock var hans tröstande, som han sig själv och andra tröstade med, ganska hugnelig att höra uppå, som han både på svenska, tyska, latin och italienska framförde, vilket jag allt icke förstod.

Och till alla som honom mötte och sågo på honom, ropade han till med glad stämma och röst: ”farer väl alla mina goda vänner och allt ärligt folk, och är det någon den jag i några måtto förtörnat haver, så beder jag om vänskap”, så att alle som det hörde, gråto och jämrade sig öfver hans oskyldiga död. [...]

Och vid han så gick, sade han till mig, (vilket skedde vid den kyrkogården, som är emellan den stora kryddgården och fällbodarna): Jag vill och begär Johan Bertilsson, att du ser till det du kan komma till min moderkär, och säg henne om min hädanfärd, och bed henne, att hon vill giva sig till freds, och säg att jag gärna och gladelig gick härtill, lika som en man som hela dagen haver arbetat gärna vill gå till vila. Så gärna vill och jag gå till denna min död, vilket jag stadigt tror och vet att det icke skall vara någon död, utan en ända på all min jämmer och vederböda, och såsom en ingång till den rätta glädjen, där jag och förhoppas, att min Moderkär skall finna mig igen [...]

Och begär jag att du tager den sedeln till dig som jag skrev, och för den till min Moderkär, och för och denna ringen dit, jag har nu intet annat i mitt våld det jag kan sända henne, och säg att jag befallede henne den allsmäktige Gud i våld, Han förhoppas jag skall vara min hjärtans kära Moderkärs tröst uti hennes kors.³²²

Ännu på schavotten förkunnade Johan Fleming att han visste sig vara syndig på många sätt inför Gud. I världslig bemärkelse ansåg han sig dock vara oskyldig till det brott han dömts för.

I Livrustkammaren i Kungliga slottet i Stockholm förvaras ett svärd med inskriptionen: "Medh detta Swerdh är Richs Rådetz och General Gouverneurens i Finland gamla Claes Flemingz ena Sohn halshuggen efter Konung Carl den IX:s befalning". Texten tyder på att det var detta svärd som avslutade Johan Flemings unga liv 1599. Svärdsfästet och troligen också inskriptionen är dock från 1700-talet, och svärdets ursprung är även i övrigt oklart. Det vi med säkerhet vet är att Johan Fleming efter sin avrättning begravdes i Åbo domkyrka.

Den dödsdömdes mod och lugn var ett sätt att visa sin oskuld, och Johan meddelade att han överlät sin dom till den himmelske domaren. Johan Flemings mod fick hertig Karl och domen som han föranstaltat att framstå som tyranniska.³²³ Det var i varje fall så tjänaren Johan Bertilsson beskrev händelserna, och i den politiska pamfletten *Hertigh Carls Slaktarebenck* konstaterades det rakt ut att hertigen höll sitt löftes anda och bokstav ”lika väl som kung Kristian Tyrann höll sitt 1520 i Stockholm”.³²⁴

Den dödsdömde oroade sig för att bödeln skulle behålla hans kläder som lön, och sedan under fastlagskarnevalen springa emot familjen klädd i hans dräkt. Ett annat bekymmer gällde behandlingen av kroppen – Johan Fleming önskade att det inte skulle göras något ”spektakel” av hans kropp efter döden. Kropparna efter de avrättade klubbekrigsledarna hade förts till deras hemorter och lagts på stegel och hjul för alla att se, och 1599 lät hertig Karl i Viborg placera kropparna av Sigismunds avrättade anhängare skändligt till allmän beskådan.³²⁵

Johan Fleming lyckades dock få ihop en ersättning i pengar till bödeln, som därmed lovade lämna hans kläder i fred. Efter de sista bönerna och sångerna lade den unge mannen sitt huvud på stupstocken och dog av svärdshugget. Han hade önskat att Olof Klasson skulle ha kunnat ärva släktens vapen, och framförde detta önskemål till modern. Denna sista önskan om släktens fortbestånd blev dock ouppfylld.³²⁶ Olof avrättades efter sin halvbror. Johan Fleming begravdes i Åbo domkyrka och hans lik lämnades inte till allmän beskådan eller för asfäglar att picka på. Också hans olycksbröder som avrättades vid samma tillfälle begravdes i vigd jord.³²⁷

Den unge Johan Fleming miste livet mer för sin fars än för sina egna handlingars skull. Däremot överlevde Arvid Stålmarm, som hade lett försvaret av Åbo slott och varit befälhavare över trupperna i Finland. Arvid skrev en hälsning till Ebba

från fängelset, i vilken han sörjde det inträffade och konstaterade att han inte under sina sextio levnadsår hade sett en sådan skenrättegång som den som hertig Karl hade genomfört i Åbo. Arvid Stålarms ville intyga sin oskuld gällande Johan Flemings död, och förklarade att han skilts från ynglingen i sämja och vänskap. Han avslutade sitt brev med:

Gud bättre att Eder Frudöme skulle så ofta få sorg ovan på sorg, synnerligen av den som Eder Frudöme skulle hava haft eder endaste ålderdoms tröst och glädje, och är så illa [...] av daga tagen: men Gud som är långmodig [...] hjälpe och styrke Eder Frudöme i Eder stora sorg och bedrövelse. Den samma Herren må döma dem, som den framlidne herren och mig och de andra dömt hava, på den yttersta dagen. Beder Eder Frudöme ville icke upptaga mig uti misstycke.³²⁸

Arvid Stålarms tillade i slutet av brevet: ”Om jag får leva, skall jag tala om för eder om Birckholtz ’dygder’ gentemot Johan Fleming.” Denna kommentar förefaller illavarslande. Hade Hieronymus von Birckholtz på något sätt påverkat Johan Flemings öde? När släkten slocknade på svärdssidan skulle Flemingarnas lantegendomar övergå i Hieronymus von Birckholtz och Anna Flemings besittning.

Bara ett tiotal dagar efter Johan Flemings avrättning utfärdade också hertig Karl ett brev, där han bekräftade att Quidja gård var Hieronymus von Birckholtz och dennes hustrus egendom. Hertig Karl gav även Hieronymus rätt att beslagta gårdarna som Klas Fleming lagstridigt hade gett sin frilla och hennes barn.³²⁹

Vid ingången till det nya seklet tycktes Ebba Stenbocks ställning, förmögenhet och familj ha skingrats vind för våg. Några år tidigare hade Ebba beskrivit minnet av sin mans ädla död som den enda glädjen i de tröstlösa änkedagarna. Nu kände hon en

likadan tröst i – och sorg över – den ende kvarlevande sonens tappra död. Under 1599 hade Ebba utöver sin son också förlorat en av sina döttrar. Margareta, som är känd från ett enda bevarat brev, dog 1599 och begravdes i Stockholm.³³⁰

Många ansåg att hertig Karl gick för långt i Johan Flemings dödsdom. Hertigen beskrev sina motståndare som intrigörer och rikets fördärvare, och i sin rimkrönika förringade och hånade han många av sina motståndare. Johan Flemings avrättning var dock en så uppenbar hämnd på den avlidne fadern, att dödsdomen blev ett bevis på hertigens blodtörst.

Trots att hertig Karl i sina egna skrivelser och brev framställde läget i bästa dager för sig själv, förmådde kvinnorna i de familjer vars män han avrättat bevara sin version av historien och föra den vidare. De tolkningar Ebba och hennes döttrar gjorde har bevarats och dominerat många historieverk, eftersom de sparade de brev som skildrar Johan Fleming och hans tapperhet inför döden. Katarina Fleming behöll de sista breven av Johan Fleming och Johan Bertilssons beskrivning av avrättningen. I december 1643 skrev hon egna kommentarer till breven och gav dem förmodligen till historikern Arnold Johan Messenius.³³¹ Det vi vet om Klas Flemings död och likaså om Johan Flemings sista stunder i livet är det som familjens kvinnor beslutade bevara för eftervärlden.

NÅD OCH RÄTT

S eklet var nytt, men hoppet om Sigismunds återkomst falnade. Under de kommande åren hördes visserligen olika klagomål mot hertig Karl, det ryktades om konspirationer och några trevare gjordes om möjligheterna till maktombyte. I praktiken var dock förtroendet för Sigismund borta och hertig Karl skyndade sig att kväsa de riksråd som han ansåg utgöra ett hot mot sina maktsträvanden.

Bara några månader efter avrättningarna i Åbo, på skärtorsdagen den 20 mars 1600, föll bödelns svärd i Linköping. En grupp högadliga dömdes för landsförräderi och avrättningen av dem är känd som Linköpings blodbad. Klas Bielke, som haft befälet på Stockholms slott, och tre andra klarade sig med livet i behåll. Bielke gick så långt att han rentav bad om nåd på sina bara knän. Hans bror Ture Bielke avrättades, likaså Erik Sparre, Bengt Falk samt bröderna Gustav och Sten Banér.

Två andra som klarade sig med livet i behåll var Arvid Stålarm och Axel Kurck som varit ledande män i Finland. Eventuellt hoppades hertig Karl att de skulle kunna avslöja ytterligare uppgifter om Sigismunds anhängare och deras verksamhet. Även Ebbas bror Karl Stenbock hörde till de åtalade och dömdes till fängelse.³³²

En skildring av Linköpings blodbad som bevarats till våra dagar skrevs av Gustav Banérs dotter Anna. Gustav Banérs hustru Kristina Sture och familjens barn tillbringade de sista gemensamma stunderna med honom i fångenskap efter att domen hade förkunnats. På samma sätt som Johan Fleming hade lämnat sin ring till minne åt sin mor, gav Gustav Banér sina barn smycken och en bönbok som personliga minnen.³³³

Anna Banérs memoar avbryts när männen hämtas till avrättningen. Familjens kvinnor skulle ha velat följa med dem, men de lämnades gråtande bakom galler. Närvaron av hustrur och döttrar skulle kanske ha vänt publikens känslor mot hertig Karl. Gustav Banér hoppades dock att barnen inte skulle skämmas över sin far och inte heller försöka hämnas hans död: det var bäst att överlåta dömandet till den allsmäktige.³³⁴

Det är klart att elände och bitterhet rådde i många familjer som hade splittrats av avrättningar, fångenskap och landsflykt. Bitterheten underblästes av att en del familjemedlemmar hade stött hertig Karl och deltagit i utdelandet av domarna. Exempelvis Ebbas systersöner Erik, Magnus och Abraham Brahe deltog i Linköping i att döma sin sväger Erik Sparre, som var gift med deras syster Ebba.³³⁵

Förvisso rådde det samtidigt en ännu större misär i många familjer i de lägre samhällsgrupperna. I Finland hade befolkningen varit tvungen att avstå stora mängder livsmedel till krigshärarna under de olika oroligheterna de senaste åren. Också godsägarna byttes ut, vilket försvårade utkomsten för många vanliga bönder, landbor och tjänare.

Nyheterna från Linköping nådde förmodligen Ebba genom mellanhänder, eftersom hon fortsättningsvis satt fängslad. Efter avrättningarna verkar dock hertig Karl ha känt sig säkrare, eller så hade han helt enkelt tid att fatta beslut om de fängslades öde. Sveriges ständer hade krävt att adelskvinnorna inte skulle behöva lida för sina mäns handlingar. Detta var även andan i

Konstnären Robert Wilhelm Ekmans tolkning av Gustav Banérs sista stunder med hustrun Kristina Sture och deras barn i Linköping 1600. Senare vann sonen Per Banér den unge kung Gustav II Adolfs gunst och gifte sig 1615 med Hebla Fleming, dotter till Ebba Stenbock och Klas Fleming.

den gällande lagstiftningen: maken eller maken till en man eller kvinna som konstaterats vara landsförrädare var inte ansvarig för mannens eller hustruns död.

Trots det hade de som dömts till döden eller fängelse och deras familjer fråntagits all mark, det vill säga grunden för deras utkomst. De adliga fruarna och änkorna fick lov att var och en enskilt framställa sin sak för hertigen och bevisa vilka gårdar som var deras egna arvegods eller gemensam egendom som tillkommit under äktenskapet.³³⁶ Det som räddade många kvinnor

var att deras män hade gett dem en värdefull gård i morgongåva, alltså som änkepension.

Anna Horn på Villnäs, Lars Flemings änka, fick en välvillig bekräftelse på sin framlidne mans förläningar av hertig Karl. Anna hade själv stannat i Finland, och också hennes man hade efter en kort flyktresa återvänt och vunnit hertigens gunst. Hertigen meddelade dock att vissa adelsdamer gjort sig skyldiga till landsförräderi när de stöttat sina rebelliska söner eller svärsöner.³³⁷ Ebba Stenbock var en av dessa damer.

I november 1602, fem år efter den första erövringen av Åbo slott, gick hertig Karl äntligen med på att återge Ebba hennes egendom. I sitt beslutsbrev betonade han att beslutet var fattat av nåd och inte av rätt.

*Vi Carl etc. göre veterligt, att ändock framlidne Klas Fleming genom sin rebelliska handel [...] såsom Fäderneslandets otrogne och orolige ledamot och fördärvare haver förbrutit och förverkat icke allenast livet, utan och allt det gods, både löst och fast, som han här i riket haver efter sig. Och Sonen efterföljde faderns fotspår, och dem tilläventyrs väl hade uppfyllt, om han hade längre fått leva. Så kan och Modern, under vilkens hand Sonen var och sig hos den upproriska hopen i Finland finna lät, icke alldeles vara utan skuld.*³³⁸

Hertig Karls hänvisning till att Johan Fleming kanske skulle ha genomfört sin fars ”rebelliska handel”, påminner om tanken om blodsutgjutelse under inbördeskrig som Heikki Ylikangas ofta har framfört. Segraren i ett inbördeskrig fördelar straff inte bara utifrån vad motståndarna har gjort, utan också utifrån vad de skulle ha kunnat göra i framtiden.³³⁹

Dock likväl så hava vi hellre velat bruka nåden än rätten, och mera ansett gott folks förbön, än vad som riket och oss kan vara skett emot, och fördenskull av gunst och nåd unnat och efterlätit, [...] Klas Flemings hustru, ädla och välbördiga Fru Ebba alla sina och halvparten av sin framlidna mans arvegods, var de än kunna vara belägna. Men med den andra halvparten, såsom och de fördärvade gods skall hon intet befatta sig med. Vi förbjuda alla som oss med hörsamhet och lydno förpliktade är, att de icke tillfoge henne uppå förut nämnda gods eller något annat som henne tillhörer något överväld eller orätt i någon motto.³⁴⁰

Trots att brevet innebar en lättnad i Ebbas situation, kan vi förmoda att dess ton kändes bitter. Hertig Karl lovade visserligen att hon skulle återfå sin egendom, men samtidigt laddade han sitt öppna brev med sådana beskyllningar som Ebba efter Klas Flemings död i ett brev till sin syster änkedrottning Katarina hade bedyrat vara osanna.

Därtill lämnade uttrycket ”halvparten av sin framlidna mans arvegods” många öppna frågor: vilka gods kunde Ebba alltså kräva tillbaka och hur avgränsades den andra halva som hon inte hade rätt till? Kunde exempelvis Klas Flemings hus i Stockholm, som getts bort några år tidigare, återkrävas eller inte? Hertig Karl hade nominellt återbördat arvegodsden, men de beboddes redan av nya ägare som inte lät sig vräkas i en handvändning. Bevisningen av äganderätten försvärades av att familjens arkiv och därmed alla dokument hade beslagtagits och förts till Gripsholms slott.

Både Ebba och dottern Katarina skrev till inflytelserika personer för att återfå sin egendom. Detta uppdrag skulle ha skötts av sonen Johan, om han hade fått leva. Så sent som på 1610-talet var Katarina tvungen att vädja till kungens nya förtrogne man, den inflytelserike rikskanslern Axel Oxenstierna, för att familjen skulle få även resten av arvegodsden i sin besittning. Vissa

egendomar återbördades först när Ebbas dotter Hebla gifte sig och hennes man Per Banér åtog sig att driva saken.³⁴¹

Hertig Karl konstaterade i sitt brev att han ville beakta goda människors förböner för Ebba. En av dessa goda människor var kanske änkedrottning Katarina. En annan viktig förespråkare kan ha varit systersonen Abraham Brahe som hade övergått till hertigens läger och var honom trogen.³⁴²

Abraham hade ett nära förhållande till sina mostrar och de besökte varandra och träffades på Strömsholm, Drottningholm och Rydboholm. I brev framkommer det att släktingarna reste med änkedrottningens båt mellan de olika slotten vid Mälaren. Ebba och hennes systrar var också ofta på plats kring tiden för Abrahams barns födslar.³⁴³

I januari 1606 deltog Ebba i dopfesten för Abraham Brahes och Elsa Gyllenstiernas son Karl på Rydboholm. Abraham hade bett sin moster änkedrottningen till fadder, men Katarina orkade inte längre själv resa till dopet, även om hon gärna tog emot faddersuppdraget. Katarina föreslog i ett brev att ”vår Kära Syster Fru Ebba, som nu hos eder stadd är, att hon skall delta i vårt ställe”. En annan fadder var Abrahams svägerska, den tyska hertiginnan Elisabet von Braunschweig-Lüneburg. Hennes make, den katolske Erik Brahe, hade efter Linköpings blodbad än en gång bytt läger och övergett hertig Karl. Därtill hade han lämnat landet och sin hustru, till vilken han redan länge haft en sval relation.³⁴⁴

Ebba Stenbock var en tämligen övad skribent. De adliga försökte inte ens lära sig en lika jämn handstil som de skolade skrivarna hade. Bokstäverna är så kallad tysk skrift, som avviker något från dagens skrivtecken. I det här brevet som Ebba sände 1606 tackar hon Elsa Gyllenstierna och hennes make Abraham Brahe för deras gästfrihet och önskar få hjälp i sina ekonomiska trångmål efter makens och sonens död.

Ebba var inte den enda av dopgästerna vars liv hade slagits i spillror av kampen om tronen. Abrahams hustru Elsa Gyllenstierna hade förlorat sin bror och dennes barn som landsflyktingar till Sigismunds hov, och Abrahams syster Sigrid Brahe hade likaså följt sin man Johan Gyllenstierna till Polen-Litauen. Även en annan av Abrahams systrar, änkan Margareta Brahe, hade anslutit sig till Sigismunds sällskap, och hon beskyllde djupt sina bröder för att hennes man Johan Sparre hade avrättats i Kalmar 1599.³⁴⁵

Det var säkerligen med anledning av sitt besök vintern 1606 som Ebba samma år i maj tackade Elsa Gyllenstierna för ”systerlig kärlig benägenhet och den goda långeliga förplägnad jag senast hade hos min kära bror och min kära syster”.³⁴⁶

Ebba skickade kära hälsningar också från sina döttrar Hebla och Katarina, som var ett stöd och en tröst för sin mor. Katarina verkar med tiden ha tagit ansvar för familjens angelägenheter vid sidan av sin mor, och hon skötte ofta praktiska ärenden och korrespondens.

Ur hertig Karls synvinkel utgjorde de unga döttrarna inget sådant politiskt hot som släktens manslinje, och de behövde alltså inte krossas. Deras kusiner hamnade dock i svårigheter efter att ha korresponderat i hemlig skrift med Erik Sparre som hamnat i onåd.³⁴⁷ Deras kusinbarn Ebba Bielke fängslades efter att det framkommit att hon fått brev av sin far där han kritiserade hertig Karl. Fadern Hogenskild Bielke måste sona de anklagande orden i sina brev med döden.³⁴⁸

I början av 1600-talet var Sverige verkligen inget modelland för yttrandefrihet eller öppen offentlig debatt – en förolämpning av regenten var en handling som kunde medföra dödsstraff. Den åldrande änkan Sigrid Sture reflekterade i en dikt hon skrev under tidigt 1600-tal att man levde i svåra tider, då det inte var säkert att beklaga sig över sina bekymmer för andra.³⁴⁹

I sitt brev till Elsa Gyllenstierna bedyrade Ebba, enligt god brevstil, att hon skulle ersätta Elsa för dennas välvilja, på det sätt Gud ville. Omständigheterna var dock inte just då särskilt ljusa, utan Ebba själv behövde hjälp. Hon hade uppenbarligen redan pantsatt sängtäckan hos Elsa och Abraham och ville nu sälja täckena:

Käraste hjärtans syster, jag skulle dem härom nu icke benöda, om det icke var mig så mycket omträngande. Jag är några bli-ven skyldig som jag alla dagar bliver avkrävd, därför måste jag nu söka några medel. Ber dem kärligen att ni icke ville mig häri förtänka.³⁵⁰

Ebba hade blivit svårt skuldsatt, delvis av egna lån och delvis av sådana som sonen Johan lämnat efter sig. Hon hade varit tvungen att pantsätta och sälja av den bevarade egendomen till släktingar och bekanta.³⁵¹ Johan Flemings skuld på åttahundra daler i Reval var bara en av många. I och för sig var det ingenting ovanligt att de högättade på den här tiden ständigt hade olika obetalda lån och fordringar. Skulder på hundratals daler var dock ett stort problem, särskilt för sådana som Ebbas familj, då äganderätten till inkomstbringande gårdar och deras avkastning var osäker. Ebba meddelade 1604 att hon gett sina smycken i pant till adelsfröken Anna Larsdotter Hordeel. De var en tillfällig ersättning för ett lån på tvåtusen tyska daler och tvåhundra svenska daler som Johan Fleming tagit.³⁵²

Sigismund hade ursprungligen uppnått den svenska tronen till stor del med stöd från Klas Fleming, så det hade varit tänkbart att Flemings änka skulle ha förtjänat kungens stöd. Kung Sigismund kom också med några åtbörder för att hjälpa Johan Fleming och Ebba Stenbock med deras skulder och utreda varor som de sänt till Danzig.³⁵³ Någon mer substantiell hjälp verkar han dock inte ha erbjudit.

En möjlighet skulle ha varit att Sigismund hade tagit även Ebba till sitt hov, om hon hade bestämt sig för att lämna landet. Sigismunds protestantiska syster, prinsessan Anna, stödde många svenska familjer som hade flytt till Polen.³⁵⁴ Å andra sidan skulle Ebbas landsflykt ha kunnat orsaka svårigheter för hennes släktingar, och familjens egendom som de kämpat för att återfå, kunde ha gått förlorad igen. Alltså stannade Ebba i Sverige i sällskap av sina systrar och döttrar.

Breven som Ebba skrev under sina sista levnadsår är nästan alltid daterade på antingen Drottningholms eller Strömsholms slott, som båda vid den här tiden tillhörde systern Katarina. Även omnämmanden av Ebba i andra personers brev visar att hon bodde med sin syster.³⁵⁵ Katarina, Ebba och Märta höll fortfarande ihop och arbetade gemensamt för släktens kvinnor.

Trots att det från denna tid inte har bevarats några brev av Ebba själv, där hon skulle ha berättat närmare om händelserna 1597 eller konsekvenserna av dem, kan vi allmänt i texter skrivna av kvinnor under denna period iaktta att de tröstade sig i sina svårigheter med tillförsikten att räkenskaperna skulle balanseras senast efter döden. Denna förtröstan gav kraft att klara av tunga förluster och erfarenheter av oförrätt som annars hade blivit övermäktiga.³⁵⁶

FRÅN JÄMMERDALEN TILL DEN EVIGA GLÄDJEN

*Vår kära syster Fru Ebba haver nu på någon tid varit mycket svag av var annandagsfeber. Gud hjälpe henne till sin hälsa och styrka igen.*³⁵⁷

I april 1610 var änkedrottning Katarina återigen orolig över sin systers hälsa. Ebba led av långvarig feber, som samtiden förklarade med obalans i kroppsvätskorna. I dag skulle vi kanske misstänka att orsaken var någon parasit, exempelvis klädlöss.³⁵⁸

Katarinas brev uttryckte dock inte samma oro som när hon tidigare hade väntat på uppgifter om Ebbas hälsotillstånd. Syst-rarna befann sig tillsammans på Strömsholms slott och de närmaste släktingarna kunde följa Ebbas tillstånd. Hos änkedrottningen hade Ebba dessutom tillgång till bra mat. Katarina fick färska livsmedel till sitt bord, exempelvis vildfåglar som bland andra systersonen Abraham levererade.³⁵⁹

Ebba var nu runt sextio år, vilket redan det var en rätt så hög ålder på den tiden, och Katarina var rentav på sitt åttonde årtionde och var i slutet av sina brev tvungen att konstatera att

hon inte längre kom ihåg allt som överenskommits. I korrespondensen nämndes ofta de åldrande systrarnas krämpor.³⁶⁰

Om allt hade gått på sedvanligt vis, skulle Ebba redan ha fått se sina döttrar och söner gifta sig, besökt dem under barnsängstiden och skött sina barnbarn. Men hon hade förlorat sina söner och döttrarna var fortfarande ogifta. Å ena sidan hade en svärson varit till nytta, för han skulle ha kunnat hjälpa familjens kvinnor att försvara sina ekonomiska rättigheter, men å andra sidan kunde en svärson kanske även ha väckt makthavarnas misstankar.

Det fanns dock andra barn i familjekretsen, och som alltid deltog Ebba och hennes systrar i syskonbarnens och familjernas glädjeämnen och sorger. På våren 1608 låg Elsa Gyllenstierna länge i barnsäng på Strömsholm där systrarna Stenbock skötte om henne och hennes småttingar, även om den nyfödda dottern inte levde länge.³⁶¹ Under 1610 tog Ebbas dotter Katarina Fleming hand om Abrahams son, den sjuklige Karl, som skickats till Strömsholm och hon rapporterade till fadern om pojakens mående.³⁶²

Förlusterna som Ebba upplevt – de egna barnens död, domarna som drabbat närstående, de ekonomiska bekymren och politiska tvisterna – kan i våra nutidsögon förefalla förkrossande eller närapå ofattbara. Hon hade dock olyckssystrar, exempelvis Kristina Sture (1559–1619), som i tiderna hade förlorat sin far och två bröder i Sturemorden 1567, då också Ebbas bror Abraham fick sätta livet till. Kristinas make Gustav Banér avrättades under Linköpings blodbad 1600.³⁶³ Änkor som Kristina Sture och Ebba Brahe har avbildats på målningar i sina ståtliga änkeslöjor, som säkert påminde alla om deras förluster.

Hertig Karl, från 1604 kung Karl IX, hann regera officiellt som kung i endast sju år. Vid hans död på hösten 1611 krigade Sverige på flera fronter, och det var inte alls självklart att hans son skulle kunna efterträda honom som rikets följande kung.

Ebba Brahe, Beata Stenbocks dotter, var i stort sett jämnårig med sin moster Ebba Stenbock. Hennes man, Erik Sparre, var en lärd aristokrat som avrättades för sitt motstånd mot hertig Karl. Porträttet visar Ebba Brahe som älderstigen änka med en tidstypiskt anslående, ljus änkeslöja. Efter maktkamperna vid sekelskiftet 1600 fanns det många högborna änkor i riket.

Året därpå tillträdde dock Gustav II Adolf tronen och Sverige övergick så småningom till en period av omfattande krig och en ökande centralförvaltning. Inbördeskrig och slottsbelägringar som var typiska för 1590-talet blev en del av det förflutna.³⁶⁴

I februari 1612 inträffade en incident där Gustav Banérs och Kristina Stures son Per (Peder) spelade en viktig roll och som kom att bli lyckosam också för Ebbas döttrar. Under slaget i Vittsjö hamnade den sjuttonårige Gustav II Adolf i livsfara när han föll i vattnet. Han räddades av ryttaren Thomas Larsson och kammarjunkaren Per Banér. Händelsen ledde till att Per och hans familj fick åtnjuta den unge kungens välvilja. En lysande karriär väntade honom och de tidigare generationernas osämja blev ett minne blott.³⁶⁵

Per Banér gifte sig med Ebbas dotter Hebla Fleming 1615 och då började också egendomstvisterna lösa sig. Banérs ställning var till hjälp för Ebbas döttrar i de kommande årens egendomsrättegångar och i att återställa familjens status.³⁶⁶ Kanske det föll sig naturligt för Hebla och Per, bägge barn till hårt drabbade mödrar, att ingå äktenskap: bådass familjer hade förlorat mycket i maktkamperna.

Ebba hann inte vara med om detta giftermål. Hon avled den 15 mars 1614, i närvaro av sina döttrar. Då hade hon levt sjutton år som änka. Det är möjligt att Ebba hade hunnit ge Heblas äktenskap sin välsignelse, för redan på sommaren 1614 hänvisade Katarina Fleming till Per Banér som den "kära broder" som skötte systrarnas ärenden.³⁶⁷ I sammanhanget verkar hänvisningen innebära att Per och Hebla redan var förlovade och alltså eventuellt hade förlovat sig medan Ebba fortfarande levde.

I juli 1614 arrangerade Katarina och Hebla Fleming sin mors begravning i Pargas kyrka. Inbjudan till begravningen skickades till åtskilliga adliga, bland dem den avlägsna släktingen, den inflytelserike Axel Oxenstierna. I inbjudan konstaterade döttrarna enligt tidens sed att Gud nådeligen hade kallat Ebba

från den oroliga och olyckliga världen till sin ”eviga ro och himmelska glädje”:

Och tvivlar oss intet att vår Käre Broder nogsammt veterlig är det sorgliga frånfälle som oss nu i detta ingångna år, den 15 mars hänt är, i det Gud haver efter sin gudomliga försyn oss [...] ifrån tagit vår Kära Moder, den välborna Fru Ebba Gustavs-dotter Stenbock, friherrinna till Vik, fru till Svidja och Tuna.³⁶⁸

I sitt brev framförde döttrarna en önskan om att deras mor ”med alla sina utvalda Kristustrogna uppå Frälsarens Jesu Kristi yttersta tillkommelse dock uppväckas till en salig uppståndelse.” De inbjöd därmed släktingar att komma för att närvara vid ”den sista hyllningen och tjänsten till vår kära moders kropp”.

Och således har vi enligt våra släktingars råd och medgivande i den Heliga Treenighetens namn beslutat den 14 augusti ämna följa vår saligt hädangångna Kära Moder, enligt hennes sista önskan, till vila här i Pargas kyrka, hos sin saligt hädangångna kära herre.³⁶⁹

Det var typiskt att äkta makar önskade läggas i en gemensam grav.

Utöver den egentliga begravningsinbjudan skickade Katarina samma dag ett separat, förtroligt brev till Axel Oxenstierna, där hon bad om sin ”kära broders” åsikt: borde de skriva om begravningen också till den nya regenten, unge Gustav II Adolf? Katarina vändades för sig och sin syster,

om vi med skrivelse i underdånighet skulle uppvakta hans Kungliga Majestät, vår nådige herre och konung, om vår saliga mors begravning eller icke, eftersom vi veta inte själva eller kunna besinna vad vi här uti bör uträtta.³⁷⁰

Kanhända skavde minnet av de gamla maktkamperna fortfarande, eller så är det möjligt att Katarina helt enkelt inte visste om det var korrekt att skicka en inbjudan till kungen. För säkerhets skull hade Katarina gett familjens sigill till ”kära broder Per Banér”, förmodligen med tanken att Axel Oxenstierna och Per Banér vid behov skulle kunna skriva en begravningsinbjudan till kungen i Stockholm och försegla den å Katarinas och Heblas vägnar. På så sätt skulle kungen hinna få inbjudan samtidigt som de andra och man undvek det tidsödande och osäkra budbärandet över havet.

Ebba hade sannolikt inte på lång tid haft möjlighet att besöka Pargas kyrka och godsets gravkapell där hennes make och deras son Erik, som dött som barn, samt Klas Flemings föräldrar låg begravda.³⁷¹ Hon hade i det kaotiska läget 1597 inte kunnat ordna med en ståndsmässig begravning av sin man, men enligt samtida uppgifter hade en jordfästning ägt rum efter intagandet av Åbo slott, förmodligen mot slutet av 1597 (se s. 110–111).³⁷²

Begravningsförberedelserna pågick dock redan och av senare upprättade föremålskataloger för Pargas kyrka framgår det att Ebba lades till den sista vilan i en sammetsbeklädd kista. Döttrarna donerade även till kyrkan ett altarkläde med texten IHS (Jesus Hominum Salvator, Jesus människornas Frälsare), årtalet 1614 samt Klas Flemings och Ebba Stenbocks initialer.³⁷³ Därmed hade de uppfyllt varje barns plikt och den för deras mor så viktiga önskan – föräldrarna hade begravts med den värdighet som deras ställning förutsatte. Det som 1590-talet hade förstört, byggde 1610-talet upp på nytt.

Kort efter begravningen, i oktober 1614, tog döttrarna hand om ytterligare ett uppdrag som Ebba som sin sista önskan hade gett dem. De donerade två gårdar i Kausela i S:t Karins till ”hederliga Johan Johansson och hans kära hustru, fru Filippa” som ”flitelligen haver bevisat våra saliga kära föräldrar som och vår salige käre broder sin hulda och trogna tjänst jämväl och oss”.

Och vi själva vet det vår salig Kära Moder fullkomligen vid sinnet hade dem för deras trogna tjänst betänka, och namngav två gods av sina morgongåvor benämnda Kausela, som hon dem och deras barn och barnbarn till underhåll efterlåta ville. Och efter det vår salig Kära Moders livstid icke så länge varade att hon det fullbordade, hava vi nu med detta vårt brev vår salig Kära Moders gåva fullbordat och stadfäst.³⁷⁴

Ebbas son Johan Fleming hade även han i sitt sista brev ihågkommit Johan och Filippa, som hade hjälpt honom under fångelsetiden och ordnat med en hederlig begravning för honom. Eftersom Kausela hörde till de gods Ebba fått i morgongåva, hade hon rätt att donera dess gårdar enligt eget tycke, men på 1590-talet hade gårdarna hamnat i Anna Flemings och Hieronymus von Birckholtz besittning.

Fru Ebba hade redan 1608 fått ett kungligt brev över återbördandet av gårdarna, men hennes döttrar utredde ägotvisterna i årtal. Katarina Fleming hänvisade i ett brev till att hennes mor på sin dödsbädd hade ålagt dem att återskaffa gårdarna. När de ärvda egendomarna i Finland omfördelades med von Birckholtzarna, vädjade Katarina återigen till "det löfte vi vår salige mor gjorde vid hennes yttersta".³⁷⁵ Ebba försökte alltså med sina sista önsknings till sina döttrar att ännu justera oförrätterna från 1597–1599, vilket visar hur stor betydelse händelserna hade för Ebba och hela familjen.

Hieronymus von Birckholtz den yngre bestred arvskiftet flera år senare och överklagade till Svea hovrätt att en del av arvet hade undanhållits för släktgrenen. Svarande var å sin husturus vägnar Per Banér, som vid det laget var kungens kammarråd, och han ställde sig mycket högdraget till von Birckholtz krav. Uppkomlingen von Birckholtz framgångar hade upphört med Karl IX och de gamla adelssläkterna återtog vad som var deras.³⁷⁶ Hieronymus von Birckholtz och Anna Flemings

arvingar fick nöja sig med Yläne gård och några mer anspråkslösa gods.

Hebla Fleming och Per Banér firade bröllop 1615, och för festförberedelserna stod återigen änkedrottning Katarina, precis som hon över fyrtio år tidigare hade ordnat Heblas mors bröllopfest. Paret fick sitt första barn 1616 och dottern döptes till Ebba efter sin mormor. Senare föddes Kerstin (Kristina), Gustav och Claes, som döptes efter de övriga mor- och farföräldrarna. De yngsta barnen döptes efter Margareta och Johan Fleming som båda dog 1599 samt Nils och Svante Sture som fallit offer vid Sturemorden.³⁷⁷ Valen av namn verkliggjorde Gustav Banérs sista uppmaning att hans efterkommande inte skulle skämmas över att bära samma namn som en dödsdömd.³⁷⁸

I juni 1620 gifte sig även Katarina Fleming och än en gång skickade änkedrottningen ut högtidliga inbjudningsbrev till ”oss älskliga vår kära systerdotters den ädla och välborne jungfru, jungfru Katarina Flemings” bröllopfest på Strömsholms slott.³⁷⁹ Detta torde ha varit en av de sista festerna som änkedrottning Katarina ordnade. Snart, i december 1621, slocknade också hennes liv och i början av 1620-talet gick även de övriga medlemmarna av släktens äldre generation ur tiden.

Katarina Flemings make Erik Bielke, som också var hennes sysling, hade stått på den förlorande sidan i maktkampen. Hans två farbröder hade avrättats 1600 och 1605. Eriks far Klas hade undvikit avrättning i Linköping genom att be om nåd på sina bara knän (se s. 133). Han hade hamnat i fängelse och sedan i landsflykt, och blivit benådad först 1615. Erik själv hade flytt undan drabbningarna 1598 och levt i landsflykt i tio år. Han återvände men satt fängslad 1607–1610, flydde och levde på nytt i landsflykt 1610–1613, sattes sedan återigen i fängelse 1613–1617, tills han slutligen benådades av Gustav II Adolf.

Katarina Fleming och Erik Bielke hade offrat 23 år av sina liv på att kryssa i efterdyningarna av maktkampen. Under resten av

livet fick de utreda ägotvister och skuldkrav, och Erik var även sjuklig. Det barnlösa äktenskapet varade i 18 år och därefter levde Katarina ett tiotal år som änka. Det verkar ha varit just Katarina som förmedlade uppgifter om familjens historia till Arnold Johan Messenius och kom därmed att påverka familjens eftermäle.³⁸⁰

ARVET EFTER EBBA

S om det ovan framkommit fortsatte maktkampen att skildras på olika sätt under kommande decennier. Hertig Karl producerade sina egna tolkningar och lät sprida berättelser om maktövertagandet som var fördelaktiga för honom. Sigismunds anhängare gav å sin sida upphov till publikationer som beskrev ”Hertig Karls slaktarbänk” och lovordade kungens djärva försvarare. Ebba Stenbocks ”manlighet” och oräddhet återkom i berättelserna, och också Johan Fleming skildrades som outröttligt tapper. Samtidigt försökte hertig Karl rättfärdiga sin berättelse, och 1600-talets svenska historieskrivare kämpade med att formulera sina tolkningar så att de även skulle behaga den regerande kungafamiljen.³⁸¹

Ebba Stenbocks agerande hörde inte till den historia som Karl ville lämna efter sig. I en regelrätt berättelse om en maktkamp var det män som mätte sina krafter, den mer hederliga segrade och förlorarens fel och brister avslöjades. Historien om Ebba hade dock något som fascinerade människor. Det handlade om en typberättelse – en om en kvinna med manligt hjärta. Den innehöll iakttagelsen att kvinnor ibland tog sig an uppgifter som inte enligt samtidens allmänna åsikt tillhörde dem. Trots att Ebba sekel efter sekel ofta bara tillägnades några rader i historieverken, fortsatte berättelsen om Åbo slotts försvar att väcka intresse.³⁸²

Under den nationella historieskrivningens och källpublikationernas guldålder på 1800-talet och det tidiga 1900-talet var berättelsen om ”slottsherren Ebba” lätt att hitta och återberätta, och den fick även en etablerad ordalydelse. Samuel Loenbom sammanställde och publicerade redan på 1770-talet breven som beskrev Johan Flemings sista tid i livet.³⁸³ Kring mitten av 1800-talet kunde vänner av historia också läsa Edward Grönblads källpublikationer *Urkunder upplysande Finlands öden och tillstånd i slutet af 16de och början af 17de århundradet*, som belyste klubbe-kriget och innehöll Klas Hermansson Flemings skildring av händelserna på 1590-talet.³⁸⁴

Samtidigt skapade svensken Anders Fryxell i sina historier en färgstark tolkning av 1590-talets maktkamp, som Zacharias Topelius, med betoning på Finlands historia, förmedlade till finländska skolelever i *Boken om Vårt Land*.³⁸⁵ Yrjö Koskinens *Klubbe-kriget*, särskilt den uppdaterade upplagan från 1877, lyfte tämligen heltäckande fram arkivkällorna om kriget, också sådana dokument som anknöt till Ebba – i Finland.³⁸⁶ Däremot fick brevväxlingen mellan Ebba och hennes systrar i Sverige mindre uppmärksamhet, eftersom det viktigaste för den nationella historieskrivningen var det som berörde Finland.

Också skönlitterära författare blev intresserade av 1500-talets händelser. I Fredrika Runebergs verk *Sigrid Liljeholm* (1862) syns det att hon kände såväl sin tids källpublikationer som forskningslitteraturen. Hennes berättande vacklar mellan 1800-talets väna sätt att skildra människor och de mer rättframma citaten från 1500-talsmaterialet. Det anmärkningsvärda är i varje fall att Fredrika Runeberg i sitt verk reflekterar mycket över Ebba Stenbocks och andra, historiska och fiktiva, kvinnokaraktärers liv och ställning. Utöver Ebba får hennes döttrar samt Welam de Wijks mor, som vändas över kvinnans begränsade rörelseutrymme, stor plats i boken.³⁸⁷

I många andra skönlitterära framställningar från 1800-talet ges Ebba en mindre roll och det är männen som står i centrum.³⁸⁸ I J. J. Wecksells skådespel *Daniel Hjort* är Ebba en sörjande änka, medan den hämndlystna österbottniska Katri ges mer synlighet.³⁸⁹ I Kasimir Leinos skådespel *Jaakko Ilkka ja Klaus Fleming* framställs Ebba som en mild person som lirkar med sin man. Kasimir Leino verkar ha läst Koskinens *Klubbe-kriget*, eftersom vissa av replikerna direkt kan hänföras till Koskinens tolkningar, medräknat benådandet av fångar.

EBBA FLEMING (gladare):

*Men hålan kanske är ett straff väl hårt,
det förtog mig min nattsömn –
kan ett annat häkte för den kraken så förslå?*

KLAS FLEMING (mildare):

Nåväl, låt gå, för din skull, Ebba!³⁹⁰

Å andra sidan – och exceptionellt – är det i Leinos tolkning just hustruns ärelystnad som är motorn för Flemings verksamhet och Ebba har stora maktpolitiska förhoppningar.³⁹¹ Santeri Ingman (senare Ivalo) fokuserade för sin del i romanen *Anna Fleming* på denna olycksdrabbade unga kvinnas öde, men beskrev samtidigt Ebba som en välmenande och – åter exceptionellt – rundlagd svensk dam som förstod den lokala allmogen, men förblev främmande för den.³⁹² I 1900-talets historiska romaner är Ebba ofta en biperson som iakttar huvudpersonernas relationer och vändpunkter i handlingen.³⁹³ Dock minns även de som inte kommer ihåg så mycket mer om periodens historia ofta hennes namn och särskilt Albert Edelfelts tolkning av en viktig händelse i hennes liv.

Min första kontakt med Ebba Stenbock fick jag, liksom så många andra, på Åbo slott och genom Albert Edelfelts målning som hänger på slottet. Slottsguiden presenterade tavlan *Hertig Karl, skymfande Klas Flemings lik* och beskrev Ebba som en mäktig änka som försvarade slottet efter sin makes död. Denna glimt av kvinnligt subjektsskap levde kvar i mitt minne, men aningen anekdotiskt. Jag kom ihåg Ebba för att hon helt klart inte var bara en dörmatta eller en fotpall. Men hurdant var livet för henne och hennes samtida kvinnor egentligen?

När jag inledde mina doktorandstudier mötte jag Ebba igen. Jag kom med i ett forskningsprojekt där mitt uppdrag var att undersöka Flemingarna som exempel på en maktsläkt på 1500-talet. Ofta återkom jag till Edelfelts målning och fördjupade mig inte bara i historien om personerna på tavlan, utan också i själva konstverkets historia.³⁹⁴

Jag utforskade Ebbas och familjens övriga kvinnors livsskeden, systrarnas korrespondens, samtida hågkomster och räkenskapsmaterial. Jag funderade ofta på att det framfördes kraftfulla påståenden om Ebbas natur: ”driftig fru” och ”stark kvinna”.³⁹⁵ När jag för min doktorsavhandling gick igenom källmaterialet, hittade jag även milda och sköra drag, osäkerhet och tvivel – Ebba var en mångdimensionell människa, vars olika sidor jag har velat lyfta fram i denna bok.

Senare såg jag Helene Schjerfbeck's porträtt av Ebba Stenbock på en utställning på Tavastehus konstmuseum och tyckte att Schjerfbeck i porträttet fångade spåren av Ebbas erfarenheter, känslor och sorger. Porträttet pryder nu omslaget till min bok. Både Schjerfbeck's och Edelfelts målningar är förvisso tolkningar från 1800-talet och sambandet med den ursprungliga personen är i stort sett endast fiktivt.

Källorna som jag läste fick mig ofta att undra: Vad beror det på att vissa kvinnor i det förflutna – eller i nutiden – betraktas som starka? Tanken är förmodligen att styrka innebär något slags slug och seg förmåga att vända mycket svåra situationer till sin fördel i en tid då utgångspunkterna för kvinnor ofta var väldigt ofördelaktiga.³⁹⁶

Kanske vi i dag inte står ut med att tänka på hur deras liv kändes, om vi inte samtidigt lugnar oss med föreställningen att kvinnorna förr i tiden var vana vid vad som helst. ”Stark” är ett artigt sätt att definiera en kvinna som vi egentligen inte vet så mycket om, och om vilken vi vill säga något vänligt. I själva verket känner vi inte till något särskilt starkt om många av de kvinnor vi väljer att kalla starka. Paradoxalt nog beskriver dessa ”starka kvinnor” ofta sig själva i dokument med uttryck som ”stackars värnlösa kvinna”.

Beskrivningen ”stark kvinna” har säkert även i tiderna varit en protest mot tanken att kvinnor inte skulle ha någon position som subjekt i historien. Men bakgrunden kanske ändå är en föråldrad vilja att skapa en kontrast till ”svaga” män, vars kaos ”starka” kvinnor styr upp. Styrka verkar betraktas som en medfödd egenskap, i stället för synen att människan har en förmåga att lära sig och utvecklas.

När vi utforskar människor i det förflutna är det viktigt att undvika alltför enkla stämplatser och fundera över om källorna i själva verket berättar något annat. Om vi kallar Ebba ”stark”, finns risken att vi mystifierar henne i alltför hög grad. Uttrycket är besläktat med ”vardagshjälte”, om vilket historikern Ilona Kemppainen har konstaterat: ”Vardagshjältar är det sällan frivilligt, och många som är värda ett sådant epitet skulle säkert hellre ha levt ett lättare liv.”³⁹⁷

Många av historiens ”starka kvinnor” nämns inte i källmaterialet därför att de skulle ha gjort något särdeles starkt. Vi känner till dem för att de hamnade i ofattbara svårigheter. Om vi

lyssnar noggrant talar källorna om mångfasetterade människor som växte och förändrades, led och förlorade – och gjorde sitt bästa när de orkade. Av alla dessa erfarenheter och stunder var det bara en bråkdel som dokumenterades i källor och ur dessa kan forskare lyfta fram bara begränsade synvinklar.³⁹⁸ I denna bok har jag ändå försökt föra fram Ebbas olika drag och erfarenheter, trots att mycket fortfarande förblir okänt.

Som det så ofta sker under tidens gång, gick Ebbas strävanden till stor del om intet. Många, långa år av hennes och hennes barns liv förspildes i fångenskap och därefter i kampen om rättigheter. Händelserna på 1590-talet satte sina spår i årtionden, och så sent som på 1620-talet tvistades det om Anna Flemings och Klas Flemings arvingars rätt till släktens jordegendomar.

Det kan visserligen hända att dessa kamper inte färgade vardagen, som kanske var ljusare. Vi kan i dag även ha svårt att förstå hur stark 1500-talsmänniskornas övertygelse var att Guds vilja skulle ske och att de skulle få sin belöning i livet efter detta. Trots det blir vi berörda när vi tänker på de människor som Ebba mötte under sitt liv, och på hur många liv som slocknade på ett annat sätt än det man önskade. De avslutande orden i J. J. Wecksells pjäs *Daniel Hjort* kan kännas som en träffande bild av tidsperioden:

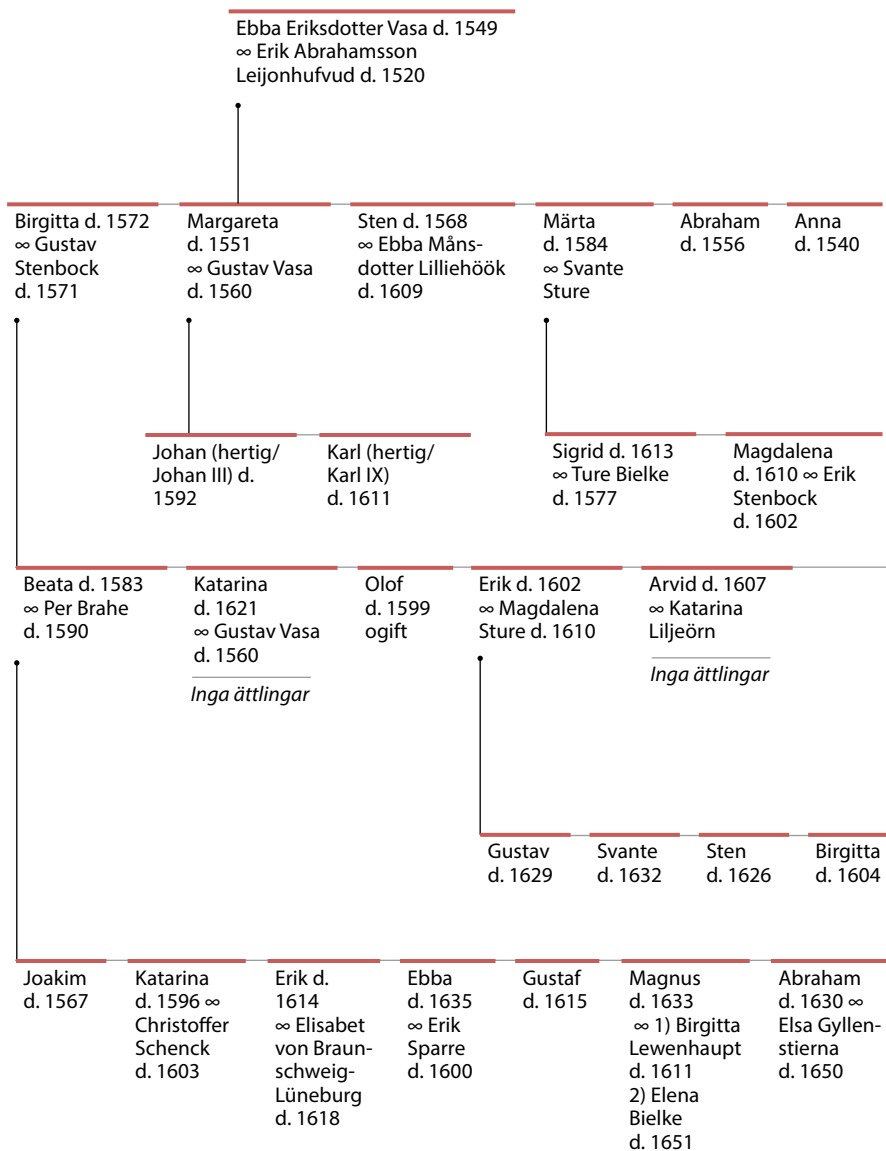
*Du evige! Behöfves då, att alt,
på hvilket världen hvilat, kärlek, trobet
och plikt och ära,
svikta skall som rö,
och tusen hjärtan brista
för att världen skall skuffas fram
en tumsbredd på sin väg!*³⁹⁹

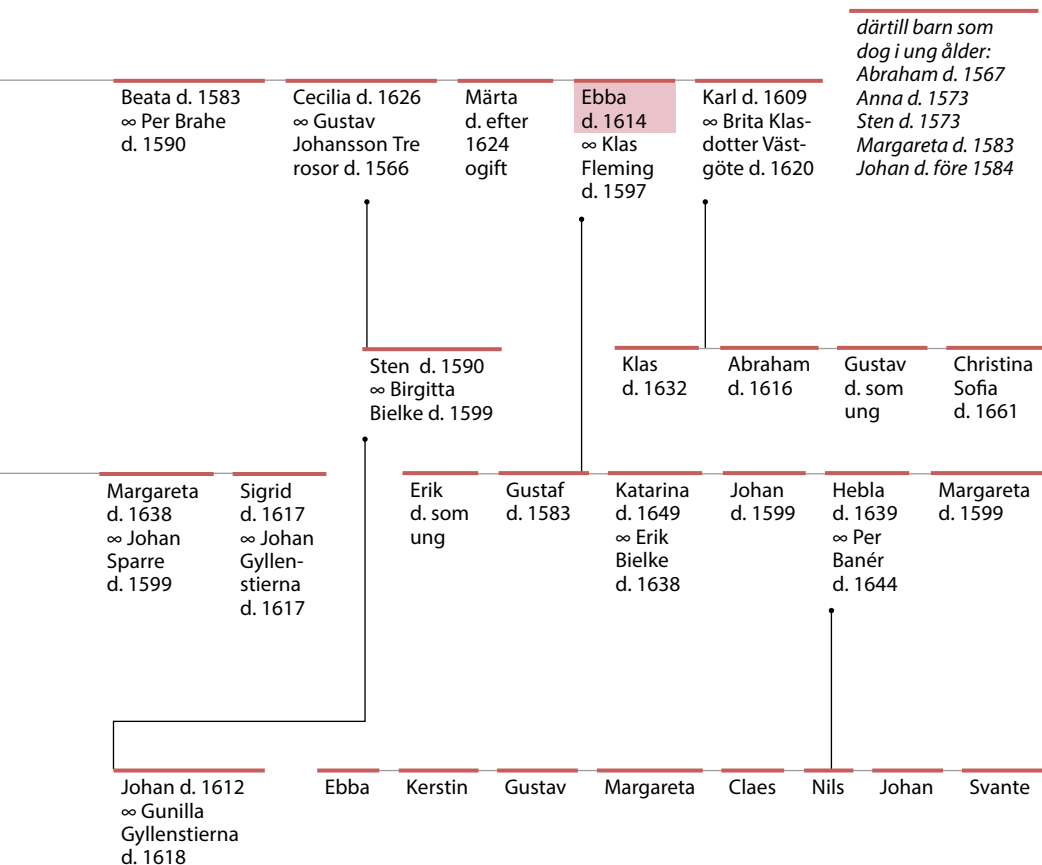
När jag på hösten 2019 ännu en gång betraktade den välbekanta tavlan på Åbo slott, slogs jag av att Ebba 1597 var ungefär lika gammal som jag var då. Vid samma ålder hade Ebba följt de politiska förändringarna i riket från första parkett, sett sina barn växa upp och hade försökt försvara deras rättigheter. Hon hade sett soldater stupa under försvaret av slottet, hon hade själv närapå dött i sjuksäng, hon hade följt barn som hon vårdat till graven.

Jag tänkte att Ebba var som vilken som helst människa, kvinna, mor, med samlad livserfarenhet, som såg en svårt hanterbar framtid framför sig och försökte fatta så bra beslut som möjligt utifrån den begränsade information som hon hade. Eftervärlden försöker tolka hennes liv genom de uppgifter och titthål som finns tillgängliga.

Ett som är säkert är att Ebba hade kunnat ge upp lättare. Men hon gav inte upp. Hon ville påverka händelseförloppet och hon satte sina spår i historien. Hon stödde sig på sin ställning som både förpliktade och öppnade olika möjligheter, men hon beslutade själv hur hon skulle utnyttja sin status. Med sina styrkor och svagheter, insikter och misstag levde Ebba Stenbock sitt liv och fattade sina beslut som dotter till högättade föräldrar, hustru till en fruktad ledare, mor till sina barn och syster till en drottning.

EBBA STENBOCKS SLÄKT

SLUTORD

TACK

Det är ett privilegium att få sin bok översatt och publicerad på svenska. Jag vill framföra ett varmt tack speciellt till förlagsredaktören Nora Ervalahti och översättaren Heidi Granqvist för sakkunnigt och mångsidigt samarbete med den svenska utgåvan.

Citaten ur äldre källor har bearbetats till modernare svenska för förståelsens skull. Tack till Kasper Kepsu för hjälp med detta. Originaltexten anges i noterna.

För den ursprungliga finska versionen går mitt varma tack till förlagsredaktören Kanerva Eskola på Atena, forskningsassistenten Pihla Pekonen och kolleger med vilka jag under årens lopp har diskuterat källor och tolkningar. Tack till Mia Korpiola, Ulla Koskinen, Mirkka Lappalainen, Ilona Pikkanen, Susanna Niiranen och många, många fler för att ni delat med er av era tankar och källor.

OM NAMNEN

Adeln i Sverige använde egentligen inte släktnamn ännu på 1500-talet. Exempelvis Ebba kallades alltid i brev ”fru Ebba” eller ”Ebba Gustavsdotter”; det var först i inbjudan till hennes

begravning som döttrarna använde släktnamnet Stenbock. Det fanns dock några undantag – namnet Fleming, som var ett slags tillnamn, användes redan på 1300-talet.

De flesta adliga släktnamn som vi känner i dag togs i bruk kring sekelskiftet 1600 och utgick ofta från den högtättade familjens vapen. Vapenskölden med en bock som stegrar sig över en mur gav motivet till släktnamnet Stenbock, som användes första gången av Ebbas bror Abraham. I den här boken har jag för enkelhetens skull använt släktnamnet Stenbock för Ebba och hennes systrar, och Leijonhufvud för hennes mors släkt. Parallellt med det har jag även följt deras samtida sätt att hänvisa till Ebba endast med förnamnet eller som fru Ebba. Uttrycket var respektfullt och betonade personens speciella ställning, för det fanns inte särskilt många ”fru Ebba” eller ”grevinnan Cecilia”, inte heller ”herr Klas” eller ”greve Erik” i riket samtidigt.

Namnformerna är normaliserade enligt historisk och personhistorisk praxis i Finland, i första hand använder jag de former som finns i till exempel *Svenskt biografiskt lexikon* och *Biografiskt lexikon för Finland*.

NOTER

- 1 Gillingstam 1969, 600; Larsson 2002, 50, 61.
- 2 Österberg 1971; Larsson 2002, 119, 288.
- 3 Lahtinen 2009a, 119–120; Lahtinen 2012a, 145.
- 4 Elgenstierna 1932, 568; Larsson 2002, 49–50.
- 5 Lahtinen 2020b, 20–21.
- 6 Koskinen & Lahtinen 2011; Haggrén & Koskinen 2020, 72–76; Koskinen & Haggrén 2020, 110–112.
- 7 Lahtinen 2017, 25–28; Lahtinen 2020c, 30, 45; Koskinen & Haggrén 2020, 77–80. För den nyaste analysen av reformationen i Norden, se Lavery 2018 i sin helhet.
- 8 Rangström 2010, 25–33; Larsson 2002, 149–163.
- 9 Rangström 2010, 38.
- 10 Rangström 2010, 41–45.
- 11 *Anno 1573 när Malin Sture bortfördes från Hörningsholm* 1916, 12, 29; Larsson 2002, 115, 208.
- 12 Larsson 2002, 208, 306; Lahtinen 2009a, 128–129.
- 13 Lahtinen 2012a, 137–138.
- 14 Drottning Margaretas brev till sin syster Märta, 1544–1550, Historiska handlingar 1:4, De la Gardieska arkivet, LUB; Lahtinen 2009d, 146, 149; Lahtinen 2012a, 135–143.
- 15 Lahtinen 2012a, 138.
- 16 Elgenstierna 1928, 546.
- 17 Walde 1922, 25–28.
- 18 Larsson 2002, 208, 306.
- 19 Om äktenskapsåldern, se Larsson 2002, 115.
- 20 Lahtinen 2012a, 139–144; Hanska & Lahtinen 2010, 18–20.
- 21 Om faddergåvor, se Lahtinen 2010, 53; om tillfrågan att bli fadder, se Lahtinen 2012a, 142–145.
- 22 Se t.ex. Johan Stenssons (Tre rosor) brev till Abraham Brahe 14.1.1605, Skoklostersamlingen 2:7, SRA.
- 23 Pylkkänen 1984, 105–111.
- 24 Samuelson 1994, 164; Lahtinen 2012a, 143–144.
- 25 Rangström 2010, 47–48.
- 26 Rangström 2010, 47–48.
- 27 Vainio-Korhonen & Lahtinen 2015, 61; Samuel Älfs visbok, visa nr 35, 1500- och 1600-talens visböcker. 1916–1925.
- 28 Rangström 2010, 50–55.
- 29 Rangström 2010, 55.
- 30 Rangström 2010, 55.
- 31 Lahtinen 2009a, 124–125, 154–157; Lahtinen 2012a, 139.

- 32 "tin broder Erich, [...] jag sagh honom ennu aldrig framme för fiender, der dett [...] hug[gl]en skulle vonke, utten log altid och kröp back buskerne, [...] eller måske man skall ickie torre seigie eder dett, för I erre drottningiens bror i Sverie; kierre, ja, gudz frid, drötningens broder", "Arvid Gustafsson [Stenbocks] berättelse om dräpet på fältmarskalken Ivar Månsson [Stiernkors]", 1891, 276.
- 33 Lahtinen 2012b, 132–134.
- 34 Lahtinen 2012a, 140–150.
- 35 "Min ganske Kierlige och wälwillige Helssen eder hiertans Käre moder m^z gudh alzmeect: tilførende etc. H: K: moder Betacker Jac eder gerne För all moderlig Kierlig Ssom j mig bewijst haffue, Huilkett Jach och medt all dottherlig welwillighet och allt annett gott Ssom uthi min macht ware Kan, medt eder Kierlig: will forskulle etc.", änkedrottning Katarina till Brita Leijonhufvud, Kalmar 14.12.1552, Drottning Katarina Stenbocks arkiv, Svenska drottningars arkiv, K 73, SRA.
- 36 Om barns uppfostran till ståndsmässig ställning, se Hanska & Lahtinen 2010, 17–27, 34, 88; "Huar ffogel siunger eptir sijn nebb oc alder", Tarkiainen & Tarkiainen 1985, 312.
- 37 Hanska & Lahtinen 2010, 18, 81, 84–85.
- 38 Hanska & Lahtinen 2010, 23–25, 27.
- 39 "allehonde konstige och wackre gärninger, till att Lære och kune, Så och vnder tijden adt lathe them see, wete och Lære, Koke, Bake Bryggie, Spinne och wäfue och andre nyttige bohagz Syslor, Vppå thet att när the framdeles sielfue skole sittie för boo och få en hop owetedt folck att fåäss wedh, Måde the så sielfue wete Lære och vnderwijse andre så till att bestellet, och göredt som thet bör att ware.", Brahe 1971 (1580), 12.
- 40 Lahtinen 2009a, 43–48.
- 41 Pylkkänen 1956, 63; Lahtinen 2020c, 26–27.
- 42 Ferm 1990, 359.
- 43 Pylkkänen 1956, 63.
- 44 Pylkkänen 1956, 68, 71.
- 45 "Och meden Jungfrwlig prydnung, icke allenest står vdi Degligheett, Smycke rene och sköne Cläder, som them lickuel wäl står och tem bör att hafue, vtan mycket mere vdi snilheett, Fromheett, Tyste, Blygsamme, Tuchtige, Jungfrulige, skickelige, Stadige, och alfuarsamme Lååther. / Så måste thesse både delerne som är Gudhfruchtigheten och Kärlich ödmiukt til föräldrerne medh Liufigit och wenligit taal och vmgenge medh wänner och Fränder, och andre fölges åätt.", Brahe 1971 (1580), 12.
- 46 Lahtinen 2009a, 20–21; Vainio-Korhonen & Lahtinen 2015, III–II2.
- 47 Lahtinen 2020c, 23–30.
- 48 Lahtinen 2020c, 27–29.
- 49 Ödberg 1908, 8, 25, 29, 48.
- 50 Miettinen 2019, 67–72.
- 51 Se t.ex. Ebba Stenbock till Elsa Gyllenstierna, Drottningholm 21.5.1606, Skoklostersamlingen 2:5, SRA.

- 52 Ebba Stenbock till Elsa Gyllenstierna, Drottningholm 21.5.1606, Skoklostersamlingen 2:5, SRA; tre egenhändiga kvitton från 1612 och 1613, Svenska autografer, Stag-Stenbock, Autografsamlingen II, Stafsundsarkivet, SRA.
- 53 Se t.ex. Ebba Brahes brev till Abraham Brahe, Skoklostersamlingen 2:7, SRA.
- 54 Kung Gustav till Gustaf Stenbock, Stockholm 9.12.1551, till Brita Leijonhufvud, Stockholm 12.12.1551, *Konung Gustaf den förstes registratur XXII*, 1904, 428–429, 433–434; Lahtinen 2009a, 124–125.
- 55 *Anteckningar från det sextonde seklet*, 1905, 141; Larsson 2002, 208, 306–307.
- 56 Anthoni 1968, 133–146.
- 57 Om besök utomlands och bröderna Stenbocks karriärer, se Gillingstam 2008; om Johan III:s utlandsresor, se Larsson 2006, 169.
- 58 Ödberg 1908, 43–47.
- 59 Walde 1922, 29.
- 60 En heltäckande presentation av Erik XIV:s tid vid makten finns i Larsson 2006, 21–161.
- 61 Fischer 1885, 275–280; Larsson 2006, 21–29.
- 62 Fischer 1885, 272–279; Gillingstam (utg.) 2001, 97–98.
- 63 Anthoni 1970, 279.
- 64 Fischer 1885, 266–269.
- 65 Federley 1966, 126.
- 66 Lahtinen 2009a, 170–173.
- 67 ”Hennes Fader gjorde sigh en slätan giftermåls handel, skulle det än en gång skee, går migh mycket till hiertat.”, Klas Fleming till hertig Karl 24.6.1594, Kopieboken 1592–1601 (s.k. Gottlundskas kopieboken) 43, RA.
- 68 De sista omnämmandena av Joakim Fleming har samlats av Bomansson 1862, 41–42. Se även noter i Lahtinen 2009a, 255, noter 6–7.
- 69 Fischer 1885, 275–280.
- 70 Brahe 1971 (1580), 33–35.
- 71 Larsson 2006, 33.
- 72 Gillingstam 2008; Larsson 2008.
- 73 Larsson 2006, 70–77.
- 74 Larsson 2006, 49, 128–140.
- 75 Larsson 2006, 136–140; om Stenbockarna, se Larsson 2008, 266.
- 76 Larsson 2006, 136–140, 153.
- 77 Larsson 2006, 166–168; Lahtinen 2020b, 21.
- 78 Boëthius 1925, 673.
- 79 Lahtinen 2009a, 196; Larsson 2008.
- 80 Larsson 2006, 115.
- 81 Gillingstam (utg.) 2001, 98.
- 82 Elgenstierna 1932, 569–571.
- 83 Vainio-Korhonen & Lahtinen 2015, 60–69; Lahtinen 2020c, 30–33.
- 84 Gillingstam (utg.) 2008, 250.
- 85 Lahtinen 2009a, 197–201; Lahtinen 2020c, 37–38.
- 86 Ödberg 1896, 13–15.

- 87 Brahe 1971 (1580), 10.
- 88 Lahtinen 2009d, 186–187.
- 89 Elgenstierna 1932, 569–571; Gillingstam 2008; Larsson 2008.
- 90 Hausen 1934, 68–69.
- 91 Leijonhufvud 1914, 158.
- 92 ”Katherina med gudz nådhe Swerigis, Göthes, Wendis etc. drottning Wär gunstige benägenhett och Helssenn medh gudh alzmectig altijd thilfförenne etc. Wij Kunne eder Käre Her Hogenskiltt icke haffue förholled, att wij achte i the Helge trefallighetz namn, att holle wår Elschelig Käre Systers Jungfrw Ebbes bryllop medh then Edle och welborne herre Her Claes Flemmingh frijherre till Wijka, wtij Stocholm alle helgonne Dagh szom är then förste nouembrij Teslikes och then Edle och welborne Jungfru Malin Pers dotters bröllop med thenn edle och welbårdige Ture Jacobszonn, Begäre förthennschull Kerlig:n att i med eder neruarilsse, wele ware ther på förbenemde tijdh och förmere thett godhe selschap szom wij försee os ther thå församledh bliffuer, Ther med scheer thett os myked behaglig:tt åhr och wele idertt omack med all gunsth och gott gerne förschylle etc. Och beffale edher Här Med gud alzmectig, Dat: Strömzholm thenn 8 Septembrij anno etc. 1573.” änkedrottning Katarina till Hogenskild Bielke och Anna Sture 8.9.1573, Hogenskild Bielkes samling vol. 2, Bielkesamlingen, SRA.
- 93 Elgenstierna 1932, 569–571.
- 94 Walde 1922, 29; *Stockholms stads tänkeböcker 1584–1588*, 1947, 213; Lager-Kromnow 1992, 287–288, 298.
- 95 *Anno 1573 när Malin Sture bortfördes från Hörningsholm*, 1916, 9–28; Korpiola 2005, 6–9, 18; Lahtinen 2009d, 98.
- 96 *Anno 1573 när Malin Sture bortfördes från Hörningsholm*, 1916, 9–28; Lahtinen 2009a, 98.
- 97 *Anno 1573 när Malin Sture bortfördes från Hörningsholm*, 1916, 24–29; Lahtinen 2020c, 32.
- 98 *Anno 1573 när Malin Sture bortfördes från Hörningsholm*, 1916, 24–29.
- 99 ”Arvid Gustafsson [Stenbocks] berättelse om dråpet på fältmarskalken Ivar Månsson [Stiernkors]”, 1891, 272–271, 276; Lahtinen 2009a, 157, där dock Eriks och Malins rymning för att gifta sig är feldaterad.
- 100 Änkedrottning Katarina till Hogenskild Bielke och Anna Sture 8.9.1573, Hogenskild Bielkes samling 2, Bielkesamlingen, SRA; Lahtinen 2009a, 157.
- 101 Rangström 2010, 50.
- 102 Målningar av familjens kvinnor i t.ex. Rangström 2010, 42, 43, 46, 33; Tegenborg Falkdalen 2015, bildbilagan; Brita Leijonhufvuds porträtt, se Digitaliserade fotosamlingar, EAA.1414.2.58.7 (Perekond von Krusenstiern), Eesti Rahvusarhiiv.
- 103 Om bokstavssmycken se t.ex. Rangström 2010, 44, 47; Tegenborg Falkdalen 2015, bildbilagan.
- 104 Federley 1966, 126–127; Tarkiainen 2008.

- 105 Ahlqvist 1866, 32; Tarkiainen 2008.
- 106 Magnus Erikssons landslag, Giftermålsbalken V.
- 107 Lahtinen 2009a, 52, 63–64, 77, 97, 103–III, 135, 173, 195–199.
- 108 Katarina och Hebla Flemings överlåtelsebrev till Filippa Klasdotter och Johan Johansson 6.10.1614, Biographica (Fleming, Katarina), SRA.
- 109 Sökord *glav*, Svenska Akademiens ordbok (SAOB); Laaksonen 2003, 224–226.
- 110 Walde 1922, 29.
- 111 Leijonhufvud 1914, 159.
- 112 Leijonhufvud 1914, 159.
- 113 Kristofers landslag, Giftermålsbalken IX.
- 114 ”Wij Katharina medh Gudz Nåde Suerigz och Giött:s etc. Drotningh etc. Peder Grefue thil Wisingsbürgh och Friherre thill Ridboholm Sverigis Ri kis Drozet etc. Sisilia Greffuinna thil Bogesü:d och Fru til Haga etc. Oluff Giöstaffson friherre thil Leena etc. Erich giöstaffson Friherre till Öresten Lagman ij Westergötthlandh och Ståtholler vppå Elffzbürgh etc. Clas FläminngH Friherre til wijck ricksens Amirall etc. Arffuidh Giöstafson thil Bocksholm Friherre och Ståtholler vpå Wadtstena etc. Carl giöstaffson til Tofftha Friherre etc. Göre witherligit med tette värt öpnhe Breff, at wij med sampt then Eddele och welborne wår käre syster Jomfru Märrete Haffue warith her opå Strömsholm vppå eth wänligit och lagligit syskene-schiffte os emellom [...]”, syskonens arvsqifteshandling, Strömsholm 16.5.1584, Slägtarkiven: Stenbock 1aa, De la Gardieska arkivet, LUB, publicerat i *Historiska märkvärdigheter* I, 1766, 121–123; Lahtinen 2007, 155.
- 115 Kristofers landslag, Sårämäl med vilja XIX; Lahtinen 2009d, 164–166; Vainio-Korhonen & Lahtinen 2015, 27–29.
- 116 Kristofers landslag, Sårämäl med vilja XIX; Lahtinen 2009d, 164–166; Vainio-Korhonen & Lahtinen 2015, 27–29.
- 117 Vainio-Korhonen & Lahtinen 2015, 27–31.
- 118 Koskinen 1877, 109.
- 119 Arvid Stenbocks brev till Karin Mänsdotter, Köpenhamn 18.1.1598, Ronneby 26.11.1598, Stenbockska familjepapper, Stenbocksamlingen, SRA.
- 120 Nikula 1975, 70.
- 121 Lahtinen 2009a, 101–104.
- 122 Lahtinen 2009a, 145–148.
- 123 Hertig Karls öppna brev 21.11.1599, Riksregistratur (RR) 1599, f. 199v, SRA. Hertig Karl konstaterade att Klas Fleming hade behandlat sina lagliga arvingar olagligt, men egentligen var brevet syfte att främja hertigens favorit Hieronymus von Birckholtz och dennes hustru Anna Flemings intressen; Qvidja var vid den här tidpunkten konfiskerat för deras bruk.
- 124 Lahtinen 2009a, 190–201.
- 125 Kristofers landslag, Giftermålsbalken II och XI, Ärvdabalken XVII–XX.
- 126 Om mödrars närvaro vid sina döttrars förlossningar, se Ödberg 1908, 37. Om sakkunskap gällande förlossningar, se Lahtinen 2012a, 134.

- 127 Änkedrottning Katarinas brev till Abraham Brahe, Skoklostersamlingen 2:5, SRA. Abraham Brahes anteckningar ger i sin helhet en bra uppfattning om änkedrottningens kontakt med sin syster Beatas barn. *Abraham Brahes tidebok* 1920, 22, 38, 48, 61, 75 och passim; Walde 1922, 29–30.
- 128 "[...] vi achthe os om gudh vil vnne os helsen thil ålland med thet forste och ther kunne varre j vår k systhers leghenhet ath görre os selskap thitht thett säge vi gärne, [...] på thett vår K S kunne thå få talle medh värre systhre ebbe och merthe och som vi hafue förnometh så er min sijsther ebbes legenhetth så ath hun venther sigg nu om santhe johanes thid gudh giffue ath henne måthe gå vel [...] effther ath her är nu så vacker thid och sommer thil ath städhes så för se vi os ath vår K S lagher så sin leghenhetth ath vi må varre thil hoppe j thenne sommer [...]", änkedrottning Katarina till Cecilia Stenbock, Strömsholm 31.5.1575, Skoklostersamlingen 2:5, SRA.
- 129 Hausen 1934, 76.
- 130 Per Brahe till Cecilia Stenbock, Svartsjö, 10.7.1577, Skoklostersamlingen 2:5, SRA. Om brevets datering se Lahtinen 2009b, 54, noterna 37 och 39.
- 131 Kastelholms räkenskaper från 1580-talet, RA 2812 11r.
- 132 Carpelan 1954, 357.
- 133 Om namn inom släkten, se Lahtinen 2009a, 295–302.
- 134 Hausen 1934, 165–166; Samuelson 1994, 166.
- 135 Hausen 1934, 142–148, 164–166.
- 136 Änkedrottning Katarina till Cecilia Stenbock, Strömsholm 1.4.1591, Skoklostersamlingen 2:5, SRA.
- 137 Åbo slotts räkenskaper, RA 1314 82r.
- 138 Änkedrottning Katarina till Cecilia Stenbock, Kastelholm 17.12.1577, Skoklostersamlingen 2:5, SRA. I december 1585 vistades Katarina åter på Kastelholm. Änkedrottning Katarina till Cecilia Stenbock, Kastelholm 3.12.1585, Skoklostersamlingen 2:5, SRA; RA2812, f. 11r. Om den tidigare forskningens tvivlande inställning till Katarinas besök på Kastelholm, se Hausen 1934, 76, Lahtinen 2009b, 54.
- 139 "wij för fiortond dagsidenn Som war Sancte andre Dagh, ähr Kompne Hijt til slotted iffrå finnlandh, och haffue lenge warid på ressen förhindrade, aff dhett [longständige?] wäder Som i hösth warit haffuer, och effter dhett ähr szå longtt vppå åhret framlidet, dherföre småste wij bliffue her pa ålandh i dhenne windher, gud alzmechtig beuare os för onde [gest?], Och dher gud alzmechtig will vnne os helsenn, achte wij med förste öped wa[t] nn att begeffue os wtoffuer, gud ladhe os finne wår Käre syster och alle wære wenner med helsenn, [...] Och wij wele här med haffue wår Käre syster gud dhen alzmechtige till all lyckesam welfferd Kerlige befalendh Ladher wår Käre suåger her Claes och wære Käre syst[er/ter] helsse wår Käre syster, med monge lijckesamme gode dager Datum Castelholms Slott dhenn 17 Decembrij anno etc. 1577", änkedrottning Katarina till Cecilia Stenbock, Kastelholm 17.12.1577, Skoklostersamlingen 2:5, SRA.
- 140 Leijonhufvud 1914, 161.

- 141 "K[ära] S[yster] gösthe flemingh hafuer hulpet os ath skrifue therföre er thethe bref så vel skrefueth", änkedrottning Katarina till Cecilia Stenbock, Kastelholm 17.12.1577, Skoklostersamlingen 2:5, SRA.
- 142 *Anno 1573 när Malin Sture bortfördes från Hörningsholm*, 1916, 11.
- 143 Leijonhufvud 1914, 161.
- 144 *Anno 1573 när Malin Sture bortfördes från Hörningsholm*, 1916, 14–16.
- 145 "Ten alzmectige gudh ware tack och låff för sine nåder både för mott och medh, herren gaff och herren togh, welsignett ware herrens namn och förläne migh tålemodh i all min bedröfvelse." *Calendaria Caroli IX*, 1903, 65–66.
- 146 "Then alzmectige euige gudh giffue att wij måtte få gode tijdender ifrå henne, Och begäre att wår K: syster will med dz första lathe os förnimma någer tidender ifrå wår K: syst, förty gudh weet, att wij iche åhr wel tilfridz för ån wij få förnimma wår K: systers legenzh.", änkedrottning Katarina till Cecilia Stenbock, Strömsholm 20.7.1588, Skoklostersamlingen 2:5, SRA. Om läkemedlen nämnda i brevet, se sökorden *folsyrop*, *rosenvatten*, *brunelle-vatten*, *syrevatten*, SAOB; Benedictus Olai 1578; Ödberg 1909, 31.
- 147 Lamberg 2002, 32–76; Lappalainen 2009, 145–146.
- 148 "[...] för alle tingh Rodlige vare dhz mi[n] Bror wille Begoffue Sigh Hitt till Helssinghfors och Förvente den velborne Herres annkomst Huilche Hono[m] varder well behagande om Han finner her nogre För ssigh, Och Synnerlig:n Effther Frw Ebbe Ehr Her Sz0 Enssligh.", Mårten Boije till Arvid Tawast 14.7.1592, Arvid Henriksson Tawasts samling, vol. 2, SRA.
- 149 Lahtinen 2009a, 51, 218 not 48.
- 150 Om Helsingfors och dess utveckling vid den tiden, se Aalto 2013, 220–257.
- 151 Lahtinen 2020b, 22.
- 152 Lahtinen 2005, 21, 23–27.
- 153 Om släktgrenarna Fleming på Villnäs och Horn på Kankas, se Lahtinen 2005.
- 154 Lahtinen 2005, 23–27; Lahtinen 2009a, bilaga 5.
- 155 Lahtinen 2009a, 57.
- 156 Ödberg 1904, 1–3; Lahtinen 2009, 57.
- 157 Tarkiainen 2008; Lahtinen 2005, 24–27.
- 158 Tarkiainen 2008.
- 159 Pylkkänen 1956, 312; Pylkkänen 1984, 108.
- 160 Filippa Flemings kvittering 28.4.1578, Släktarkiven: Boije–Hordeel vol. 2, De la Gardieska arkivet, LUB.
- 161 Yläne gårds räkenskaper, RA 1354 f. 3r, 5r.
- 162 Filippa Flemings testamente 22.8.1578, Biographica (Fleming, Filippa), SRA. Det exakta dödsdatumet är 23.8.1578, RA 1354, f. 36r. På grund av ett feldaterat brev av Klas Fleming har dödsdatumet i vissa verk angetts som februari 1578. I brevet till Lars Henriksson (Hordeel) nämner Klas Fleming att systemen dött på Yläne 2.2.1578 [sic, ska vara 1579], Biographica minora (Klas Fleming), LUB. Brevet publicerat i *Dela Gardiska arkivet V*, 1834, 2–3. Fogderäkenskaperna och testamentet är dock mycket tyd-

- liga gällande dödsdatumet. Brevets årtal måste därför vara 1579, när Klas Fleming förberedde sin systems begravning på Yläne.
- 163 ”sig icke anners änn som eenn fattigh godh broderdotter, udi willigheet och lyde förhollit”, Filippa Flemings testamente 22.8.1578, Biographica (Fleming, Filippa), SRA.
- 164 ”ath hann som är min Kötzlige bror, hafwer vdi dhenne min långlige siuchdoms tijdh, alzindz latidt sigh wårde um migh, udhan latidt migh ware platt förgåthen, Och snarest sagt udi ingenn måtte waritt migg till wille, eller kommit mig ihåg, [...] Dherföre hafwer iag och nu på dhenne tijdh, betäncht honum, efter såsom han udi min långlige siuchdoms tijd hafwer kommit migh ihug. [...] Och weeth migh fördhennskuld nu inthz åghe som iag hafwer åhrnedt honum, Vthann will ynske honum Gudh nådh och vänskap, och finne hwar annen framdeles i dhenn ewighe glåde, etc.”, Filippa Flemings testamente 22.8.1578, Biographica (Fleming, Filippa), SRA.
- 165 Filippa och Klas Flemings arvsfrågor behandlades ännu mellan Klas och Joakim Flemings efterkommande i Svea hovrätt, se Lahtinen 2014.
- 166 Tarkiainen 2008.
- 167 Om krigets belastning, se t.ex. Mäkinen 2002.
- 168 Walde 1922, 29.
- 169 Om godsens och adelns materiella liv under denna tid, se t.ex. Koskinen 2010.
- 170 *Anno 1573 när Malin Sture bortfördes från Hörningsholm*, 1916, 11–20.
- 171 *Abraham Brahes tidebok*, 1920, 38; Lahtinen 2009a, 163–168.
- 172 Märta Stenbock till Abraham Brahe, Drottningholm 20.4.1608, Skoklostersamlingen 2:7, SRA.
- 173 ”befaller e: h: i Criistii beskiid samth e: h: kerkomen hussffru och vordnader beder iag e: h: viulle verdiges helse min Morker jomfru Mertthe medh min ödmiuke och sonlig tiensth”, Arvid Stålarms till Klas Fleming, Narva 22.1.1590, Acta Historica 1590, RA. Om källan och dess tolkningshistoria, se Lahtinen 2009a, 151, 254, not 151.
- 174 Abraham Brahe till Märta Stenbock 12.4.1608, alfabetiserat bland Cecilia Stenbocks brev, Skoklostersamlingen 2:8, SRA; Lahtinen 2009a, 163–168.
- 175 ”Så åhr thz inthet synnerligh omack Vthan will Altid giärne så mijke migh möieligh åhr althid ware henne til godhe [...]”, Märta Stenbock till Abraham Brahe, Drottningholm 20.4.1608, Skoklostersamlingen 2:7, SRA.
- 176 Tarkiainen 2008.
- 177 Tarkiainen 2008.
- 178 Ödberg 1904, 8–10, 18–25; Tarkiainen 2008.
- 179 Ödberg 1904, 55–56.
- 180 ”ty hon mins huru thz gick for 23 Åhr seden, thz iag och kommer ihugh, och önskede her på en godh ånde”, Sten Banér till Hogenkild Bielke, Djursholm 28.11.1589, Skrivelser till Hogenkild Bielke, Hogenkild Bielkes samling 2, Bielkesamlingen, SRA; Ahlqvist 1866, 59.

- 181 "Rikzens herrer wore förtrychte. / Her Claes Flemingh florerer. / [...] thet är och maerckiendes och wettendes för effterkommandene, at her Claes Flemingh så ofte nempnes i thenna åhrs tenckie book, der till aere these vrsaker, at mäst the gode herrerne i rikzens råd, wora wedh thenna tiden i stoort betryck och quaal, och somblige wora fängzlede och inmante, och her Claes Flemingh war aff kongl. maj:t högt betroh, hann war rikz råd, rikzens marsk, rikzens admirael, öfuerste feltherre för krigzfolcket, lagman i Vplandh, summa han rådde meer än nogk, hann läth wedh Waxholmenn vptage alt thet kläde, win, och annat meer, som til Stockholm komma skulde frånn Tysklandh, och mången fattig man moste thet vtann landz betale, thet hann aldrih fick hender mellenn eller med sin ögon see, etc. Gud löne thenn gode herren för mången mann han hugnede till mången diup hiertens swk, så at tårerne runne mången neddes at kinne backen etc.", *Stockholms stads tänkeböcker 1592–1595, 1939, 44–45.*
- 182 Om Polen-Litauens politiska utveckling på 1500-talet finns en särskilt belysande presentation i Ijäs 2016.
- 183 Elgenstierna 1932, 569–571; Lappalainen 2009, 204.
- 184 "Dher till med hade och Konungen emot sin Eed och liffte förordnat en hoop Papister uthi Regementet, [...] stoor dehl till Swägrar, [...] som man giörligen kunde see then Papistiske faction ware benägne, af hwilke war först Erich Sparre, som hade Grefwe Erich Sijster, hwilken war en Uppenbare Papist, Clas Flemming, som hade Gref. Erichz Modersyster, Erich Gustafsson, som war Gref Erichz moder broder, Arfwidh Gustafsson, som war och Gref Erichz moder-broder, Carl Gustafsson, [...] hwilken och war Gref Erichs Moderbroder, och andre flere som woro för långt att upprächna. En sådanna orichtighet och oårdning war uthi vårt fädernesland [...]", den politiska skriften "Huruledes K. Sigismundus hafwer skilldt sig ifrån oss", Strödda historiska handlingar 20, SRA.
- 185 Lahtinen 2005, 24–28.
- 186 *Historiska märkwärdigheter* 2, 1767, 121–126. Riitta Pylkkänen skriver i Pylkkänen 1956, 30–31 att det var fru Ebba som arrangerade bröllopet, trots att Fleming inte uttryckligen säger det. Se även *Uplysningar i Swenska Historien* 1, 1768, 46.
- 187 "Endoch wij iche hade trodtt senasth wij taladhe med wär K. Broder at dett giftermåll schulle skee", *Historiska märkwärdigheter* 2, 1767, 121–123.
- 188 Lahtinen 2009a, 134–135.
- 189 "och vi hafue så äfthe skrefuet honnom thil vårt kärilige och systerlige råd och förmanth honom ath han bethencke sig och sthele sine saker så att thet kunne vare honom godhe och hans förwanther till någhet gledhe men han hafuer jcke en gång velet skrefueth os [...] om [...] han kune bethencke sig och thaghe godh eråd och lydhe Them som honom vel velle.", änkedrottning Katarina till Cecilia Stenbock, Kastelholm 17.12.1577, Skoklostersamlingen 2:5, SRA.
- 190 Lahtinen 2009a, 134–136.

- 191 ”Emedan jag en liten pojke war, följde jag med min Salige käre Moder på Åbo Slott, emedan hon besökte S. Fru Ebba (Stenbock) gamle Herr Clas Flemings, som på den tiden General i Finland war: då lop jag ifrån min Moder förut neder till Slädarna, effter jag tillika med min K. Syster i en Släda åkte”, *Uplysningar i Svenska Historien* 1, 1768, 44.
- 192 ”Effter sådant farligt och olyckeligt, som mig wederfors, blef jag för döder opburen i Salen der Fruarne woro och effter Balberaren till Stan skickadt. Lades jag således i Syster Cathrinas säng. Nar Barberaren kom kände han hwar skadan war, och såleds all klädren saktlig ifrån mig skuren blef, och lärpipan igen utsträckt och spjelkad. Så måste jag i stor wärk och sweda der uthålla. Och war Fru Ebba en sådan from och dygdesamer Fru, att hon höllt mig på Slottet i hennes kammar liggandes och mig många stora moderliga wälgerningar bewiste, ändock Min Salige Moder och Fader offta kom till mig, dock fingo de inte röra eller föra mig förr än som 14 dagar förbi war och benen sig något ihopa sättja kunde, och Gud mig sedan småningom till helsan nådeligen förhalp”, *Uplysningar i Svenska Historien* 1, 1768, 45–46.
- 193 Många forskare har skrivit utförligt om händelseförloppet, bl.a. Koskinen 1877; Ylikangas 1999; Lappalainen 2009.
- 194 Tarkiainen 2008.
- 195 Larsson 2006, 341–60.
- 196 Lappalainen 2009, 197–206.
- 197 Lappalainen 2009, 146–158.
- 198 Lappalainen 2009, 148–153.
- 199 ”Sadhe hans fruu till honom Min Herre vachten ider huadh i taghe idher för[e] ty i hafue Jnted tillstånd här vpå aff hans Konungh: Mattz: Tå badh han henne [...] achta sine frustugu pighor [’]iagh weet well huadh iagh giör[’].”, Rasmus Henrikssons rapport ”Thette är i Findland berättedh”, *Acta Historica* 1596, RA; Bomansson 1862, 42.
- 200 Om Arvid Stålarms hustru Elin Flemings råd och meddelanden, se Lahtinen 2009a, 60–61.
- 201 *Urkunder upplysande Finlands öden och tillstånd i slutet af 16de och början af 17de århundradet* II:1, 1856, 42; Vuori 1946, 140.
- 202 “[...] Gamle drotningen på Strömssholm”, Rasmus Henrikssons rapport ”Thette är i Findland berättedh”, *Acta Historica* 1596, RA.
- 203 Rasmus Henrikssons rapport ”Thette är i Findland berättedh”, *Acta Historica* 1596, RA; Bomansson 1862, 42.
- 204 ”Kiére Modher Wij haffue hördt att i ähre well ached hoss herrens fruu Therföre giörer well och fölier oss till henne och bedher för oss Att Wij Mätte få wår länsman wth aff sitt fångilse och wele wij Therföre gifua idher en halff tinna To[r]sk för omaked”, Rasmus Henrikssons rapport ”Thette är i Findland berättedh”, *Acta Historica* 1596, RA.
- 205 ”iagh giffuer Hertigh Karll tusend Diefflar och alle The Medh honom hålla.”, Rasmus Henrikssons rapport ”Thette är i Findland berättedh”, *Acta Historica* 1596, RA.

- 206 "wthi Edle Welborne Herr Her Claes Flemmingz frånaru på Åbo slott",
Åbo slotts räkenskaper för 1596, RA 1560, f. 16v, 20r, 23r-v.
- 207 "wärde the aff hofmen fordempte och till osaning drefne, och till fengzle
vndsagde; och instengde, huar the iche sijnnerlig Fru Jbbas förböön ätnutit
hadhe", *Urkunder upplysande Finlands öden och tillstånd i slutet af 16de och
början af 17de århundrandet* I:1, 1843, 12; Koskinen 1877, 217–218.
- 208 Norrhem 2003, 148; Arenfeldt 2005, 4; Lahtinen 2009a, 49–50, 54–55.
- 209 Jansson 2002, 115–116.
- 210 Norrhem 2003, 145–147, 150–152; Norrhem 2007, 98–102; Lahtinen 2009a,
51–54.
- 211 "der hafwer dee både först begynt tala om den handelen sin emellan", Klas
Fleming till hertig Karl 24.6.1594, Kopieboken 1592–1601 (s.k. Gottlundska
kopieboken), 42–44, RA.
- 212 Om fallet von Birckholtz, se Lahtinen 2018c. Se även Ahnlund 1924.
- 213 Vainio-Korhonen & Lahtinen 2015, 32–34.
- 214 "då talt[e] wälb:te H:r Skenk migh till på, hans wägna, Doch wille eller
kunde iagh icke swara honom det något till [...] effter iagh icke [kände?]
honom, så mykit mindre wijste något till hans slächte eller börd, hwarest
han war afkommen, På det sijdste begynte många andre hielpe der till att
det måtte skee, Doch finge the ingen swar Vtaf migh wijdere, Vthan att
iagh sporde der efter hwar medh han wille försäkra och försörja henne.",
Klas Fleming till hertig Karl 24.6.1594, Kopieboken 1592–1601 (s.k. Gott-
lundska kopieboken), 42–44, RA.
- 215 Om en utländsk skojarfriare, se *Abraham Brabes tidebok*, 1920, 51.
- 216 Vainio-Korhonen & Lahtinen 2015, 60–69; Lahtinen 2020c, 30–33.
- 217 "Jcke dess mindre brukede han wänner och wäns wänner, Synnerligen
brukade han min husfrw der till, som gjorde många förböner för honom, att
det der till komme måtte, [Doch] på det sijdste effterloth iagh honom hans
begäran.", Klas Fleming till hertig Karl 24.6.1594, Kopieboken 1592–1601
(s.k. Gottlundska kopieboken), 42–44, RA.
- 218 Lahtinen 2009a, 52–53, 171–173.
- 219 Klas Fleming till hertig Karl 24.6.1594, Kopieboken 1592–1601 (s.k. Gott-
lundska kopieboken), 42–44, RA.
- 220 Klas Fleming till hertig Karl 24.6.1594, Kopieboken 1592–1601 (s.k. Gott-
lundska kopieboken), 42–44, RA.
- 221 "Och effter medh hans ankompst fast fördröijes. wedh iagh icke hwadh
honom kan wara påkommen, anthen han af älderdom är döbblefwen
eller hwart han är blifwen, weth iagh icke, Jnge Penninger haf:r man
ännu förnummet som dedan är kompne", Klas Fleming till hertig Karl
24.6.1594, Kopieboken 1592–1601 (s.k. Gottlundska kopieboken), 42–44,
RA.
- 222 "Hennes Fader gjorde sigh en slätan giftermåls handel, skulle det än en
gång skee, går migh mycket till hierat.", Klas Fleming till hertig Karl
24.6.1594, Kopieboken 1592–1601 (s.k. Gottlundska kopieboken) 43, RA.
- 223 Sommarström 1935, 178–181.

- 224 *Calendaria Caroli IX*, 1903, 107; Lahtinen 2018c, 133–135; Hausen 1934, 78.
- 225 ”öfwer alt detta store misshag han haff:r bewyst migh, haff:r han nu på det sidste skrifwet min Hwsfrw ett groft och oförståndigt Spotskt bref till tacka för alt det gode hon honom giordt och bewijst haffwer oföskyldt det är allom wäl wetterliget hwad ähre och gott honom hoos oss är wederfaret, sedan han är kommen i den handel, skrifwer och Vthi samma bref, att han wäl får hustrun den han will hafwa, Om det wore Sancte Peer den onde och hans stormade emoth, [...] Men om sådane obeskedelighneet tienar i sådane handlingar, låter iagh det Vthi E: F: N:des nådige och högre betänkiende.” Klas Fleming till hertig Karl 24.6.1594, Kopieboken 1592–1601 (s.k. Gottlundska kopieboken), 42–44, RA.
- 226 Ahnlund 1924, 406.
- 227 *Urkunder upplysande Finlands öden och tillstånd II*:1, 1856, 151–152.
- 228 Lappalainen 2009, 154–158.
- 229 Lahtinen 2007, 161–162.
- 230 ”mig och min hustru till störste wahnähra och spott”, Klas Fleming till hertig Karl 26.6.1595, Kopieboken 1592–1601 (s.k. Gottlundska kopieboken), 70–71, RA.
- 231 Hertig Karl till befälhavarna på Åbo slott, Stockholm 26.3.1595, till Hans Eriksson, Gripsholm 31.3.1595, öppet skyddsbrev till Hieronymus von Birckholtz, Gripsholm 1.4.1595, HKR 1595 vol. 21, SRA; hertig Karl till Olof Sverkersson, Västerås 10.2.1597, HKR 1597, f. 45r–45v, SRA.
- 232 Hertig Karl till änkedrottning Katarina, Stockholm 19.8.1595, HKR 1595 vol. 21, SRA. Se även Korpiola 2005, 24.
- 233 Klas Fleming till hertig Karl 26.6.1595, Kopieboken 1592–1601 (s.k. Gottlundska kopieboken), 70–71, RA.
- 234 Fogderäkenskaperna för Åbo slott 1596, RA 1599 f. 16v, 23v.
- 235 Lahtinen 2009a, 172–176.
- 236 Hieronymus von Birckholtz reste till Finland 1595 och återkom i maj 1596. I augusti 1596 var han åter på Åbo slott och blev fångslad senast i början av februari 1597. Exaktare källomnämmanden, se Lahtinen 2009a, 256 not 22; närmare även Lahtinen 2018c, 133–142.
- 237 Lappalainen 2009, 166–184.
- 238 ”migh hafwa dhe skelme högeligen kalladt Perkile Claus”, skrev Klas Fleming till Matts Andersson 7.2.1597, Wilhelm Gabriel Lagus brevkopia, W.G. Lagus samling LIV, f. 44r, RA.
- 239 *Urkunder upplysande Finlands öden och tillstånd I*:1, 1843, 45, 64, 67, III.
- 240 ”K Framledne Herres högste begären, oth migh, den tijd han drog till the Vproriske Bönder, till att affstelle theres Vpror, att ther honom opå den tiden hade kunnet skee något förkortt till hans lijf, att iagh hoos höghförmöge såsom och rättträdige begges wære förwanter icke låte den förwytilse genom, thz iagh för rette heller komme bekoste, blifwe medh sanfärdigheet tilbaka afsweren”, Ebba Stenbock till änkedrottning Katarina, Åbo slott 5.6.1597, Kopieboken 1592–1601 (s.k. Gottlundska kopieboken), 131–132, RA.
- 241 Lappalainen 2009, 186–187.

- 242 "O severitatem et fortitudinem! Itane miseros, nequicquam se defendentes, qui summa necessitate compulsi, tumultum fecerant moxque se dederant, interimi: quorum plerique etiam metu et coacti à socijs captivi potius suorum aderant quam bellatores. [...] Hic noster aliter fuit, qui nequivit miserorum civium sanguine saciari.", *Urkunder upplysande Finlands öden och tillstånd* II:1, 1856, 45.
- 243 Lahtinen 2005, 23–27.
- 244 Lappalainen 2009, 185.
- 245 Lappalainen 2009, 188–189.
- 246 *Urkunder upplysande Finlands öden och tillstånd* I:1, 1843, 116–118, 142–144; Lahtinen 2009a, 82.
- 247 Tarkiainen 2008.
- 248 "Den andre dagen der effter hade achtat sigh till Bjerno Konungz Gord, ther han hade begäradt, att iagh skulle möta honom; När han så ferdades blef han för mycket swagh [...] att ingen fördrystade sigh låta honom lengre drage. Ändogh han sielf effter den store trängtan han hade till att tala medh migh, gärne hade draget dedan, Och hade han ingestedes sigh till att beklage öfwer sin siukdom, Annat än thz han war machtlöös in till sin dödz stundh, och icke aldeles hade förmodet, att thz skulle hafwe waret hans dödz siukdom. När han förnam, att han blef förmycket swagh, begärade han af sin Berdberare b:d M:r Marcus, att han skulle läsa Vthi hans böcker för honom, Och antwardade sigh medh lijf och siel Vthi Gudh thens Alzmechtigestes händer och wilie, och så hugneligh Vpgaf sin Ande, att iagh i alle mine bedröfwede lijfz dagar haf:r att hugna migh vidh.", Ebba Stenbock till änkedrottning Katarina, Åbo slott 5.6.1597, Kopieboken 1592–1601 (s.k. Gottlundska kopieboken), 131–132, RA. Om Klas Flemings död se även Nils Rask till en okänd vän i Polen, Hapsal 8.5.1597, publicerat i *Suomi* nr 1 1842, 37–39. Om brevets detaljer se t.ex. Koskinen 1877, 377; Lahtinen 2009a, 80–82.
- 249 Messenius 2004, 121–122, på svenska 255–256.
- 250 "fick iagh wette att den förkiftige Chlas Flemming till Sueddie war död, ner han först, gudh betre, hade jemmerligen rettett ett stortt blodbadh an på en hop fattige bönder", *Calendaria Caroli IX*, 1903, 116. Om rykten och misstankar kring Flemings död, se närmare Lahtinen 2009d, 81–82, 228 not 170.
- 251 Ebba Stenbock till änkedrottning Katarina, Åbo slott 5.6.1597, Kopieboken 1592–1601 (s.k. Gottlundska kopieboken), 131–132, RA.
- 252 Lahtinen 2009a, 80–82; Lahtinen 2018a, 130–131.
- 253 Ebba Stenbock till änkedrottning Katarina, Åbo slott 5.6.1597, Kopieboken 1592–1601 (s.k. Gottlundska kopieboken), 131–132, RA.
- 254 "Hafwer och [mäst] emottaga thz förtret Hieronimus Birckholtz migh tillfogat haf:r, icke allenast det han tillförende sigh otilbörligen förhåldh haf:r Vthi min Sal. K. Herres Lijfztijd, Vthan nu efter hans död Vthi min stor bedröfwelse haf:r hemligen låtet taga Anna Joachimsdotter af vår gård, skall thz (ware) hullet för rätt giordt, (will? iag?) thz Gud hafve

- hemstelt och klagat [...] Jagh twifler icke att han så wäl som hon skole wal af sin orättfärdigheet myckett frambäre, Doch haf:r iagh så mången Ehrligh till [wittne?] huru iagh migh emoth dem stält haf:r för alt thz the medh ord och gärningar sigh emoth min Sal. Käre Herre och migh förseedt hafwe.”, Ebba Stenbock till änkedrottning Katarina, Åbo slott 5.6.1597, Kopieboken 1592–1601 (s.k. Gottlundiska kopieboken) 132, RA.
- 255 Kung Sigismund till Finlands krigshär, Warszawa 28.5.1597, *Urkunder upplysande Finlands öden och tillstånd* I:1, 1843, 116–118. Kung Sigismund till sina undersåtar i Finland, Warszawa 10.9.1597, *Urkunder upplysande Finlands öden och tillstånd* I:1, 1843, 142–144.
- 256 Korpiola 2018, 100.
- 257 Domkyrkans räkenskaper för april 1597 visar att det ringdes i klockorna i en veckas tid, men att den utlovade betalningen uteblev, RA 258, f. 6r.
- 258 *Urkunder upplysande Finlands öden och tillstånd* II:1, 1856, 42–43; Vuori 1946, 140–141, 147.
- 259 ”Operimur igitur, reliquis preacendentibus, qui cum essent jam in acrem intromissi, adsumus et nos et nequicquam conamur ingredi, occlusa porta; simul admonente nos Johanne Erics per famulum, viduam Flemingi prohibuisse nos intromitti: non esset enim permissura mariti auctoritatem una cum ipso extingui, sed velle consilij et administrandis rebus interesse et praesse. Nos in civitatem redimus, misso ad Olaus Suerkeri et Hardevicum Henrici famulo qui peteret, vellent viduam interrogare, quae causa hujus ignominiae nobis factae esset. Cum illa, habere se litteras R. M. quibus jubetur nullum suspectum esse intromittendum. Petunt isti, vellet ostensas, ut viderent an et hi inter suspectos relati et nominati: ipsa autem facere renuit, eosque jubet suae voluntati acquiescere.”, *Urkunder upplysande Finlands öden och tillstånd* II:1, 1856, 46–47; Översättning Heidi Granqvist av Tauno Vuoris finska översättning av det latinska originalet, Vuori 1946, 146–147.
- 260 ”Impetum in foemina hac et animum nullus forte desideret, non nemo judicium. dum id agit ut necogia promoveat, afveat [?], affligit. quia accensa studia destituit sapientia. Et quis tam ignaus qui muliebri imperio subesse sustinisset, novo exemplo et apud nos inaudito.”, *Urkunder upplysande Finlands öden och tillstånd* II:1, 1856, 47.
- 261 Lahtinen 2009a, 90–91; Lahtinen 2020a.
- 262 Lahtinen 2009a, 90–91.
- 263 I synnerhet historikern Jalmari Jaakkola lyfte fram och fördömde Lübecks ”Quia mulier”-motivering. Det var dock inte enbart könsaspekten som var orsaken till Hansans avslag, mötet som behandlade hjälpbegäran räknade även upp flera andra orsaker till avslaget. Mer om ämnet och forskningslitteraturen i Lahtinen 2009a, 87–88, även 230 noter 202–205.
- 264 *Dela Gardiska Archivet* VII, 1843, 3.
- 265 Mikael Kranck till Lars Trulsson 11.5.1597, *Acta Historica* 1597, RA; samma brev med rubriken ”Berättelse om det österbotniska mordet”, Strödda historiska handlingar 18, SRA; Lappalainen 2009, 192–195.

- 266 Lappalainen 2009, 201–205.
- 267 Om hertig Karls ankomst till Åbo, krigshandlingar och politiska möten, se t.ex. *Svenska riksdagsakter* IV, 1909, 179–249; Lappalainen 2009, 207–211.
- 268 Berättelse om Åbos belägring 1597, Strödda historiska handlingar 18, SRA, publicerad i *Suomi* nr 1, 1842, 40–44; om Ebba som central person på slottet, se *Anteckningar från det sextonde seklet*, 1905, 264.
- 269 ”sende en trumeterere till slättett, kãm tillbaka med ond suar”, *Calendaria Caroli IX*, 1903, 119.
- 270 HKR 1597 II, f. 117r–131v; flera kopior med rubriken ”Den finska handeln 1597” i arkivhelheten Strödda historiska handlingar 18, SRA, publicerad i *Svenska riksdagsakter* IV, 1909, 218–238.
- 271 ”Den 17 septembris schref H. F. N:de medh egen hand en zedell till frw Ebbe her Claes förmanendes henne att hon medh andre fruier och Jungfrwer som ther ihne woro wille begifwe sig ter ifrå, så skulle them frijt ware tillstaedt [...] att drage hwart them synther. Men hwar the icke wele begifwe sig thãdan, och them thervthöfwer någon skade heller olycke hende, då wille H. F. N:de derföre aldeles orsechtett ware, att H. F. N:de icke war der wollendes till, vthan hade them nogsampt för theres skade warnett, Der oppå gafz slett inge swar etc.”, *Svenska riksdagsakter* IV, 1909, 233–234. För en fiktiv synvinkel se Pohjolan-Pirhonen 1968, 118–121.
- 272 Hertig Karl till Jost Kurtzell, Åbo slott 14.10.1597, publicerat i *Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo*, 3.6.1784.
- 273 Hintsala 2011.
- 274 *Anteckningar från det sextonde seklet*, 1905, 264–265.
- 275 Sådana historier inspirerade av Judit i Bibeln och amazoner berättades också annanstans i det krigförande Europa. Lahtinen 2007, 79.
- 276 Berättelse om Åbos belägring 1597, Strödda historiska handlingar 18, SRA, publicerad i *Suomi* nr 1, 1842, 40–44.
- 277 Berättelse om Åbos belägring 1597, Strödda historiska handlingar 18, SRA, publicerad i *Suomi* nr 1, 1842, 40–44.
- 278 Hertig Karls kalenderanteckningar fr.o.m. 25.9.1597: ”begynte iagh skiyte medh de store stycker. 26, 27, 28.9.1597, disse dager begynte fãlkett löpe från dem pa slättett. 29 gãffue de sigh i handell medh migh. 30 fick iagh Åbo slãtt.”, *Calendaria Caroli IX*, 1915, 120. Sigismunds anhängare kommenterade fångslandet av de adliga damerna i negativ ton, se t.ex. *Hertigh Carls Slaktarebenck*, 1915, 24.
- 279 ”Convol. IV 1599” med ”Fru Catharina Flemmings skrifteliga Relation om sin Broder, Herr Johan Flemming, af den 15 Dec. 1643”, *Acta Historica* 1599, RA, publicerad i *Anecdoter om namnkunniga och märkwãrdiga swenska män* I:1, 1770, 12–15.
- 280 Berättelse om Åbos belägring 1597, Strödda historiska handlingar 18, SRA, publicerad i *Suomi* nr 1, 1842, 40–44; om Ebba som slottets retoriskt centrala person, se *Anteckningar från det sextonde seklet*, 1905, 264; Messenius 1702, 50.

- 281 ”Vpa stundhen at göra sit intagande in Vdhi Slottet hadhe Hertigen i betänkiande; Effter honom war berättat, att någors[tädes, bit saknas] skulle krudh wara Vnderlagdh: Eskor[terades?/Eskar för, bit saknas] denskul emot sigh Vdhi porten fru Ebba H. Class Flemingh: och sedan han medh någhre ord henne hadhe tiltalt, hwi hon honom Slottet förhållet hadhe, Lädher han henne gå framan för sigh op Vdhi Slodz Kyrcki[an, slutet saknas] der H. Class Flemingz liik stodh öfwer Io[rd, bit saknas].” Berättelse om Åbos belägring 1597, Strödda historiska handlingar 18, SRA, publicerad i *Suomi* nr 1, 1842, 40–44.
- 282 *Svenska riksdagsakter* IV, 1909, 193.
- 283 Korpiola & Lahtinen 2015, 19–27; Rangström 2015, 19, 44, 54–55; Rollo-Koster 2017, 36–42.
- 284 Duch 2016, 78–79, 97, 130–131.
- 285 Topelius 2017 (1875), femte läsningen.
- 286 ”hwilcket doch annorlunda befans så snart Hertigen lät kistan öppna och han lijket fick see: Thet han Vdhaf iffuer[n] mz händer rystadhe, skällandes häffteligen på dhen dödha och önskadhe at han honom lefwande hadhe fådt Vdhi sin macht. Ther effter fölier Hertigen Frw Ebba Vdhi hennes Maak sedhan han hadhe Vdhaf henne nycklarna tagit till alla rwm locerar han sigh sielf dher inne: fru Ebba och henner Döttrar förwara lätandes baak om wacht.”, ”Sigismunds anhängares berättelse om belägringen af Åbo Slott, år 1597”, Strödda historiska handlingar 18, SRA, publicerad i *Suomi* nr 1, 1842, nr 1, 40–44.
- 287 Den tidigaste beskrivningen av likets skändande finns i handlingen ”Sigismunds anhängares berättelse om belägringen af Åbo Slott, år 1597”, Strödda historiska handlingar 18, SRA, publicerad i *Suomi* nr 1, 1842, 40–44. Ebba Stenbock till änkedrottning Katarina, Åbo slott 5.6.1597, Kopieboken 1592–1601 (s.k. Gottlundska kopieboken), 131–132, RA. Om olika versioner av berättelsen, se ”Fortsättning af Minnet öfver Finlands Drottar”, *Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo*, 15.6.1774; Swalenius 1983; Lönnqvist 2003; Ylikangas 1999, 364–366; Lahtinen 2009, 11–12, 86.
- 288 Hertig Karls order till olika personer 24.9.1597; brev till Axel Rynning 5.10.1597; öppet brev 12.1.1598, HKR, SRA.
- 289 Översättning Heidi Granqvist av Tauno Vuoris finska översättning av det latinska originalet. Vuori 1946, 149.
- 290 ”Convol. IV 1599” med ”Fru Catharina Flemmings skrifteliga Relation om sin Broder, Herr Johan Flemming, af den 15 Dec. 1643”, *Acta Historica* 1599, RA, publicerad i *Anecdoter om namnkunniga och märkwärdiga swenska män* I:1, 1770, 12–15, 34; Koskinen 1877, 467; *Calendaria Caroli IX*, 1903, 120.
- 291 ”Convol. IV 1599” med ”Fru Catharina Flemmings skrifteliga Relation om sin Broder, Herr Johan Flemming, af den 15 Dec. 1643”, *Acta Historica* 1599, RA, publicerad i *Anecdoter om namnkunniga och märkwärdiga swenska män* I:1, 1770, 12–15.

- 292 ”og han icke allenest befallningz Mennerne til fångar / som war Benckt Soffringson / Bertill Iwerson / och Anders Larson Ryttermester / uthan och mången aff Adell / så wäl som Fruer / och Jungfruer / dem han läth föra till Swerige / och satte Fenzle pa sine Slott / och Gärder. Och endog Hogb. Ko. Mtt. genom Herr Samuel Lasky läth befahla Hertigen / at han ändeligen skulle giffwe alle Fångar löse / för än H. K. Mtt: Personlig komme i Rijcket / så bleff dog sådent aff Hertigen slät intet achtet / uthan han läth holle dem i wärre Fenzle än förr.”, *Hertig Carls Slaktarebenck*, 1915, 24.
- 293 *Calendaria Caroli IX*, 1903, 121.
- 294 Om hemliga underrättelsebesök se t.ex. Jöran Boije till Johan Tidiksson, 17.5.1599, *Acta Historica*, RA.
- 295 ”Och Begäre att wår K: syster will giffue oss tilkenna om hon hafuer någedt förnummedt hwar wår K Syster Fru Ebba skall nu [wara] stadd Gud alzmechtig tröste henne och fleer som särg och bedröffuelse tillfalla.”, änkedrottning Katarina till Cecilia Stenbock, Strömsholm 5.11.1597, *Skoklostersamlingen* 2:5, SRA.
- 296 *Stockholms stads tänkeböcker 1601–1602*, 1957, 15.
- 297 “[...] wår käre syster iämffru märte har skreffuet ath wår käre syster fru ebe är myke suag täd [...] ås mykie bedröffuer och önske aff tän alsmecktige [...] ath han wille vare hänes hiälp ath hon måte leffue än nu någen tid måd sine barn och wij sãm äre hänes syskien och flere hänes wäner måte haffue tän hugnat ath hon måte än en gång kåme till sin hälse och strykie igän och kune wäll tänkie ath tän store hiärtens särg och fförffölielse sãm hon haffuer hafft tänne fframedne tidh haffuer varet orsaken til hänes suaghet tän nådige gud sãm haffuer läffuat wille vare alle änker och ffaderlöses tröst han [hugsuale?] häne och ås fflere och tår wår käre syster haffuer ffåt någen bud säden iffrå wår syster ffru ebbe begaäe wij ath wår syster wille late ås täd fför [nim:] mäd täd förste och kune nu inte vare till ffreds fför än wij ffå wete huru täd bliffuer mäd wår k syster ffru ebbe gud giffue ås gode tiender.”, änkedrottning Katarina till Cecilia Stenbock, Strömsholm 4.12.1597, *Skoklostersamlingen* 2:5, SRA.
- 298 Se t.ex. ”Förhör med tvenne båtsmän 13.7.1599”, *Strödda historiska handlingar* 18, SRA; om samma se *Svenska riksdagsakter IV*, 1909, 355–356; *Stockholms stads tänkeböcker 1596–1599*, 1954, 340–344.
- 299 Hertig Karls fullmakt 15.7.1597, HKR 1597 II, f. 38v–38(b)r, SRA; Hertig Karl till änkedrottning Katarina, Nyköping 11.1.1599, HKR 1599, SRA; Hausen 1934, 88.
- 300 ”ijag gefwer M K B sijstterl[!]?ige ttillkänne att Minn k. Moder K[i?] äre hafwer wared möied swagh wtti tänne winter, så att Wii aldrigh hade trott att hwn skwle behålle lijfwed däg hafwer tänn gode gwd wared oss så nådig och barmhärttig att hwn är blefwe någed bättre så at hwn orker Nw Någett ware upe ijfrån sinn sänng tänn gode gwd hielpo hånne til siinn fwllkåmeliige hälsenn och latte hånne lefwe mäd os fattige eländige bedröfwede barnn M K B gud skall wette hwre Möged Minn k. MorKa

- och Modersiistter och wi ale hafwe wared bedröfwede för wi hafwee iingenn bod heler skrifwelse fått ijfränn M K broder sedenn hann drog ijfränn rijge [...]”, Margareta Fleming till Johan Fleming, Stockholm 24.2.1597 [sic, ska vara 1598], Strödda historiska handlingar 18, SRA.
- 301 *Stockholms stads tänkeböcker 1596–1599*, 1954, 288, 316, 323–326, 340–350, 395–396.
- 302 *Svenska riksdagsakter IV*, 1909, 416, 442, 455.
- 303 ”The finske fruer altid ther the i Stadenn wistes och omgå, bruke theres onyttige mund opå oss, Så befale wij förthenskuldh her medh nådeligen, at i der effter ransaker tillstädiandes och dem att the icke thz ringeste [stigh] [vtstighe], af the huss ther the: ähre införwarade”, hertig Karl till Axel Ryning 10.4.1598, HKR 1598, vol. I f. 169r., SRA.
- 304 Hertig Karl till Axel Ryning 24.1.1598, 7.3.1598, 20.3.1598, HKR f 45r–v, 124v–125r, SRA.
- 305 *Stockholms stads tänkeböcker 1596–1599*, 1954, 306.
- 306 Kung Sigismunds tyskspråkiga registratur 1597–1600, enligt Sveriges julianska tideräkning 22.4.1598, enligt Polen-Litauens gregorianska tideräkning 2.5.1598, RR vol. 87, f. 187r, SRA.
- 307 Lars Jönsson till Sigfrid Henriksson, 10.5.1598, Strödda historiska handlingar 16, SRA; ”Protokoll fört vid Rättegången med William de Wijck 31.8.1598”, *Acta Historica* 1598, RA, publicerat i Hausen 1934, 170–174; ”Förhör med tvenne båtsmän 13.7.1599”, Strödda historiska handlingar 18, SRA, om samma se *Stockholms stads tänkeböcker 1596–1599*, 1954, 340–344. ”Convol. IV 1599” med ”Fru Catharina Flemmings skrifteliga Relation om sin Broder, Herr Johan Flemming, af den 15 Dec. 1643”, *Acta Historica* 1599, RA, publicerad i *Anecdoter om namnkunniga och märkwärdiga svenska män I:1*, 1770, 12–15; *Stockholms stads tänkeböcker 1601–1602*, 1957, 15.
- 308 Kung Sigismund till vissa borgare i Stockholm 2.5.1598 (gregor.) / 22.4.1598 (julian.), RR vol. 87, f. 187r; Lars Jönsson till Sigfrid Henriksson, 10.5.1598, Strödda historiska handlingar 16, SRA; ”Förhör med tvenne båtsmän 13.7.1599”, Strödda historiska handlingar 18, SRA, om samma se *Stockholms stads tänkeböcker 1596–1599*, 1954, 340–344; ”Convol. IV 1599” med ”Fru Catharina Flemmings skrifteliga Relation om sin Broder, Herr Johan Flemming, af den 15 Dec. 1643”, *Acta Historica* 1599, RA, publicerad i *Anecdoter om namnkunniga och märkwärdiga svenska män I:1*, 1770, 12–15; *Stockholms stads tänkeböcker 1596–1599*, 1954, 323–326, 340–351.
- 309 ”Så skulle han blifwa giordt till en stoor herre [...] Bekiende och för:te Willem att Frw Jbbe her Claus Flemmingh[s] hade rådt hono: till, thz han skulle tage sig till ware handle medh Her Claus Bielke och her lasky, att han kunde få nådher. Deropå han ähr gånghin till dem och så widt giöno: deris ordh lyfter och tilsagielsseer låtit beweke sigh, det han hafwer dem lofwatt och tillsagdt, att wille göra folcket afspenningh vdhi hele flotten, och komma Myterij tilwäge (Dett han och noghondeles beg[yn] tt hafwer, och wäl mera Vthrättat hwar Gudh ickie hade thztte hans forradelige vpsätt vppenbaratt)”, ”Protokoll fört vid Rättegången med

- William den Wijk 31.8.1598”, *Acta Historica* 1598, RA, publicerat i Hausen 1934, 170–174.
- 310 Om källor som behandlar ämnet och feltolkningar, se Lahtinen 2009a, 114–115, 238 not 90.
- 311 ”aff henne och andra flera hertigens vederpartter var han öffvertaalt medh stora löften om echtenskap medh en aff herr Claes Flemmings döttrar”, *Anteckningar från det sextonde seklet*, 1905, 274–275.
- 312 Lahtinen 2009a, 98, 114–115.
- 313 Runeberg 2007 (1862), 209–226.
- 314 Larsson 2006, 362–370.
- 315 Kung Sigismund till Arvid Stålarms 14.6.1599, Kung Sigismunds svensk-språkiga registratur 1597–1600, RR vol. 86, f. 256, SRA; Larsson 2006, 362–370.
- 316 Om Johan Flemings död, berättelser om den och Messenius tolkningar, se Anthoni 1938.
- 317 Johan Flemings skuldkvitto till kapten De la Blaque, Reval 9.2.1599; *Biografica minora*, Fleming, De la Gardieska arkivet, LUB. Publicerat med några skrivfel i *Dela Gardiska arkivet V*, 1843, 4–5.
- 318 ”Dock efter han förnam sin Moders beswärliga tillstånd, och han ingen undsättning kunde winna hos Konungen. försakades han att fordra sig förläf, att draga till sina Gods i Finland, och tillsee, att han där kunde bringa sin fångna Moder och Systrar undsättning. När han dit kom woro Godsen öde blefne [...] Altså gjorde han sig färdig på resan til sin tjenst igen; Doch uti den mening, att taga affsked till att försöka sin ungdom i främmande Land. När han war utdragen till sin Gård Qwidja, [...] att där stiga till Skepps, så tilldrog sig, att några Awiser kommo imedlertid från Sverige, at Hertig CARL war på Resan åter at intaga Finland: Altså kom Arvid Ericson till honom till Qwidja, och öfwertalte honom med desse formalier at blifwa qwar, at om gemene man såg at han som war Konungens Kammarherre reste derifrån, skulle det gifwa dem en sådan skräck, at icke en man blefwe beständig.”, ”Convol. IV 1599” med Katarina Flemings korta memoar, *Acta Historica* 1599, RA, publicerad i *Anecdoter om namnkunniga och märkwärdiga swenska män I:1*, 1770, 13–14.
- 319 ”Min hjärtans A. k. Morkiär, jag önskar utaf GUD eder hälsa måtte långwarig blifwa, desslikes min kiära Moders Syster Jungfru Märta, samt mine kiäre Syskons; Jag dess Gudi ske lof mår wäl til Lifssundhet. Hwad annan motgång belangar, är med mig, såsom efter Werldens Läpp, med alla människior gement plågar tillgå, den få Wänner hafwer uti motgången [...] Hwad andra mina lägenheter belangar, wet denna Sedelwisare wäl till att berätta lägenheten wäl. Intet mera lyder till at skrifwa, utan önskar, at jag måtte få se min H. A. k. Morkiär med hälsan. Befaller och henne därmed GUD till all wälmågo. Hastigt utaf Åbo den 15 Octob. Anno 1599./ E. Ö. Son alltid / JOHAN FLEMMING / Fri-Herre til Wijk.”, ”Convol. 1599”, *Acta Historica* 1599, RA, publicerad i *Anecdoter om namnkunniga och märkwärdiga swenska män I:1*, 1770, 20–34.

- 320 "Memorial för min H. k. Morkiär, hwad efter min oskyldiga död skall blifwa bestält", 8.II.1599. "Convol. 1599", *Acta Historica* 1599, RA, publicerad i *Anecdoter om namnkunniga och märkwärdiga swenska män* I:1, 1770, 16–19.
- 321 "...den trängtan och åstundan, som H. F. Nåde hafwer haft, till att ödelägga eller fördämpa min slächt, hafwer warit orsaken den förnämsta, hwilket nu efter hans willja gångit är. GUD tröste Eder min H. k. Morkiär samt mina kära Syskon och låte oss finnas uti den ewiga glädjen. E. Ö. Son hafwer jag warit Johan Flemming", "Convol. 1599", *Acta Historica* 1599, RA, publicerad i *Anecdoter om namnkunniga och märkwärdiga swenska män* I:1, 1770, 15–19.
- 322 "Så gick han än ett godt stycke fram och tröstade sig med GUDs Ord [...] och hwad icke Prästen kunde trösta honom, så tröstade han Prästen, så att ändock det war bedröfwerligt och mer än sorgeligt, att så skulle tillgå, doch war hans tröst som han sig sjelf och andra med tröstade ganska hugnelig att höra uppå, som han både på Swenska, Tyska, Latin och Italienska framförde, hwilket jag alt icke förstod. Och alla de honom mötte och sågo på honom, ropade han till med glad stämna och röst: farer wäl alla mina goda Wänner och alt ärligt Folk, och året någon den jag i någre måtto förtörnet hafwer, så beder jag om Wänskap, så att alle de det hörde, greto och jämrade sig öfwer hans oskyldiga Död. Och wid han så gick, sade han till mig, (hwilket skedde jämte wid den Kyrkogården, som är emellan den stora Krydgården och Fällbodarne) Jag will och begärar Johan Bertilson, att du seer till det du kan komma till min Morkär, och säg henne om min hädanfärd, och bed henne, att hon will gifwa sig till freds, och säg att jag gärna och gladelig gick härtil, lika som en Man den där hela dagen hafwer arbetat gärna will gå till hwila, så gärna will och jag gå till denna min Död, hwilket jag stadelig tror och wet att det icke skall wara någon Död, utan en ända på all min Jämmer och Wedermöda, och såsom en ingång till den rätta glädjen, där jag och förhoppas, att min Morkiär skall finna mig igen [...] Och begärer jag att du tager den Sedeln til dig som jag skref, och för den til min Morkiär, och denna Ringen för och dit, jag har nu intet annat i mitt Wäld det jag kan sända henne, och säg att jag befalte henne den Alsmächtige GUD i wäld, Han förhoppas jag skall wara min H. K. Morkiärs tröst uti hennes korss.", "Convol. IV 1599" med Johan Bertilssons brev till Ebba Stenbock, *Acta Historica* 1599, RA, publicerad i *Anecdoter om namnkunniga och märkwärdiga swenska män* I:1, 1770, 28–29.
- 323 Lahtinen 2009c, 43–44.
- 324 *Hertigh Carls Slaktarebenck*, 1915, 27.
- 325 "Convol. IV 1599" med Johan Bertilssons brev till Ebba Stenbock, *Acta Historica* 1599, RA, publicerad i *Anecdoter om namnkunniga och märkwärdiga swenska män* I:1, 1770, 20–34.
- 326 Lahtinen 2009a, 195–196.
- 327 *Utdrag ur Åbo domkyrkas räkenskaper 1553–1634*, 1884, 155–156.

- 328 "Gud bättre at Ed[er] F[rüedö]me skulle så ofta få sorg åfwan på sorg, synnerligen af den Ed. Fr:me skulle hafwa haft eder endaste ålderdoms tröst och glädje, och är så illa [...] af daga tagen: Men GUD som är långmodig [...] hjelpe och styrke Ed. Fr:me i Eder stora sorg och bedröfwelse, Den samma Herren må döma dem som den framledne Herren och mig och de andra dömdt hafwa på den yttersta dagen. Beder Ed. Fr:me wille icke uptaga mig uti misstycke." Arvid Stålarms till Ebba Stenbock 22.II.1599, Strödda historiska handlingar 18, SRA, publicerat i *Anecdoter om namnkunniga och märkwärdiga svenska män* I:1, 1770, 34–37.
- 329 Hertig Karls öppna brev 21.II.1599, RR 1599, f. 199v, SRA; Lahtinen 2018c, 136–140.
- 330 Carpelan 1954, 357.
- 331 *Anecdoter om namnkunniga och märkwärdiga svenska män* I:1, 1770, 12–15.
- 332 Larsson 2006, 376–380.
- 333 Memoaren har publicerats 1759 som bilaga till *Konung Carl den IX:des Rim-Chronika*, 348–365, men där anges felaktigt Kristina Banér som författare. Om memoarens tillkomst- och publiceringshistoria, se t.ex. Lahtinen 2018a, 138, not 47.
- 334 Lahtinen 2018a, 138–140.
- 335 Tunberg 1918–1919, 41–49, 61–65.
- 336 Anthoni 1937, 144–149.
- 337 Karls IX:s brev till Anna Horn 14.7.1605, RR 1605, f. 140v, SRA; Anthoni 1937, 145–149, 157, 173–174.
- 338 "Wij Carl etc. Göre witterligitt att ändoch framledhne Claus Flemingh egenom sine Rebelske handell [...] såsom Fäderneslandzens otrogne och orolige ledamott och förderfuere haffuer förbruthitt och föruärkett icke allenesth lifuett, vthann och allth thett goodz, bådhe lösth och fasth, som hann her i Rijkett hafuer effter sigh, Och effter Sonnen effterföljde Faderenns foottspår, och them tillewentyrs wäll hadhe vpffyllt, huar han hadhe länger fått leffwe. Szå kann och Modherenn, vnder hwilkens handh Szonnen war och sigh hoos thenn oproriske hopenn i Finlandh finne läth, icke aldels ware vthann skuldh." *Handlingar upplysande Finlands historia under Karl IX:s tid* I, 1863, 368–369.
- 339 Ylikangas 2021, 74.
- 340 "Doch likuäll så haffue wij heller welett bruke nådenn åhn rettenn, och mere anseett gott folckz förbönn, åhn huadh som Rijkett och oss kann wara skeet emott, och förthenskuldh af gunsth och nådhe vndt och effterlathett, [...] för:de Claus Flemingz hustru, Edle och Welbördigh Frw Ebbe alle sine och halfparthen af sinn framledhne Mans Erffuegodz [behålle må], ehuar the kunne ware belågnne, Menn medh thenn andre halfparthenn, såsom och the förderffuede goodz skall honn inthett befatte sig medh. [...] förbiudhe alle som oss medh hörsamheett och lydhnno förplichetde åhre, att the icke tilfoge henne opå för:te godz eller nogott thett henne tilhörer nogott öfuerwaldh eller orätt i någre motto", *Handlingar upplysande Finlands historia under Karl IX:s tid* I, 1863, 368–369.

- 341 Lahtinen 2009a, 117–118
- 342 *Abraham Brahes tidebok*, 1920, 63.
- 343 Märta Stenbock till Abraham Brahe, Drottningholm 20.4.1608, Skoklostersamlingen 2:7, SRA; *Abraham Brahes tidebok*, 1920, 4, 8, 61, 75–76.
- 344 ”Och hafve wij begeret att vår K Syster Frw Ebbe sãm nu hoos eder stad ähr att hon skall ware i vår stad”, Katarina till Abraham Brahe 28.1.1606, Skoklostersamlingen 2:7, SRA; se även *Abraham Brahes tidebok*, 1920, 61.
- 345 Banér 2000, 93–96.
- 346 ”systerligh kerligh benegenheth och den godi längelige weellplägen Jagh senesth hade hos min k b och min k systter dâth Jagh medh all kerligh taksamheth och systerligh trogenn benegenheth vthi huadh gâth gudh tekes Jagh kann förmå kerligen försykle”, Ebba Stenbock till Elsa Gyllenstierna, Drottningholm 21.5.1606, Skoklostersamlingen 2:5, SRA.
- 347 Lahtinen 2009a, 161–162.
- 348 Lahtinen 2009a, 117–118.
- 349 Samuelson 2002, 141.
- 350 ”K H S Jagh Skulle dem her åm nu ike benöde huar migh ike Så mycket åmtregnde Jagh ähr någre bleffuen Skyldigh Sãm Jagh alle dager bliffuer affkraffdh, Derföre Jagh nu måste någre medell ber Dem kerligen Dii ike welle migh her J förtenke.”, Ebba Stenbock till Elsa Gyllenstierna, Drottningholm 21.5.1606, Skoklostersamlingen 2:5, SRA.
- 351 *Stockholms stads tänkeböcker 1603–1604*, 1959, 36–37.
- 352 Johan Flemings lånebrev, Ebba Stenbocks pantbrev till Anna Larsdotter Hordeel, Strömsholm 26.6.1604, Biographica minora, De la Gardieska arkivet, LUB, publicerat i *Dela Gardiska arkivet V*, 1834, 3–5 med några transkriberingsfel.
- 353 Kung Sigismund till Per Nilsson, Warszawa 12.3.1600, Konung Sigismunds svenskt Registratur 1597–1600, RR vol. 86, f. 302v–303r, SRA.
- 354 Lahtinen 2009d, 185.
- 355 Brita Stenbock till Anna Banér, Strömsholm 15.7.1603, Stenbockska familjepapper, Stenbocksamlingen, SRA; Ebba Stenbocks pantbrev till Anna Larsdotter (Hordeel), Strömsholm 26.6.1604, Biographica minora (Ebba Fleming [sic]), De la Gardieska arkivet, LUB, publicerat i *Dela Gardiska arkivet V*, 1834, 3–4, där ortsnamnet är fel; Märta Stenbock till Abraham Brahe, Drottningholm 20.4.1608 och 3.6.1608, Skoklostersamlingen 2:7, SRA; ånkedrottning Katarina till Abraham Brahe 28.1.1606 och 14.4.1610, Skoklostersamlingen 2:6, SRA; Ebba Stenbock till Peder Ekman, Strömsholm 8.11.1612, till Lars Bengtsson 28.9.1613 och 3.5.1613, Svenska autografer, Stag–Stenbock, Autografsamlingen II, Stafsundsarkivet, SRA; *Abraham Brahes tidebok*, 1920, 48, 61. Ebba Stenbock till Elsa Gyllenstierna, Drottningholm 21.5.1606, Skoklostersamlingen 2:5, f. 374, SRA.
- 356 Jan Samuelson har analyserat Sigrid Stures självbiografiska material ur denna synvinkel. Samuelson 2002 i sin helhet.

- 357 "Wår Kiäre Sijster Fru Jbbe hafwer nu på någhen thidh waret mijket suagh Afhwar Annan Daghz Febris. Gudh hielpe henne till sin helse och stjrke ighen", änkedrottning Katarina till Abraham Brahe, Strömsholm 14.4.1610, Skoklostersamlingen 2:7, SRA.
- 358 Närmare om "varannandagsfeber" och behandling av feber, se sökorden *annandagsfeber*, *annandagsfrossa*, SAOB; Benedictus Olai 1578, LXXX-VIIr–XC1r.
- 359 Änkedrottning Katarina till Abraham Brahe, Strömsholm 14.3.1601, Skoklostersamlingen 2:7, SRA.
- 360 Ebba Brahe till Abraham Brahe, Strömsholm 14.3.1611, Skoklostersamlingen 2:7, SRA; änkedrottning Katarina till Cecilia Stenbock, 16.12.1618, 7.1.1621, 12.3.1621 och 16.7.1621, Skoklostersamlingen 2:5, SRA.
- 361 Abraham Brahes brevtkast till Märta Stenbock 12.4.1608, Skoklostersamlingen 2:8, SRA; Märta Stenbock till Abraham Brahe, Drottningholm 20.4.1608, Skoklostersamlingen 2:7, SRA.
- 362 Katarina Fleming till Abraham Brahe, Strömsholm 10.9.1610, Skoklostersamlingen 2:7, SRA.
- 363 Banér 2000, 74–85; Stadin 2020.
- 364 Petersson 2008, 286–287.
- 365 Boëthius 1920, 658–659.
- 366 Se t.ex. "Spridda aktsycken från tiden 1531–1808", arken 368–370, Reinhold Hausens privatarkiv vol. 20, RA.
- 367 Katarina Flemings separata brev till Axel Oxenstierna, Qvidja 21.7.1614, Axel Oxenstiernas brevväxling B:I, Inkomna brev och ansökningar vol. Berndes–Bielke, Oxenstiernska samlingen II: Oxenstierna af Södermøre, SRA. Brevet har alfabetiserat enligt Katarina Flemings make Erik Bielke.
- 368 "Och tuifler äss indhet at wår K: B: Nogsampt wetterligt ähr det Särigelige frånfälle som äss nu i dette ingågne Ähr Denn 15 Martij hänt ähr i det gudh haffwer effter sin gudomlighe försijn äss så [...] ifrån taghe äss wår K. Modher Denn Wålborne Fruu Ebba Gzöstaffsdätter Stenbock friherinna till Wijk fruu till Suedie och Tuna", Katarina och Hebla Fleming till Axel Oxenstierna, Qvidja 21.7.1614, Axel Oxenstiernas brevväxling, B Inkomna brev, I Inkomna brev och ansökningar, Oxenstiernska samlingen II: Oxenstierna af Södermøre, SRA. Brevet har alfabetiserats enligt Katarina Flemings make Erik Bielke.
- 369 "denn orolighe wärldenn", "gudh Nädeligen i sinn euighe Roo och Frögdh glädie", "medh alle sine Vtvalde Christrogne wppå Frelserens Jesu Christij ydherste tilkommelse dock vpwecke till een Saligh Vpståndelse", Katarina och Hebla Fleming till Axel Oxenstierna, Qvidja 21.7.1614, Axel Oxenstiernas brevväxling, B Inkomna brev, I Inkomna brev och ansökningar, Oxenstiernska samlingen II: Oxenstierna af Södermøre, SRA. Brevet har alfabetiserats enligt Katarina Flemings make Erik Bielke.

- 370 ”äm wii medh skrifuelse i under dånihghett skulle besöke hanss konung Mattz wår någide härre och kånungh äm wår salige Mors begraffing heller ike äftter wi intte sielffue wette heller hoss äss kunne besinne huadh wii här wtti bör wttrette”, Katarina Flemings separata brev till Axel Oxenstierna, Qvidja 21.7.1614, Axel Oxenstiernas brevväxling B:I, Inkomna brev och ansökningar vol. Berndes–Bielke, Oxenstiernska samlingen II: Oxenstierna af Södermöre, SRA.
- 371 Nikula 1975, 56, 65–66, 70.
- 372 Klas Hermansson Fleming till Lehtis skriver i sina memoarer om begravningsarrangemangen som om de hade genomförts på hösten 1597, Vuori 1946, 149. I äldre historieskrivning nämns å andra sidan att begravningen skulle ha fördröjts med flera år. Se t.ex. Dalin 1761–1762, 458.
- 373 Om altarklädet, se Nikula 1975, 56, 66.
- 374 “[...] en thid Långh fiteligen Haffwer bewyst wæer Saligha Khäre Förälldrar sãm och wår S: Kåre Broder sijnn Hwlle och troghne Tienest Jemwæll och äss Och wij sielfue wette detz wåre Saligh Khäre Moder fulkomligen vdiij sinnedh hade them för therass trogne tienst betenkije sãm och nampngaff tue/tw godz benemd Kauskila aff sijne Mårgångåffuor sãm hoen them och theras Barnn och Barnbarn thill vnderhåld effterlathe wille. Och effter thetz wæer S: Khäre Moders Lijfstid icke så Lenge warade att hoen thetz fulbordade, Haffue wij nu med dette wårtt Breff wæer S: Khäre Moders gåffue fulbordetz och stadfast [...]”, Katarina och Hebla Flemings överlåtelsebrev till Filippa Klasdotter och Johan Johansson 6.10.1614, Biographica (Fleming, Katarina), SRA.
- 375 Egendomarna i Kaus[k]ela nämns som fortsättningsvis konfiskerad morgongåva i Karl IX:s öppna brev, Örebro 7.4.1608, RR 1608, vol. 106, f. 130r, SRA. Citatet ”tedh lyftte wii wår salige mor gjorde i henes ytterste är dån Endeste orsak att wii hafue stätt der äftter”, Katarina Fleming till Axel Oxenstierna, Stockholm 22.4.1616. Därtill Katarina Flemings brev till Axel Oxenstierna, Strömsholm 24.6.1612 och Strömsholm 7.3.1620, Axel Oxenstiernas brevväxling, B Inkomna brev, I Inkomna brev och ansökningar, Oxenstiernska samlingen II: Oxenstierna af Södermöre, SRA. Brevet har alfabetiserats enligt Katarina Flemings make Erik Bielke.
- 376 Lahtinen 2014, 141–150; Lahtinen 2018c, 140–141.
- 377 Se ”Ebba Stenbocks släkt” på s. 160–161 i den här boken.
- 378 Lahtinen 2018a, 138–140.
- 379 ”oss Elskelige wår Kiere Systerdotters denn Edle och wålborne Jungfru, Jungfru Katharina Flemmingh”, änkedrottning Katarina till Svante Banér, Strömsholm 18.5.1620, Svenska drottningars arkiv K 73, SRA.
- 380 Carpelan 1954, 357; Tegenborg Falkdalen 2015, 226–230.
- 381 Runeberg 2007 (1862), 5–6; Anthoni 1938, 95–100; Petersson 2008, 288–297.
- 382 Messenius 1702, 50.
- 383 *Anecdoter om namnkunniga och märkwådiga swenska män* I:1, 1770, 7–40.
- 384 *Urkunder upplysande Finlands öden och tillstånd* I:1 och II:1.
- 385 Fryxell 1864 (1830), 271; Topelius 2017 (1875), femte läsningen.

- 386 Koskinen 1877.
387 Runeberg 2007 (1862); Launis 2005, 248–263.
388 Om personerna i skådespelen och deras betydelse, se Pikkanen 2019.
389 Wecksell 1863.
390 ”EBBA FLEMING (iloisemmin): / Mut kuoppatorniin hänt’ ei tarvis heittää, se tieto unen veisi multakin – / kai muukin tyrmä raukalle jo riittää? / KLAUS FLEMING (leppoisemmin): / No, olkoon menneeks, sinun tähtes, Ebba!”, Leino 1901, 105. Översättning från finska av Heidi Granqvist.
391 Leino 1901; Federley 1947, 445.
392 Ingman (Ivalo) 1898, 26–33.
393 Se t.ex. Vainio 1950, Pohjolan-Pirhonen 1968, Heikkilä 1993, Vuori 2017.
394 Om målningens tillblivelseprocess, se *Albert Edelfelts brev*, verkförteckning.
395 Cecilia Stenbock beskrivs som ”amper dam i gamla stilen”, se Fries 1895, 77, 87, 130.
396 Om ämnet även Lahtinen 2018b.
397 ”Arjen sankarus on harvoin vapaaehtoista, ja moni tällaisen nimen ansaitseva olisi varmasti mieluummin elänyt helpomman elämän.”, Kemppainen 2010, 221.
398 Leskela-Kärki 2017, 179–181.
399 Wecksell 1863, 128

KÄLLOR OCH LITTERATUR

ARKIV

Eesti Rahvusarhiiv, Tartu

Digitaliserade fotografisamlingar, EAA.1414.2.58.7 (Perekond von Krusenstiern)

Lunds universitetsbibliotek (LUB)

De la Gardieska arkivet
Biographica minora
Historiska handlingar
Släktarkiven: Boije–Hordeel
Släktarkiven: Stenbock

Riksarkivet (RA), Helsingfors

Acta Historica
Reinhold Hausens privatarkiv
Kopieboken 1592–1601 (s.k. Gottlundska kopieboken)
W.G. Lagus samling
Fogderäkenskaper (traditionell förkortning för hänvisningar
RA [+ nummer])

Riksarkivet (SRA), Stockholm

Arvid Henriksson Tawasts samling
Bielkesamlingen
Biographica
Hertig Karls Registratur (HKR)
Oxenstiernska samlingen II: Oxenstierna af Södermöre
Riksregistratur (RR)
Skoklostersamlingen 2
Stafsundsarkivet
Stenbocksamlingen
Strödda historiska handlingar
Svenska drottningars arkiv

TRYCKTA KÄLLOR

- 1500- och 1600-talets visböcker. Bd 3, Text 3. Utg. Adolf Noreen & Anders Grape. Stockholm 1916–1925.
- Abraham Brabes tidebok*. Red. Carl Magnus Stenbock & Reinhold Stenbock. Stockholm: P.A. Norstedt & Söners Förlag 1920.
- Anekdoter om namnkunniga och märkwärdiga swenska män I:1*. Utg. Samuel Loenbom. Stockholm: Kongl. Finska Boktryckeriet, på Johan Arvid Carlbohms bekostnad 1770.
- Anno 1573 när Malin Sture bortfördes från Hörningsholm. Sigrid Stures berättelse upptecknad af Anna Baner nu ånyo utgifven. Med efterskrift af Carl Magnus Stenbock*. Stockholm: Lagerström 1916.
- Anteckningar från det sextonde seklet*. Utg. Joh. Ax. Almquist. Stockholm: Kungl. boktryckeriet P.A. Norstedt & söner 1905.
- ”Arvid Gustafsson [Stenbocks] berättelse om dräpet på fältmarskalken Ivar Månsson [Stiernkors]”. *Historisk tidskrift* 11, 1891.
- Benedictus Olai. *Een Nyttigh Läkere Book ther vthinnen man finner rådh, hielp och Läkedom til allehanda menniskiornes siwckdomar bådhe inwertes och vthwertes*. Stockholm: tryckt av Anders Torstensson 1578.
- Brahe, Per. *Oeconomia eller Hushållsbok för ungt adelsfolk*. Utg. John Granlund & Gösta Holm. Stockholm: Nordiska museet 1971 (1580).
- Calendaria Caroli IX*. Utg. Adam Lewenhaupt. Stockholm: Föreningen för bokhandverk 1903.
- DelaGardiska arkivet, eller handlingar ur Greff. DelaGardiska bibliotheket på Löberöd V*. Utg. Per Wieselgren. Lund 1834.
- DelaGardiska arkivet, eller handlingar ur Greff. DelaGardiska bibliotheket på Löberöd VII*. Utg. Per Wieselgren. Lund 1843.
- Fischer, Simon. Henrik Normans resa till Erik XIV:s kröning 1561. *Historisk tidskrift* 5, 1885.
- Handlingar upplysande Finlands historia. Under Karl IX:s tid. I, 1600–1602*. Utg. Johan E. Waaranen. Helsingfors 1863.
- Hertigh Carls Slaktarebenck, dät är en sanferdigh wiss berättelse, om den ynckelige Fängzlande, Pinande, och Mördande, som den Ogodachtige Försten Hertigh Carl till Södermanlandh ... bedreffwet hafwer ... Anno MDCXVII*. Utg. Tor Berg. Stockholm: Lagerström 1915.
- Historiska märkwärdigheter till upplysning af Swenska häfder 1*. Utg. Samuel Loenbom. Stockholm: Kongl. Finska Boktryckeriet 1767.
- Historiska märkwärdigheter till upplysning af Swenska häfder 2*. Utg. Samuel Loenbom. Stockholm: Kongl. Finska Boktryckeriet 1767.
- Konung Carl den IX:des Rim-chronika, samt Konung Gustaf Adolphs påbegynte chronika, egenhändigt af hög bemälte konungar författade; jämte bilagor af 96 bref och handlingar til föregående chronikors och tidewarfs upplysning*. Utg. Bengt Bergius. Stockholm: tryckt hos Peter Hesselberg 1759.

- Konung Gustaf den förstes registratur XXII*. 1551. Utg. Joh. Ax. Almquist. Stockholm: Kungl. boktryckeriet P.A. Norstedt & söner 1904.
- [Kristofers landslag] *Corpus iuris sueo-gotorum antiqui. Samling af Sweriges gamla lagar, på kongl. maj:ts nådigste befallning utgifuen af d. C. J. Schlyter*. Utg. C. J. Schlyter. Lund 1869.
- Kuningas Kristoferin maanlaki 1442*. Suom. Martti Ulkuniemi. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1978.
- Magnus Erikssons landslag i nusvensk tolkning*. Åke Holmbäck & Elias Wessén. Lund: Institutet för rätthistorisk forskning 1962.
- Messenius, Johannes. *Scandia illustrata [...] Tomus VIII*. Stockholm 1702.
- Messenius, Johannes. *Suomen riimikronikka*. Toim. ja suom. Harry Lönnroth & Martti Linna. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2004.
- Stockholms stads tänkeböcker 1584–1588*. Utg. Joh. Ax. Almquist. Stockholm: Kungl. boktryckeriet P.A. Norstedt & söner 1947.
- Stockholms stads tänkeböcker 1592–1595*. Red. Daniel Almqvist. Stockholm: Stockholms stadsarkiv 1939.
- Stockholms stads tänkeböcker 1596–1599*. Red. Daniel Almqvist. Stockholm: Stockholms stadsarkiv 1954.
- Stockholms stads tänkeböcker 1601–1602*. Red. Folke Sleman. Stockholm: Stockholms stadsarkiv 1957.
- Stockholms stads tänkeböcker 1603–1604*. Red. Folke Sleman & Göran Setterkrans. Stockholm: Stockholms stadsarkiv 1959.
- Suomi. Tidskrift i fosterländska ämnen*, nr 1, 1842.
- Svenska riksdagsakter jämte andra handlingar som böra till statsförfattningens historia. Tidevarfvet 1521–1718, Afid. 1 1521–1611, Fjärde delen (1597–1598)*. Utg. Riksarkivet genom Torvald Höjer och Lars Sjödin. Stockholm: Kungliga boktryckeriet P.A. Norstedt & Söner 1909.
- Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo* 1774, 1784.
- Uplysningar i Swenska Historien* 1. Utg. Samuel Loenbom. Stockholm: Kongl. Finska Boktryckeriet 1768.
- Urkunder upplysande Finlands öden och tillstånd i slutet af 16de och början af 17de århundradet* I:1. Utg. Edward Grönblad. Helsingfors: J. Simelii Arfvingar 1843.
- Urkunder upplysande Finlands öden och tillstånd i slutet af 16de och början af 17de århundradet* II:1. Utg. Edward Grönblad. Helsingfors: J. Simelii Arfvingar 1856.
- Utdrag ur Åbo domkyrkas räkenskaper 1553–1634*. Utg. Reinhold Hausen. [Åbo:] Bestyrelsen för Åbo stads historiska museum 1884.
- Vuori, Tauno. Klaus Hermaninpoika Fleming ja hänen kirjasensa ”Res in Finnia”. *Varsinais-Suomen maakuntakirja* 9. Toim. Arvo Viljanti. Turku: Varsinais-Suomen maakuntaliitto 1946.

FORSKNINGSLITTERATUR

- Aalto, Seppo. *Krigsstad. Helsingfors gammelstads historia 1550–1639*. Helsingfors: Otava 2013.
- Ahlfqvist, Alfred Gustav. *Om aristokratiens förhållande till konungamakten under Johan den tredjes regering 2*. Uppsala 1866.
- Ahnlund, Nils. Hieronimus von Birckholtz. *Svenskt biografiskt lexikon 4*. Red. Bertil Boëthius. Stockholm: Bonnier 1924.
- Anthoni, Eric. Finländare i hovtjänst hos Gustav Vasa. *Historisk Tidskrift för Finland 54*, 1968:4.
- Anthoni, Eric. *Till avvecklingen av konflikten mellan hertig Carl och Finland I. Konflikten uppkomst och hertigens seger*. Helsingfors 1935.
- Anthoni, Eric. *Konflikten mellan Hertig Carl och Finland. Avvecklingen och försoningen*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 1937.
- Anthoni, Eric. Johan Claesson Flemings död. En källkritisk studie. *Historisk Tidskrift för Finland 23*, 1938:3.
- Anthoni, Eric. *Finlands medeltida frälse och 1500-talsadel*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 1970.
- Arenfeldt, Pernille. The Female Consort as Intercessor in Sixteenth-Century Saxony. *Less Favored – More Favored: Proceedings from a Conference on Gender in European Legal History, 12–19th centuries*. Eds. Grethe Jacobsen, Helle Vogt, Inger Dübeck & Heide Wunder. Copenhagen: The Royal Library 2005.
- Banér, Anne. Christina Sture – ett ofattbart kvinnoöde i Vasaättens blodspår. *Fasans tider. Historia och öden kring Linköpings blodbad år 1600*. Red. Anne Banér & Eva Sparre. Linköping: Slotts- och domkyrkomuseet 2000.
- Boëthius, Bertil. Per Banér. *Svenskt biografiskt lexikon 2*. Red. Bertil Boëthius. Stockholm: Bonnier 1920.
- Boëthius, Bertil. Abraham Brahe. *Svenskt biografiskt lexikon 5*. Red. Bertil Boëthius. Stockholm: Bonnier 1925.
- Bomansson, Karl August. *Hertig Johan och hans tid*. Helsingfors: J.C. Frenckell & Son 1862.
- Carpelan, Tor. *Ättartavlor för de på Finlands riddarhus inskrivna ätterna. Första bandet A–G*. Helsingfors: Frenckellska Tryckeri Aktiebolaget 1954.
- Dalin, Olof. *Svea rikets historia ifrån dess begynnelse til våra tider. Tredje delen, andra bandet*. Stockholm: direct. Lars Salvius 1761–1762.
- Duch, Anna M. The Royal Funeral and Burial Ceremonies of Medieval English Kings, 1216–1509, Doctoral Thesis, York: University of York 2016.
- Elgenstierna, Gustaf. *Den introducerade svenska adelns ättartavlor med tillägg och rättelser IV*. Kungliga boktryckeriet P.A. Norstedt & Söners Förlag, Stockholm 1928.
- Elgenstierna, Gustaf. *Den introducerade svenska adelns ättartavlor med tillägg och rättelser VII*. Stockholm: Kungl. boktryckeriet P.A. Norstedt & Söners Förlag 1932.

- Federley, Bengt. Claes Fleming i hävdateckning och skönlitteratur. *Historiska och litteraturhistoriska studier* 23. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 1947.
- Federley, Bengt. Klas (Eriksson) Fleming. *Svenskt biografiskt lexikon* 16. Red. Erik Grill. Stockholm: Kungl. boktryckeriet P.A. Norstedt & Söner 1966.
- Ferm, Olle. *De högadliga godsen i Sverige vid 1500-talets mitt – geografisk uppbyggnad, räntestruktur, godsdrift och hushållning*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet 1990.
- Fries, Ellen. *Teckningar ur svenska adelns familjelif*. Stockholm: P.A. Norstedt & söners förlag 1895.
- Fryxell, Anders. *Berättelser ur svenska historien 4. Innehållande Lutherska tiden. Andra afdelningen. Johan III och Sigismund*. Stockholm: L.J. Hjerta 1864 (1830).
- Gillingstam, Hans. Kristina Nilsson Gyllenstierna. *Svenskt biografiskt lexikon* 17. Red. Erik Grill. Stockholm: Kungliga Boktryckeriet P.A. Norstedt & Söner 1969.
- Gillingstam, Hans (utg.). *Äldre svenska frälsesläkter. Ättartavlor II, häfte 1*. Stockholm: Riddarhusdirektionen 2001.
- Gillingstam, Hans. Stenbock (släkt). *Svenskt biografiskt lexikon* 33. Red. Åsa Karlsson. Stockholm: Norstedt 2008.
- Haggrén, Georg & Ulla Koskinen. Aineellinen maailma. *Aatelin historia Suomessa*. Toim. Janne Haikari, Marko Hakanen, Anu Lahtinen & Alex Snellman. Helsinki: Siltala 2020.
- Hanska, Jussi & Anu Lahtinen. Keskiajalta 1500-luvulle. *Huoneentaulun maailma. Kasvatus ja koulutus Suomessa keskiajalta 1860-luvulle*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2010.
- Hausen, Reinhold. *Kastelholms slott och dess borgherrar*. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors 1934.
- Ijäs, Miia. *Varjoista valtaistuimelle. Anna Jagellonica ja Itämeren valtapiiri 1500-luvulla*. Helsinki: Gaudeamus 2016.
- Jansson, Karin Hassan. *Kvinnofrid. Synen på våldtäkt och konstruktionen av kön i Sverige 1600–1800*. Uppsala: Uppsala universitet 2002.
- Kempainen, Ilona. Arjen sankaruus. Naisten, miesten, suomalaisten näkökulmia. *Kirjoituksia sankaruudesta*. Toim. Ulla-Maija Peltonen & Ilona Kempainen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2010.
- Korpiola, Mia. Marrying off Sons and Daughters: Attitudes Towards the Consent of Parents and Guardians in Early Modern Sweden. *Less Favored – More Favored: Proceedings from a Conference on Gender in European Legal History, 12–19th centuries*. Eds. Grethe Jacobsen, Helle Vogt, Inger Dübeck & Heide Wunder. Copenhagen: The Royal Library 2005.
- Korpiola, Mia & Anu Lahtinen. Cultures of Death and Dying in Medieval and Early Modern Europe. An Introduction. *Cultures of Death and Dying in Medieval and Early Modern Europe. Theme Issue of COLLeGIUM* 18, Helsinki: Helsinki Collegium for Advanced Studies 2015.

- Korpiola, Mia. "At Death's Door." The Authority of Deathbed Confessions in Medieval and Early Modern Swedish Law. *Dying Prepared in Medieval and Early Modern Northern Europe*. Eds. Anu Lahtinen & Mia Korpiola. Leiden: Brill 2018.
- Koskinen, Ulla. Aatelin aineellinen kulttuuri 1500-luvun lopulla. *Ennen ja nyt* 9, 2010:1.
- Koskinen, Ulla & Anu Lahtinen. Siskot, veljet ja erityisen hyvät ystävät. Aatelmien ja -naisten kirjeenvaihto uuden ajan alun Ruotsissa. *Kirjeet ja historiantutkimus*. Toim. Anu Lahtinen, Maarit Leskelä-Kärki & Kirsi Vainio-Korhonen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2011.
- Koskinen, Ulla & Georg Haggrén. Yhteiskunta. *Aatelin historia Suomessa*. Toim. Janne Haikari, Marko Hakanen, Anu Lahtinen & Alex Snellman. Helsinki: Siltala 2020.
- Koskinen, Yrjö Sakari. *Nuijasota. Sen syyt ja tapaukset*, 2 rev. uppl. Helsinki: Helsinki 1877.
- Laaksonen, Hannu. Julkisia juhlia Turussa Ruotsin aikana (1500–1808). *Vallan juhlit. Juhlivan vallan kulttuuri antiikista nykypäivään*. Toim. Taina Syrjämaa. Turku: Kirja-Aurora 2003.
- Lager-Kromnow, Birgitta. *Att vara stockholmare på 1560-talet*. Stockholm: Stockholms stad 1992.
- Lahtinen, Anu. Flemingin sukupiiri keskiajalla ja uuden ajan alussa. *Louhisaaressa kartano – suku ja rässi, säteri ja kirkko*. Toim. Irma Lounatvuori & Marja-Terttu Knapas. Helsinki: Museovirasto 2005.
- Lahtinen, Anu. *Anpassning, förhandling, motstånd. Kvinnliga aktörer i släkten Fleming 1470–1620*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 2009a.
- Lahtinen, Anu. Kärlek och förpliktelser: aristokratiska sysstrars brevväxling under 1500-talet. *Folkmålsstudier* 47. Helsingfors: Föreningen för nordisk filologi 2009b.
- Lahtinen, Anu. A Nobleman's Death. Power Struggle and Resistance in Accounts of a Political Execution in Early Modern Sweden. *Rebellion and resistance*. Ed. Henrik Jensen. Pisa: Pisa University Press 2009c.
- Lahtinen, Anu. *Pohjolan prinsessat. Viikinkineidoista renessanssiruhinattariin*. Jyväskylä: Atena 2009d.
- Lahtinen, Anu. Lahjat ja aatelin suhdeverkostot 1500-luvun Ruotsissa. *Esine ja aika. Materiaalisen kulttuurin historiaa*. Toim. Maija Mäkilä & Riitta Laitinen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2010.
- Lahtinen, Anu. "Kasvakoon lapsi kunniaksi vanhemmilleen ja seurakunnalleen." Aatelmien jälkikasvun odotusta 1500-luvulla. *Lapsi matkalla maailmaan. Historiallisia ja kulttuurisia näkökulmia syntymään*. Toim. Pari Saarimäki, Kirsi-Maria Hytönen & Heli Niskanen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2012a.
- Lahtinen, Anu. Labour and Leisure, Fights and Festivities. What literary sources can tell about everyday life in sixteenth century Swedish castles.

- Castella Maris Baltici* X. Eds. Terhi Mikkola, Kari Uotila & Annamaria Vilkkuna. Turku: Suomen keskiajan arkeologian seura 2012b.
- Lahtinen, Anu. Prolonged Noble Property Disputes in the Svea Court of Appeal: Case Studies from the Early Years. *The Svea Court of Appeal in the Early Modern Period: Historical Reinterpretations and New Perspectives*. Ed. Mia Korpiola. Stockholm: Institutet för rättshistorisk forskning 2014.
- Lahtinen, Anu. Pragmaattiset protestantit? Kuningas ja aateli reformaation rakentajina. *Pohjoinen reformaatio*. Toim. Meri Heinonen & Marika Räsänen, Turku: Turku Centre for Medieval and Early Modern Studies & Turun Historiallinen Yhdistys 2017.
- Lahtinen, Anu. Death with an Agenda. Preparing for an Aristocratic Death in Reformation Sweden. *Dying Prepared in Medieval and Early Modern Northern Europe*. Eds. Anu Lahtinen & Mia Korpiola. Leiden: Brill 2018a.
- Lahtinen, Anu. Kuka on vahva? *Holkki. Historian Opiskelijain Liiton lehti* nr 4, 2018b.
- Lahtinen, Anu. Onnenonkija, vakooja, sulhasmies? Hieronymus von Birkholtzin Suomen-matkat. *Satunnaisesti Suomessa*. Toim. Marko Lamberg, Ulla Piela & Hanna Snellman. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2018c.
- Lahtinen, Anu. Gunilla Johansdotter (Bese). *Svenskt kvinnobiografiskt lexikon*. Red. Maria Sjögren et al. <https://www.skbl.se/sv/artikel/GunillaJohansdotterBese> 2020a (hämtad 10.3.2021).
- Lahtinen, Anu. Rällsistä aateliksi. *Aatelin historia Suomessa*. Toim. Janne Haikari, Marko Hakanen, Anu Lahtinen & Alex Snellman. Helsinki: Siltala 2020b.
- Lahtinen, Anu. Yksilö ja yhteisö. *Aatelin historia Suomessa*. Toim. Janne Haikari, Marko Hakanen, Anu Lahtinen & Alex Snellman. Helsinki: Siltala 2020c.
- Lamberg, Marko. Kestien ja ruokaruotsien aikaan. Murteet, kielet ja kansallisuudet myöhäiskeskiajan Pohjolassa. *Keskiajan rajoilla*. Toim. Marko Lamberg & Susanna Niiranen. Jyväskylä: Atena 2002.
- Lappalainen, Mirkka. *Susimessu. 1590-luvun sisällissota Ruotsissa ja Suomessa*. Helsinki: Siltala 2009.
- Larsson, Lars-Olof. *Gustav Vasa – landsfader eller tyrann?* Stockholm: Prisma 2002.
- Larsson, Lars-Olof. *Arvet efter Gustav Vasa. En berättelse om fyra kungar och ett rike*. Stockholm: Prisma 2006 (2 uppl.).
- Larsson, Lars-Olof. Gustaf Olsson Stenbock. *Svenskt biografiskt lexikon* 33. Red. Åsa Karlsson. Stockholm: Norstedt 2008.
- Launis, Kati. *Kerrotut naiset. Suomen ensimmäiset naisten kirjoittamat romaanit naiseuden määrittelijöinä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2005.

- Lavery, Jason. *Reforming Finland. The Diocese of Turku in the Age of Gustav Vasa 1523–1560*. Leiden: Brill 2017.
- Leijonhufvud, Sigrid. Malin Stures Släktbok. *Personhistorisk Tidskrift* 15, 1914.
- Leskelä-Kärki, Maarit. *Toisten elämät. Kirjoituksia elämäkerroista*. Helsinki: Avain 2017.
- Lönnqvist, Bo. Miten syntyy historiallinen perinne? *Toivon historia. Toivo Nygårdille omistettu jublakirja*. Toim. Kalevi Ahonen et al. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitos 2003.
- Miettinen, Tiina. *Juuria ja juurettomia. Suomalaiset ja suku keskiajalta 2000-luvulle*. Jyväskylä: Atena 2019.
- Mäkinen, Anssi. *Linnaleirit ja vainovalkeat. Viipurin läänin asutus kaksikymmentäviisivuotisen sodan (1570–1595) jaloissa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2002.
- Nikula, Sigrid. *Finlands kyrkor – Suomen kirkot. Borgå stift II, Åbolands prosteri II*. Helsingfors: Museiverket 1975.
- Norrhem, Svante. Normbryterska eller ansvarstagande hustru? *Maktens skiftande skepnader. Studier i makt, legitimitet och inflytande i det tidigmoderna Sverige*. Red. Börje Harnesk. Umeå: Institutionen för historiska studier vid Umeå universitet 2003.
- Norrhem, Svante. *Kvinnor vid maktens sida 1632–1772*. Lund: Nordic Academic Press 2007.
- Petersson, Erik. *Den skoningslöse. En biografi över Karl IX*. Stockholm: Natur & Kultur 2008.
- Pikkanen, Ilona. The metrics and poetics of historical drama. The dramatis personae of a premodern revolt in early nineteenth-century Finland. *Orbis Litterarum* 74, 2019:5.
- Pylkkänen, Riitta. *Renessanssin puku Suomessa 1550–1620*. Porvoo: WSOY, 1956.
- Pylkkänen, Riitta. Kaksi pukuhistoriallista tutkielmaa. *Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja* 85. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys 1984.
- Rangström, Lena. *En brud för kung och fosterland. Kungliga svenska bröllop från Gustav Vasa till Carl XVI Gustaf*. Stockholm: Livrustkammaren 2010.
- Rangström, Lena. *Dödens teater. Kungliga svenska begrävningar genom fem århundraden*. Stockholm: Atlantis 2015.
- Rollo-Koster, Joelle. Failed Ritual? Medieval Papal Funerals and the Death of Clement VI (1352). *Histories of Post-Mortem Contagion. Infectious Corpses and Contested Burials*. Eds. Christos Lynteris & Nicholas H.A. Evans, Palgrave Macmillan 2017.
- Samuelson, Jan. 1500-talets sätesgård som centrum för bygdens offentliga liv. ... och fram träder landsbygdens människor ... *Studier i nordisk och smäländsk historia tillägnade Lars-Olof Larsson på 60-årsdagen den 15 november 1994*. Red. Peter Aronsson, Börje Björkman & Lennart Johansson. Växjö: Högskolan i Växjö 1994.

- Samuelson, Jan. Att vinna ärans krona. En 1500-talskvinna skriver om sitt liv. *Tid och tillit. En vänbok till Eva Österberg*. Red. Irene Andersson, Kenneth Johansson & Marie Lindstedt Cronberg. Stockholm: Atlantis 2002.
- Sommarström, Hugo. *Finland under striderna mellan Sigismund och hertig Karl. I. Klas Flemings tid*. Stockholm: Björck & Börjessons bokförlag 1935.
- Stadin, Kekke. Kristina Svantesdotter Sture. *Svenskt kvinnobiografiskt lexikon*. Red. Maria Sjögren et al., <https://skbl.se/sv/artikel/KristinaSvantesdotterSture> 2020 (hämtad 10.3.2021).
- Swalenius, Henrik. Hertig Karl skymfar Klas Flemings lik av Albert Edelfelt. *Aboa* 45, 1983.
- Tarkiainen, Kari. Fleming, Klas (ca 1535–1597), *Biografiskt Lexikon för Finland 1. Svenska tiden*. 2008, [URN:NBN:fi:sls-4101-1416928956707](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:fi:sls-4101-1416928956707).
- Tarkiainen, Viljo & Kari Tarkiainen. *Mikael Agricola, Suomen uskonpubdistaja*. Helsinki: Otava 1985.
- Tegenborg Falkdalen, Karin. *Vasadrottningen. En biografi över Katarina Stenbock 1535–1621*. Lund: Historiska media 2015.
- Topelius, Zacharias, Boken om Vårt Land. Femte Läsningen. Berättelser från Finlands krigiska tid, *Naturens Bok och Boken om Vårt Land*, utg. Magnus Nylund under medverkan av Håkan Andersson, Pia Forssell och Henrik Knif, Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors 2017, <https://urn.fi/URN:NBN:fi:sls-9682-1652267580>.
- Tunberg, Sven. Riksrådet Erik Brahes chifferkalendarium. *Personhistorisk Tidskrift* 20, 1918–1919:1–2.
- Vainio-Korhonen, Kirsi & Anu Lahtinen. *Lemmen ilot ja sydämen salat. Suomalaisen rakkauten historiaa*. Helsinki: WSOY 2015.
- Walde, O[tto]. Några kalenderanteckningar av Erik Sparre. *Personhistorisk Tidskrift* 23, 1922:1–2.
- Ylikangas, Heikki. *Klubbekriget. Det blodiga bondekriget i Finland 1596–97*. Stockholm: Atlantis 1999.
- Ylikangas, Heikki. *Kustaa Vaasa ja hänen uhmaajansa Kristian II:sta Nils Dackeen*. Helsinki: Siltala 2021.
- Ödberg, Fridolf. *Om prinsessan Cecilia Wasa, Markgrefvinnan af Baden-Rodemachern*. Stockholm: C. E. Fritzes Kongl. Hofbokhandel 1896.
- Ödberg, Fridolf. Om Konung Johan III:s förföljelse mot stäthållaren Karl Henriksson Horn och hans bröder 1590–1592. *Västergötlands fornminnesförenings tidskrift* II:4–5, 1904.
- Ödberg, Fridolf. Om Hogenskild Bielkes moder, fru Anna Hogenskild till Dala och Åkerö, och hennes tid (1513–1590) I. *Västergötlands fornminnesförenings tidskrift* II:8–9, 1908.
- Ödberg, Fridolf. Om Hogenskild Bielkes moder, fru Anna Hogenskild till Dala och Åkerö, och hennes tid (1513–1590) II. *Västergötlands fornminnesförenings tidskrift* II:10, 1909.

Österberg, Eva. *Gränsbygd under krig. Ekonomiska, demografiska och administrativa förhållanden i sydvästra Sverige under och efter nordiska sjuårskriget*. Lund: Gleerups 1971.

SKÖNLITTERATUR

- Heikkilä, Mirja. *Verenpunainen vaakuna*. Helsinki: Tammi 1993.
- Ingman (Ivalo), Santeri. *Anna Fleming. Historiallinen romaani*. Helsinki: WSOY 1898.
- Leino, Kasimir. *Jaakko Ilkka ja Klaus Fleming. Viisi-näytöksinen historiallinen näytelmä 9:ssä kuvaelmassa*. Helsinki: Otava 1901.
- Pohjolan-Pirhonen, Ursula. *Rautamarskin tytär*. Helsinki: WSOY 1968.
- Runeberg, Fredrika. *Sigrid Liljeholm*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland 2007 (1862).
- Vainio, J.V. *Klaus Flemingin valtikka. Historiallinen romaani*. Helsinki: Otava 1950.
- Wecksell, Josef Julius. *Daniel Hjort. Sorgespel i fem akter med fyra tablåer*. Helsingfors: Edlund 1863.
- Vuori, Kristiina. *Filippa*. Helsinki: Tammi 2017.

ELEKTRONISKT MATERIAL

- Svenska Akademiens Ordbok* (SAOB), <https://www.saob.se/> (hämtad 10.3.2021).
- Albert Edelfelts brev*. En djupdykning i Albert Edelfelts liv och konstnärliga arbete genom hans brev till sin mor Alexandra Edelfelt 1867–1901 (2014–2020), utgivna av Maria Vainio-Kurtakko, Henrika Tandefelt & Elisabeth Stubb, edelfelt.sls.fi/ (hämtad 3.5.2022).
- Kari Hintsala, ”Tykinkuulia muureissa”, bloggen Kaponieeri 9.6.2011, <http://kaponieeri.blogspot.com/2011/06/tykinkuulia-muureissa.html> (hämtad 27.2.2021).

BILDKÄLLOR

- s. [14–15](#) Gravyr av Dionysius Padtbrugge 1676 efter ett träsnitt av Kort Steinkamp och Hans Kruse 1524. Kungliga biblioteket, Stockholm
- s. [18](#) Nordiska museet, Stockholm
- s. [22](#) Nordiska museet, Stockholm, foto Mats Landin
- s. [27](#) Hugo Salmson, *Gustav Vasa finner sin gemål Katarina Stenbock sovande och hör henne säga: "Kung Gösta håller jag mycket kär, men Rosen glömmet jag aldrig"*, 1868. Nationalmuseum, Stockholm, foto Per-Åke Persson, public domain
- s. [31](#) Livrustkammaren/SHM, Stockholm, CC BY-SA
- s. [35](#) Livrustkammaren/SHM, Stockholm, CC BY-SA
- s. [43](#) Johan Baptista van Uthers porträtt av Beata Stenbock. Skoklosters slott, foto Samuel Uhrdin, CC BY-SA
- s. [45](#) Livrustkammaren/SHM, Stockholm, CC BY-SA
- s. [55](#) Kungl. Hovstaterna, foto Kate Gabor
- s. [58](#) Livrustkammaren/SHM, Stockholm, foto Jens Mohr, CC BY-SA
- s. [67](#) Märta Stenbock till Abraham Brahe 20.4.1608. Skoklostersamlingen 2:7, Riksarkivet, Stockholm, foto Anu Lahtinen
- s. [72–73](#) Livrustkammaren/SHM, Stockholm, CC BY-SA
- s. [89](#) Akvarell av Albert Edelfelt 1871. Historiska bildsamlingarna, Museiverket, Helsingfors, CC BY 4.0
- s. [94](#) Klas Fleming till kung Sigismund 3.11.1591. Skrivelser till Sigismund, Riksarkivet, Stockholm, foto Anu Lahtinen
- s. [103](#) Anders Fredrik Skjöldebrand, *Voyage pittoresque au Cap Nord*, Stockholm 1801. Historiska bildsamlingarna, Museiverket, Helsingfors, CC BY 4.0
- s. [109](#) Albert Edelfelt, *Hertig Karl, skymfande Klas Flemings lik*, 1878. Finlands Nationalgalleri, Helsingfors, foto Hannu Aaltonen
- s. [116](#) Agathon Reinholms teckning från 1885. Historiska bildsamlingarna, Museiverket, Helsingfors, CC BY 4.0
- s. [128](#) Livrustkammaren/SHM, Stockholm, CC BY-SA
- s. [135](#) Laukko gård, Vesilahti
- s. [139](#) Ebba Stenbock till Elsa Gyllenstierna 21.5.1606. Skoklostersamlingen 2:5 f. 574, Riksarkivet, Stockholm, foto Anu Lahtinen
- s. [145](#) Cornelius Arendts porträtt av Ebba Brahe 1625. Armfelts samling, Historiska samlingarna, Finlands nationalmuseum, Helsingfors, CC BY 4.0

PERSONREGISTER

Det är svårt att alfabetisera historiska namn från den här tidsperioden, eftersom namn och släktnamn användes på väldigt varierande sätt. I vissa verk alfabetiseras personer från 1500-talet konsekvent efter förnamnet. I detta register alfabetiseras personer som i boken har ett tydligt släktnamn efter släktnamnet, övriga efter förnamnet. Även regenter har alfabetiserats efter förnamnet, i enlighet med principen som följs i biografier.

- Agda Persdotter [32](#), [86](#)
Anders Larsson [114](#)
Anna, prinsessa [142](#)
- Banér, Anna [134](#)
Banér, Claes [150](#)
Banér, Ebba [150](#)
Banér, Gustav [133–135](#), [144](#), [146](#),
[150](#)
Banér, Gustav den yngre [150](#)
Banér, Johan [150](#)
Banér, Kerstin (Kristina) [150](#)
Banér, Margareta [150](#)
Banér, Nils [150](#)
Banér, Per (Peder) [135](#), [138](#), [146](#),
[148–150](#)
Banér, Sten [70](#), [133](#)
Banér, Svante [150](#)
Bengt Söfringsson (Gyllenlood/
Juusten) [103](#), [104](#), [108](#), [114](#)
Bertil Ivarsson [114](#)
Bese, Gunilla [101](#), [102](#)
Bielke, Anna [102](#)
Bielke, Ebba [140](#)
Bielke, Erik [150](#), [151](#)
Bielke, Hogenskild [28](#), [140](#)
Bielke, Katarina [101](#)
Bielke, Klas [119](#), [120](#), [133](#), [150](#)
- Bielke, Ture [133](#)
von Birckholtz, Hieronymus
[83–90](#), [97](#), [109](#), [110](#), [130](#), [149](#)
von Birckholtz, Hieronymus den
yngre [89](#), [97](#), [149](#)
von Birkholtz, Hebba [97](#)
Boberg, Ferdinand [18](#)
Boije, Karin [105](#)
Boije, Märten [61](#), [62](#)
Brahe, Abraham [34](#), [68](#), [134](#), [138](#),
[140](#), [141](#), [143](#), [144](#)
Brahe, Ebba [26](#), [40](#), [45](#), [65](#), [134](#),
[144](#), [145](#)
Brahe, Erik [72](#), [134](#), [138](#)
Brahe, Karl [138](#), [144](#)
Brahe, Katarina [84](#)
Brahe, Magnus [134](#)
Brahe, Margareta [140](#)
Brahe, Per [23](#), [24](#), [28](#), [30](#), [32](#), [34](#), [36](#),
[40](#), [42](#), [46](#)
Brahe, Sigrid [36](#), [140](#)
von Braunschweig-Lüneburg,
Elisabet [138](#)
Bär, Jöran [115](#)
- Carl Carlsson Gyllenhielm [106](#),
[120](#), [121](#)
Cecilia Vasa, prinsessa [36](#)

- De la Blaque, kapten [124](#)
- Edelfelt, Albert [108](#), [109](#), [155](#), [156](#)
- Ekman, Robert Wilhelm [135](#)
- Elisabet I, drottning [33](#)
- Elisabet Vasa, prinsessa [28](#)
- Erik XIV, kung [29](#), [30](#), [32–34](#), [37](#),
[44](#), [51](#), [63](#), [70](#), [86](#)
- Falk, Bengt [133](#)
- Filippa Klasdotter [50](#), [125](#), [148](#),
[149](#)
- Fleming, Anna [32](#), [49](#), [64](#), [83](#),
[85–90](#), [97](#), [130](#), [149](#), [155](#), [158](#)
- Fleming, Elin [62](#), [105](#), [117](#)
- Fleming, Erik [30](#), [49](#), [63](#)
- Fleming, Erik (Ebbas son) [54](#),
[148](#)
- Fleming, Filippa [49](#), [63](#), [64](#), [83](#)
- Fleming, Gustav (Gösta) [54](#),
[57–59](#)
- Fleming, Hebla [54](#), [55](#), [92](#), [97](#), [119](#),
[135](#), [138](#), [140](#), [146](#), [148](#), [150](#)
- Fleming, Henrik [75](#), [76](#)
- Fleming, Herman [62](#), [63](#)
- Fleming, Joakim [30](#), [32](#), [49](#), [83](#), [86](#)
- Fleming, Johan [50](#), [54](#), [55](#), [97](#), [111](#),
[117](#), [119](#), [123–131](#), [134](#), [136](#), [137](#),
[141](#), [149](#), [153](#), [154](#)
- Fleming, Katarina [54](#), [55](#), [92](#), [97](#),
[107](#), [113](#), [119](#), [121](#), [124](#), [131](#), [137](#),
[140](#), [144](#), [146–151](#)
- Fleming, Klas [7](#), [28](#), [30](#), [32](#), [37](#),
[39](#), [41](#), [42](#), [44](#), [46](#), [48–50](#), [53–55](#),
[57](#), [58](#), [61–65](#), [68–73](#), [75](#), [77–81](#),
[83–100](#), [107–111](#), [119](#), [124](#), [125](#),
[128](#), [130](#), [131](#), [135–137](#), [141](#), [148](#),
[155](#), [156](#), [158](#)
- Fleming, Klas Hermansson [93](#),
[100](#), [101](#), [104](#), [110](#), [154](#)
- Fleming, Lars Hermansson [110](#),
[136](#)
- Fleming, Margareta [54](#), [55](#), [92](#), [97](#),
[117](#), [119](#), [131](#)
- Fryxell, Anders [108](#), [154](#)
- Gottskalk Klasson [50](#)
- Grönblad, Edward [154](#)
- Gustav II Adolf, kung [135](#),
[146–148](#), [150](#)
- Gustav Johansson (Tre rosor) [27](#),
[30](#), [36](#)
- Gustav Vasa (Gustav Eriksson),
kung [12](#), [13](#), [16](#), [19](#), [26–29](#), [45](#),
[63](#)
- Gyllenstierna, Elsa [138](#), [140](#), [141](#),
[144](#)
- Gyllenstierna, Johan [37](#), [140](#)
- Gyllenstierna, Kristina [102](#), [105](#)
- Hans Eriksson (till Brinkhall)
[100](#), [103](#), [104](#), [107](#)
- Hartvig Henriksson [100](#)
- Hjort, Daniel [107](#), [120](#)
- Hogenskild, Anna [30](#)
- Hordeel, Anna Larsdotter [141](#)
- Horn, Anna [136](#)
- Horn, Henrik Klasson [62](#), [63](#)
- Horn, Karl Henriksson [70](#)
- Häpo-Karin, borgarfru i Åbo [79](#)
- Ilkka, Jaakko [91](#)
- Ingman (Ivalo), Santeri [155](#)
- Isabella, prinsessa [58](#)
- Ivar Månsson [41](#)
- Jagellonica, Anna [31](#)
- Johan Bertilsson [126](#), [127](#), [129](#), [131](#)
- Johan, hertig, sedermera Johan III,
kung [29](#), [31](#), [33](#), [34](#), [37](#), [40](#), [51](#), [58](#),
[62–65](#), [69–71](#), [74](#), [83](#), [95](#)
- Johan Johansson [125](#), [148](#), [149](#)
- Karin Månsdotter [91](#)
- Karl, hertig, sedermera Karl IX,
kung [7](#), [8](#), [28](#), [35](#), [40](#), [50](#), [55](#),
[59](#), [71](#), [73](#), [74](#), [77–80](#), [87](#), [88](#), [93](#),
[94](#), [96–99](#), [103–108](#), [110](#), [111](#),
[113–115](#), [117–126](#), [128–131](#), [133](#),
[134](#), [136–138](#), [140](#), [144](#), [145](#), [149](#),
[153](#)

- Karl Klasson [50](#)
Katarina av Sachsen-Lauenburg
[13](#), [16](#)
Katarina, drottning [16](#), [17](#), [19–21](#),
[26–28](#), [30](#), [34](#), [37](#), [39](#), [41](#), [45](#), [46](#),
[53](#), [54](#), [56–59](#), [66](#), [70](#), [73–75](#), [79](#),
[83](#), [85](#), [88](#), [95–97](#), [104](#), [108](#), [114](#),
[115](#), [117](#), [137](#), [138](#), [142](#), [143](#), [150](#)
Katarina Jagellonica [33](#), [51](#), [58](#)
Kempainen, Ilona [157](#)
Kern, Filip [108](#)
Konstantia, drottning [73](#)
Koskinen, Yrjö [48](#), [154](#), [155](#)
Kristian II, kung [14](#), [105](#), [129](#)
Kurck, Axel [105](#), [133](#)
Kurck, Knut Jönsson [49](#), [63](#), [64](#)
- Laski, Samuel [114](#), [118](#), [120](#), [121](#)
Leijonhufvud, Brita (Birgitta) [13](#),
[16](#), [17](#), [26](#), [34](#), [37](#)
Leijonhufvud, Erik [12](#)
Leijonhufvud, Margareta,
se Margareta, drottning
Leijonhufvud, Märta [16](#), [40](#)
Leino, Kasimir [155](#)
Ljungo Thomasson [80](#)
Loenbom, Samuel [154](#)
Lucretia, oäkta dotter till hertig
Johan [74](#)
Luther, Martin [23](#)
- Malin Persdotter [39](#), [42](#)
Malin, utomäktenskaplig dotter
till Karl Stenbock [36](#)
Margareta, drottning [16](#), [19](#), [26](#),
[42](#)
Markus, barberarmästare [95](#)
Messenius, Arnold Johan [131](#), [151](#)
Messenius, Johannes [96](#)
- Natt och Dag, Johan [102](#)
Norrhem, Svante [80](#)
- Olof Klasson [50](#), [125](#), [129](#)
Olof Sverkersson [100](#)
- Oxenstierna, Axel [137](#), [146–148](#),
[188](#)
Oxenstierna, Sigrid [22](#)
- Rasmus Henriksson [78](#), [79](#)
Rosengren, Ture Jakobsson [39](#),
[42](#)
Runeberg, Fredrika [121](#), [154](#)
Ryning, Axel [118](#)
- Salmson, Hugo [27](#)
Schenck, Christoffer [84](#), [85](#)
Schjerfbeck, Helene [156](#)
Sigismund, kung [7](#), [8](#), [51](#), [69](#), [71](#),
[73](#), [74](#), [77](#), [78](#), [86](#), [88](#), [92–99](#),
[103](#), [106–108](#), [111](#), [114](#), [117–119](#),
[121–124](#), [129](#), [133](#), [140–142](#), [153](#),
[182](#)
Sofia Vasa, prinsessa [28](#)
Sparre, Erik [40](#), [72](#), [133](#), [134](#), [140](#),
[145](#)
Sparre, Hebla [28](#), [30](#), [37](#), [49](#)
Sparre, Johan [140](#)
Stenbock, Abraham [17](#), [33](#), [34](#),
[144](#)
Stenbock, Anna den yngre [17](#)
Stenbock, Anna den äldre [17](#), [46](#)
Stenbock, Anna Olofsdotter [12](#)
Stenbock, Arvid [17](#), [20](#), [41](#), [46](#), [48](#),
[71](#), [72](#), [104](#), [117](#)
Stenbock, Beata [17](#), [34](#), [40](#), [42](#), [53](#),
[54](#), [56](#), [59](#)
Stenbock, Cecilia [17](#), [26](#), [27](#), [36](#),
[46](#), [53](#), [54](#), [56](#), [59](#), [114](#), [115](#)
Stenbock, Erik [17](#), [20](#), [28](#), [30](#),
[32](#), [40](#), [41](#), [46](#), [47](#), [53](#), [71](#), [72](#),
[104](#), [117](#)
Stenbock, Gustav (Ebbas far) [13](#),
[16](#), [17](#), [30](#), [33](#), [37](#)
Stenbock, Gustav [119](#)
Stenbock, Johan [17](#)
Stenbock, Karl [17](#), [36](#), [46](#), [57](#), [71](#),
[72](#), [74](#), [75](#), [104](#), [117](#), [133](#)
Stenbock, Katarina, se Katarina,
drottning

Stenbock, Margareta [17](#), [57](#)
Stenbock, Märta [17](#), [47](#), [54](#), [56](#), [57](#),
[66](#), [68](#), [92](#), [105](#), [115](#), [142](#)
Stenbock, Olof [17](#), [28](#), [33](#), [46](#)
Stenbock, Sten [17](#), [46](#)
Stolpe, Per [120](#)
Sture, Erik [34](#)
Sture, Kristina [134](#), [135](#), [144](#), [146](#)
Sture, Malin [40](#), [41](#), [46](#), [47](#), [59](#)
Sture, Nils [33](#)
Sture, Sigrid [140](#)
Sture, Sten den yngre [102](#)
Sture, Svante [34](#)
Stålarms, Arvid Eriksson [62](#), [68](#),
[103–105](#), [117–119](#), [124](#), [125](#), [129](#),
[130](#), [133](#)
Tawast, Arvid Henriksson [61](#), [62](#)
Tawast, Ivar [93](#)
Thomas Larsson [146](#)
Tomas, skrivare [78](#)
Topelius, Zacharias [108](#), [154](#)
Tott, Tönne Eriksson [101](#)
Vasa, Ebba Eriksdotter [12](#), [16](#), [17](#)
Wecksell, Josef Julius [107](#), [155](#), [158](#)
Wieselgren, Per [102](#)
de Wijk, Welam den yngre [115](#),
[120](#), [121](#)
de Wijk, Welam den äldre [115](#)
Västgöte, Brita [74](#), [75](#)
Ylikangas, Heikki [136](#)

